

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

(Bulletin d'ethnologie)

XIX (61)

Česká národopisná společnost
Praha 2002

ISSN 0323 - 2492

Čeněk Zíbrt (1864 – 1932)

Obsah

Úvodem	3
Kulturní historik Čeněk Zíbrt - <i>Josef Blüml, Historický ústav JČ univerzity České Budějovice</i>	5
Čeněk Zíbrt a jeho podíl na formování vědeckého národopisu - <i>Miroslav Válka, Ústav evropské etnologie FF MU Brno</i>	18
Čeněk Zíbrt a moravský národopis - <i>Karel Altman, Etnologický ústav AV ČR Brno</i>	29
Čeněk Zíbrt – ředitel Knihovny Národního muzea - <i>Daniela Štěpánová, Knihovna Národního muzea Praha</i>	41
Několik poznámek k Čeňku Zíbrtovi a studiu lidové religiozity – <i>Hana Dvořáková, Etnografický ústav MZM Brno</i>	46
Lidová obyčejová tradice v díle Čeňka Zíbrta - <i>Eva Večerková, Etnografický ústav MZM Brno</i>	53
Vztah Čeňka Zíbrta k lidové písni - <i>Věra Thořová, Etnologický ústav AV ČR Praha</i>	58
Čeněk Zíbrt a netradiční folklorní žánry - <i>Dana Bittnerová, Pedagogická fakulta UK Praha</i>	70
Železné obětiny v díle Čeňka Zíbrta - <i>Jan Krba, Valašské Meziříčí</i> ..	77
Čeněk Zíbrt a Vlastivědné muzeum ve Vysokém nad Jizerou – <i>Jana Sojková, Krkonošské muzeum Vrchlabí</i>	80
Příspěvek k poznání vztahu Jana Prouška a Čeňka Zíbrta – <i>Vladimíra Jakoubčová, Muzeum Českého ráje Turnov</i>	87
Vzpomínky Josefa Šacha na Čeňka Zíbrta - <i>Bohumil Jiroušek, Historický ústav JČ univerzity České Budějovice</i>	96
Karel Rozum, Max Dvořák a Čeněk Zíbrt - <i>Jan Štoviček, Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby</i>	102
Čeněk Zíbrt a Václav Tille u počátků Českého lidu - <i>Dagmar Blümllová, Historický ústav JČ univerzity České Budějovice</i> ..	108

Renáta Tyršová a Zíbrtův Český lid - <i>Irena Štěpánová, Ústav etnologie FF UK Praha</i>	115
Folklor zo Slovenska v Zíbrtovom Českom lide - <i>Hana Hlôšková, Ústav etnológie SAV Bratislava</i>	124
Valašsko v Zíbrtově Českém lidu - <i>Jana Tichá, Valašské muzeum v přírodě Rožnov pod Radhoštěm</i>	147
Zpráva o činnosti Hlavního výboru Národopisné společnosti ve volebním období 1999 - 2002	155
Zápis z valného shromáždění Národopisné společnosti konaného dne 17.9.2002 v Lázních Sedmihorky	162
Usnesení valného shromáždění Národopisné společnosti	164
Stanovy České národopisné společnosti	165
Návrh na udělení čestného členství Jeleně Látalové, Josefu Jančářovi, Karlu Pavlišťíkovi a Jaroslavu Štikovi	176
Členové Hlavního výboru České národopisné společnosti pro volební období 2002 – 2005	184
Personálie	
Výročí dvou významných československých národopisců (V. Frolec, O. Sirovátka) - <i>Miroslav Válka</i>	186
Životní jubileum Zdeňka Škorpíka - <i>Miroslav Válka</i>	188
Recenze	
Miroslava Ludvíková: Lidový kroj na Hané - <i>Miroslav Válka</i>	191
Z Čech do Vídně. Životní vzpomínky kováře Josefa Pšeničky - <i>Miroslav Válka</i>	194
Oldřich Sirovátka: Folkloristické studie - <i>Jana Nosková</i>	196

Úvodem

Stává se tradicí, že valné shromáždění Národopisné společnosti je doprovázeno vědeckou konferencí, zaměřenou na život a dílo významných osobností oboru. Bylo tomu tak i v letošním roce, kdy vědecká konference „Čeňek Zíbrt, historik a etnograf“ provázela valné shromáždění konané v Sedmihorkách.

Valné shromáždění přijalo významnou změnu v životě našeho sdružení, když schválilo úpravu pojmenování na Česká národopisná společnost. Pod tímto názvem se bude také činnost, organizovaná devítičlenným Hlavním výborem, dále rozvíjet.

Osobnosti prof. Čeňka Zírta, kulturního historika, knihovníka, národopisce a zakladatele Českého lidu se dostává v poslední době, zejména díky výzkumům a prezentaci pracovníků Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a dalších pracovištích v Brně a Praze, žádoucí publicity. Národopisci se hlásí k jeho odkazu v řadě specializovaných témat. O širokém spektru jeho vědecké práce svědčí škála námětů, jimiž se referující zabývali a prezentovali výsledky výzkumů. Je potěšitelné, že pozvání na konferenci přijali také zástupci jiných oborů, zejména knihovnictví a kulturní historie, neboť jejich rozvoj, stejně jako národopisu, si bez díla Čeňka Zírta nedovedeme představit.

Kulturní historik Čeněk Zíbrt

Josef Blüml

V letošním roce uplynulo již sedmdesát let od smrti významného českého kulturního historika, bibliografa, etnografa a folkloristy Čeňka Zíbrta. Ačkoliv jeho vědecký výkon v uvedených oborech byl mimořádný, studiu jeho díla a osobnosti bylo dosud věnováno jen málo pozornosti. Svědectví o něm podávají, až na několik málo výjimek, vlastně pouze vzpomínky přátel, jubilejní články a nekrology. Za celé poslední půlstoletí by publikované vědecké stati a studie o Čeňku Zíbrtovi a jeho díle asi sotva přesáhly číslo deset. Letos, zdá se, nastal v tomto směru výrazný obrat. V květnu se konalo vědecké sympóziu o Zíbrtovi v jeho rodišti Kostelci nad Vltavou, kde mu byla odhalena pamětní deska na budově školy, kam chodíval. Nyní na toto setkání navazuje naše vědecká konference zde v Sedmihorkách. Až vyjdou texty přednesených referátů tiskem v plánovaných sbornících, budou naše znalosti o Zíbrtovi nepochybně mnohem hlubší a přesnější.¹

Vincenc Siebert, později za studentských let si jméno počestil na Čeněk Zíbrt, byl synem jihočeského venkova. Narodil se 12. října 1864 v půvabné vesničce Kostelci u Vorlíka, dnešním Kostelci nad Vltavou, v "okresu milevském". Jeho otec Josef Siebert vlastnil selský statek s hospodou a řeznictvím. Matka Anna, rozená Hrochová, pocházela také z bohaté usedlosti z nedalekých Předbořic.² Vše navštěvovalo tomu, že malého Vincíka z dolejší hospody v Kostelci čeká úděl bohatého selského synka. Ještě mu však nebyly ani tři roky, když se odehrála rodinná tragédie. V březnu roku 1867 se otec na obchodní cestě do Prahy nakazil tyfem a zemřel. O několik dní později zemřela i Zíbrtova matka, kterou rovněž zakrátko následovala do hrobu právě narozená dcerka Tonička. Malý Vincík Zíbrt tak naráz osiřel. Neudržel v paměti ani podobu svých rodičů a sestřičky a nezůstala mu po nich ani žádná podobenka či obrázek. Po mamince mu prý zůstal pouze čepec, který s pietou uchovával ve svém pražském bytě na stole pod sklem.³ Tyto smutné skutečnosti později zásadně ovlivnily Zíbrtovy povahové vlastnosti a charakter.

Výchovy vnuka se ujal kostelecký dědeček Siebert a tetička Soulková. Malý Vinca byl velmi citlivý a vnímavý. Poznával život povětšinou drobných a středních rolníků, tradiční zemědělské

hospodaření, čarovnou krásu přírody v okolí Kostelce, zejména vltavské údolí s "orlím hnízdem" zámek Orlíkem. Na kamnech v hospodské místnosti poslouchal vyprávění sousedů. Co jen vyslechl tajemných příběhů, pohádek, pověstí, pověr, písní. Zvláště vnímavý byl Zíbrt ke všem slavnostním chvílím a církevním svátkům, které se ve vsi, jež byla vzdálena tři hodiny pěší cesty od nejbližšího města či přesněji městečka Milevska, s takovým zaujetím a opravdovostí slavily. Pěstouni vštěpovali vnukovi hlubokou náboženskou víru, kterou osvědčoval i jako ministrant v místním kostele. Ve své pražské muzejní pracovně prý měl už jako vážený vědec na stole obrázek Kostelce a kosteleckého oltáře.⁴ V Kostelci také Zíbrt chodil do obecné školy. Byl výborným žákem a jeho milovaný učitel Eustach Hora přesvědčil příbuzné, aby ho dali na studia. A tak dvanáctiletý odchází na gymnázium do Písku.

Na píseckém gymnáziu Zíbrt studoval v letech 1876 až 1884. Po celou dobu patřil k vynikajícím žákům ústavu, byl neobyčejně pilný a poctivý ve studiu, zejména klasických i moderních jazyků. Na gymnáziu projevil i své opravdové vlastenectví v souvislosti se smrtí protirakouského politika Josefa Baráka, kdy s několika spolužáky poslal soustrastný telegram Národním listům. Politicky odvážné bylo i jeho téma maturitní písemné práce, jejíž název zněl "Pro svár a neshodu ztratí národ svobodu". Později Zíbrt s vděčností vzpomínal na své profesory v Písku, kteří až na jednu výjimku byli velmi dobrými pedagogy a upřímnými obhájci českých národních zájmů. Vzpomínal i na noblesní a milou slečnu Dverasserovou, u níž bydlel v domě U Merglů na Floriánském náměstí.⁵ V Písku se účastnil všech studentských akcí i společenského a kulturního života.

Nezapomenutelné byly výlety na hrad Zvíkov, kde se nad soutokem Vltavy a Otavy tak příjemně posedělo pod tajemnou věží Markomankou.⁶ Cestu na Zvíkov a zpět do Písku provázal zpěv vlasteneckých písní. To vše posilovalo v Zíbrtovi silné národní vědomí a citění. Šťastná písecká léta jsou ovšem poznamenána další ranou osudu. Zíbrt se tehdy zamiloval do slečny Emilie Horské a tato první osudová láska se zdála směřovat do spokojeného manželského přístavu. V době, kdy už studoval v Praze, se údajně v důsledku intrik tety jeho vyvolené milostný vztah rozpadl.⁷ Sirotek Zíbrt zůstal opět sám.

Když Čeněk Zíbrt končil v roce 1884 svá gymnaziální studia v Písku, bylo mu dvacet let. Babička z matčiny strany si přála, aby vnouček po nebožce Aničeti vstoupil do kněžského semináře v Českých Budějovicích. V Budějovicích totiž působil biskup Martin Říha, který kdysi v Kovářově ještě jako kaplan oddával Zíbrtovy rodiče, a nyní slíbil, že se o hoča postará.⁸ Přání babičky z Předbořic, aby se Vinca stal knězem, se nesplnilo. Po prázdninách roku 1884 vstoupil mladý ambiciózní Jihočech Újezdskou branou do Prahy s jasným cílem - studovat na filozofické fakultě tehdy už české univerzity Karlo-Ferdinandovy.

Od roku 1882, kdy došlo k rozdělení pražské univerzity na českou a německou se filozofická fakulta české univerzity stala místem, kde se postupně sešly učitelské a vědecké osobnosti vsutku výjimečného formátu. V historických oborech to byli Václav Vladivoj Tomek, Josef Kalousek, Jaroslav Goll, Konstantin Jireček, Josef Emler, Antonín Rezek, ve filozofii a sociologii Tomáš G. Masaryk, ve filologii a bohemistice Jan Gebauer, v estetice a hudební vědě Otakar Hostinský a další. Všichni jmenovaní se stali v letech 1884 až 1888, kdy Čeněk Zíbrt na filozofické fakultě studoval, jeho učiteli. Jejich vliv na Zíbrta ovšem nebyl stejný. V počátcích studia se Zíbrt věnoval především slovanské filologii a literatuře, postupem času se ale jeho zájem přesouval stále více k historii, až byl završen představou a životním cílem studovat a všechny síly zasvětit tehdy novému módnímu oboru - kulturní historii.

Rozhodující inspirace pro toto rozhodnutí vzešla ze slovanského semináře profesora Jana Gebauera, který Zíbrt po léta navštěvoval, a jehož byl mimořádně aktivním účastníkem. Jeho seminární práce Gebauer pravidelně oceňoval peněžitou prémie a o jejich úrovni svědčí i to, že některé z nich otiskl Antonín Rezek ve svém Sborníku historickém. Gebauer přivedl Zíbrta k zájmu o starou českou literaturu, především 16. století. Vývoj jazyka a literatury vykládal vždy v kontextu historického dobového dění a nabádal studenty, aby ve starých literárních památkách hledali "kulturně-historické droby", jinými slovy můžeme říci duchovní obraz doby. Osudová jiskra byla zažehnuta. Čeněk Zíbrt našel jedno ze svých životních témat. Zůstalo jeho velkou láskou po celý život.

Druhou klíčovou osobností, která Zíbrta na univerzitě ovlivnila, byl profesor českých dějin Josef Kalousek. Víme, že Kalousek byl

průkopníkem moderního studia agrárních dějin. Především v tom, že usiloval o komplexní obraz života venkovského lidu v minulosti, kde by vedle právní stránky problému nechyběl ani popis zemědělského nářadí a hospodaření a vůbec měla by být zachycena celá materiální a duchovní kultura venkova. Důraz na způsob života venkovského lidu v minulosti i přítomnosti, seznámení s prameny a metodami moderního studia agrárních dějin byly druhou základní inspirací, která Zíbrta dovedla k jeho představě kulturních dějin a ústřednímu životnímu tématu - studiu dějin i současnosti selského stavu. Ten především pro něho představoval český národ.

Vliv dalších univerzitních učitelů již nebyl tak zásadní. Nutno připomenout, že Zíbrta v jeho snahách podporoval profesor pomocných věd historických Josef Emler a jeho krajan z Jindřichova Hradce profesor rakouských dějin Antonín Rezek. Je zajímavé, že Zíbrta si oblíbil i Tomáš G. Masaryk, ačkoliv to byly osobnosti svým založením zásadně odlišné. Za zmínku stojí skutečnost, že univerzitní studia Čeňka Zíbrta probíhala v době dramatického boje o Rukopisy, kdy se projevovaly i osobní charaktery univerzitních učitelů. Rukopisný boj poznamenal osudy mnohých českých vědců na dlouhá léta a ani Zíbrt nebyl výjimkou. Svá univerzitní studia na filozofické fakultě v Praze ukončil Zíbrt v roce 1888 úspěšnou obhajobou doktorské disertace, která měla ovšem značně neobvyklé téma - Hry starých Čechů. Měl to být jasný signál, že se v Praze zrodil kulturní historik.⁹

V evropské historiografii na konci 19. století probíhaly diskuse o teoretických otázkách historické vědy, o její podstatě, předmětu, metodách studia, o cíli a smyslu historického poznání. Vedle politických dějin se začaly vydělovat hospodářské a sociální dějiny a také kulturní historie. České dějepisce tehdy ovlivňovala nejvíce situace v německé historiografii. V té době tam již byla kulturní historie pěstována jako samostatný obor a směr historických studií.¹⁰ Na pražské univerzitě se v osmdesátých letech 19. století začalo také vážně uvažovat o založení stolice kulturních dějin. Tuto ideu prosazovali zejména profesori Josef Kalousek a Josef Emler za vydatné pomoci Jana Gebauera. Posléze se začal hledat kandidát, který by případně nový obor na univerzitě obsadil. V úvahu přicházel především Zikmund Winter, středoškolský profesor, který již publikoval řadu kulturněhistorických studií. Ten však na univerzitu jít nechtěl. Netoužil prý po tom stát se posledním a odstrkovaným docentem.

A tak volba padla na ctižádostivého a průbojného Jihočecha Čeňka Zíbrta, který patřil k vynikajícím a oblíbeným žákům jmenovaných profesorů.

Na konci roku 1888 po získání doktorátu filozofie měl čtyřicetiletý Zíbrt již jasnou představu o své budoucnosti. Chce se věnovat novému oboru historických studií - kulturním dějinám, především českým. V roce 1889 se seznámil s teorií a metodou studia kulturních dějin na německých univerzitách v Mnichově a Berlíně. Poznal osobně známého německého kulturního historika profesora Wilhelma Heinricha Riehla, poslouchá proslulého agrárního historika Augusta Meitzena i státovědce a národohospodáře Gustava Schmollera. Sleduje velmi pozorně literaturu ke svému oboru a snaží se ujasnit si své pojetí kulturních dějin.¹¹

Na jaře roku 1890 Zíbrt ještě navštívil na krátkou dobu Rusko, kde se v Petrohradě osobně seznámil s historikem a sociologem Nikolajem Ivanovičem Karějevem a s ruskými literárními historiky, národopisci a folkloristy Alexandrem Nikolajevičem Pypinem, Alexandrem Nikolajevičem Veselovským, Alexandrem Ivanovičem Sobolevským a Vladimírem Ivanovičem Lamanským. Do Ruska cestoval přes Varšavu, tam poznal významného polského folkloristu Jana Karłowicze.¹² Zíbrt plánoval ještě studijní cesty do Paříže a Londýna, také do Vídně, ale ty se v této době neuskutečnily. Byl zde naléhavý aktuální úkol - rychlá habilitace.

Čeňk Zíbrt věděl, že chce-li být úspěšný, musí se vykázat solidní vědeckou činností. Již v roce 1888 vydal svou první útlou knížečku Dějiny hry šachové v Čechách. O rok později v roce 1889 vychází první důležité Zíbrtovo dílo Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk. V názvu tohoto díla je přesně pojmenována základní metoda Zíbrtovy vědecké práce. Každý kulturní jev a jeho proměny bude sledovat v průběhu věků až do současnosti. Látka zpracovávaná v této knize tvoří ústřední nerv Zíbrtova vědeckého zájmu až do konce života. Dokladem toho jsou především Veselé chvíle v životě lidu českého z let 1909 až 1911 a Československý národopisný rok z let 1928 až 1930, kromě nespočetného množství drobných statí i větších studií otištěných v Českém lidu a jinde. V roce 1891 vycházejí zajímavé Listy z českých dějin kulturních, ale je nutno vydat reprezentativní habilitační spis. I to se podařilo.

Staly se jím Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské. Dílo vydané roku 1892 bylo v mnohém objevené a vědecká kritika ho přijala kladně a s uznáním.

Zíbrt ovšem toužil prezentovat své pojetí kulturní historie a program kulturněhistorické práce jako podstatné novum a zároveň doložit jeho oprávněné místo mezi tradičními obory na univerzitě. A tak vzniká pozoruhodný programový spis Kulturní historie, její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i česká. Tiskem vychází na sklonku roku 1891. Zíbrt se zde pokusil o osobitou definici kulturní historie, která prý má studovat veškeré duchovní a hmotné jevy ve společnosti v patřičných vztazích k přírodnímu dění a v široké historické perspektivě. Zvláště vyděluje politické dějiny, které zkoumají utváření a organizaci státních útvarů. Ale i k politickým jevům a skutečnostem kulturní historie samozřejmě přihlíží.

Spis Kulturní historie a Zíbrtovo pojetí kulturních dějin bylo tehdy podrobena dost ostré kritice, zejména od Emanuela Kováře. Vůdčí osobnost české pozitivistické historiografie Jaroslav Goll ve známé stati Dějiny a dějepis, která vyšla krátce předtím v Athenaeu, prohlásil kulturní historii za vědu budoucnosti. Nemá prý dosud vymezen ani předmět studia ani jeho metody, chybí jasná představa o cílech a smyslu kulturních dějin. Jedním slovem, tento mladý a módní vědní obor je celkově teoreticky neujasněný. Konkrétní vědecké výsledky spatřuje Goll zatím pouze ve sběru historických drobností a kuriozit. Historie je podle něho jen jedna a patří do ní jak politika a sociální vztahy, tak hospodářství a kultura.¹³

Do těchto let horečně Zíbrtovy pracovní aktivity náleží v roce 1891 i založení časopisu Český lid. Založil ho spolu s Luborem Niederlem a měl to být časopis pro kulturní historii, etnografii, archeologii a antropologii. Nadějný program se ovšem po brzkém Niederlově odchodu z redakce zúžil na národopisnou problematiku a folklór. V této podobě vycházel Český lid až do roku 1932 s výjimkou let 1914 až 1924, kdy ho Zíbrt nevydával.

Významným životním mezníkem se pro Čeňka Zíbrta stal rok 1893, kdy nastoupil jako volontér do knihovny Národního muzea. Tady našel své hlavní zaměstnání a postupem času se stal vrchním ředitelem knihovny, kde pracoval až do roku 1927, kdy odešel do penze.¹⁴ V letech 1899 až 1913 byl nejdříve spoluredaktorem a od

roku 1905 samostatným hlavním redaktorem Časopisu Musea království Českého, jehož vědecký profil osobitě ovlivnil ve prospěch jím chápané kulturní historie a národopisu.

Druhou důležitou událostí Zíbrtova života v roce 1893 je jeho habilitace pro obor kulturní dějiny. Habilitační komisi tenkrát tvořili profesori Konstantin Jireček, Josef Kalousek a Otakar Hostinský. Ocenili zejména Zíbrtovu rozsáhlou literární činnost, která přináší vědecké výsledky. A tak po příslušném řízení byl Čeněk Zíbrt jmenován soukromým docentem všeobecné kulturní historie se zvláštním zřetelem k zemím rakouským. V roce 1901 pak byl Zíbrtovi udělen titul mimořádného profesora pro uvedený obor. Tehdy hodnotila jeho vědeckou a pedagogickou způsobilost stejná komise jako při habilitaci, jen Konstantina Jirečka vystřídal Jaroslav Goll. K dosažení titulu mimořádného profesora tehdy Zíbrtovi také vydatně pomohl Antonín Rezek, který zastával ve Vídni místo ministra krajana v ministerstvu kultu a vyučování.

Čeněk Zíbrt přednášel kulturní historii na filozofické fakultě pražské univerzity plných čtyřicet let, od roku 1893 až do své smrti v roce 1932. Přednášel obvykle tři hodiny týdně a míval v průměru dvacet až třicet posluchačů. Pečlivě napsané přednášky zřejmě doslova předčítal. V úvodu každé přednášky pojednal velmi podrobně o literatuře k tématu. Uváděl spisy prakticky ve všech světových jazycích. Pak následoval výklad určitého kulturněhistorického problému, kde se vzájemně prolínaly poznatky z oblasti výtvarného umění, literatury, hudby, náboženství, politiky, hospodářství a zvláště zevrubně byly popisovány různé vynálezy a objevy a líčen způsob života, materiální a duchovní kultura lidových vrstev ve městech i na venkově. Zíbrtův obraz určité doby, to byla přepestrá mozaika kulturních jevů různého původu a významu, která se rozlévala do šíře, aniž by autor chtěl či mohl a uměl sepnout toto bezbřehé dění jednotící ideou nebo hlubším zobecněním. Posluchače takový výklad plný i všelijakých kuriozit a zajímavostí vlastně ze všech oblastí lidské činnosti jistě nenudil a nepochybně mnohé z nich inspiroval k tvůrčímu přemýšlení a k vědecké práci.

Univerzitní přednášky Čenka Zíbrta lze rozdělit do čtyř tématických okruhů. Předně se Zíbrt zabýval filozofií dějin a teorií kulturní historie. V těchto přednáškách věnoval velkou pozornost evolucionismu britského antropologa Edwarda Burnetta Tylora. Uváděl

jeho známou definici kultury a podrobně líčil jeho pojetí tzv. kulturních přežitků. Tylor ho také přivedl k srovnávací, Zíbrt psával přirovnávací, metodě studia rozmanitých kulturních jevů. Tuto pracovní metodu považoval Zíbrt ve své vědecké práci za klíčovou. Stejně zevrubně Zíbrt probíral dílo ruského historika a filozofa dějin Nikolaje Ivanoviče Karějeva. Zejména vykládal o Karějevově pojetí politické neboli pragmatické historie a kulturní historie. Politická historie studuje činy, události spjaté s existencí státu, kulturní historie líčí formy společenského života, myšlení, materiální a duchovní kulturu. Zíbrt často připomínal i známého německého historika Ernsta Bernheima, který ve známé knize *Lehrbuch der historischen Methode* z roku 1889 uznává kulturní historii za samostatný vědecký obor či směr a vymezuje její vztah k jiným historickým vědním disciplínám.

Z českých myslitelů Zíbrt uváděl zejména Tomáše G. Masaryka a jeho dílo *Základy konkrétní logiky* z roku 1885, kde filozof a sociolog Masaryk píše o sociální statice a dynamice a podle toho definuje sociologii a historii. Masaryk neodmítá módní kulturní dějiny jako Goll, ale naopak jim přisuzuje úkol studovat duchovní život národa v minulosti. Masaryk měl pro Zíbrta ještě další význam v tom, že k nám uváděl znalost děl britských a amerických antropologů. Spisy Tylora, Karějeva, Bernheima a Masaryka ovlivnily zásadně Zíbrtovo pojetí kulturní historie a celé jeho vědecké dílo.¹⁵

Druhý a hlavní tématický okruh Zíbrtových univerzitních přednášek byl věnován všeobecné kulturní historii. Zíbrt vykládal o kulturních dějinách starověkého Orientu, pokračoval v líčení klasického Řecka a Říma, poté následovala kulturní historie středověké a novověké Evropy často až do samé současnosti. Zíbrt mluvil i o rozličných přírodních národech a mimoevropských civilizacích. V celých kulturních dějinách lidstva nejvíce miloval období 14. až 16. století. Jeho nejkrásnější přednášky ze všeobecné kulturní historie se zabývají italskou renesancí. Ne náhodou Zíbrt považoval za vzor kulturněhistorického díla knihu Jacoba Burckhardta *Kultura renesanční doby v Itálii*.

Třetí tématický okruh Zíbrtových přednášek je zaměřen na kulturní historii českého národa. Zíbrt líčí české kulturní dějiny od počátku středověku až do současnosti. V centru jeho pozornosti stojí opět doba vrcholného středověku a raného novověku. Ve výkladu kulturní historie doby Karla IV. a Rudolfa II. dosáhl Zíbrt ve svých

univerzitních přednáškách absolutního vrcholu. Tato období celý život studoval, dokonale je znal a miloval. Proto jejich obraz podal zasvěceně, plasticky, sugestivně a s osobitou vášní.

Poslední skupinu Zíbrtových přednášek reprezentují témata speciální, často směřující k vědecké problematice etnografie a folkloristiky. Jsou to například dějiny pověry, knihtisku, výklady o dějinách kroje, lidovém umění, středověkých miniaturách, zprávy cizích spisovatelů o Čechách nebo portréty osobností Jana A. Komenského a Bohuslava Balbina. Všechny tyto přednášky patří v podstatě do české kulturní historie a tak doplňují a rozvádějí přednášky již charakterizovaného třetího tématického okruhu.¹⁶

Zíbrt mívával obvykle dvouhodinovou a hodinovou přednášku v týdnu. Semináře nevedl. Zato proslul vycházkami resp. exkurzemi s posluchači do všech významných pražských archivů a hlavně knihoven, které dokonale znal. Tam studentům ukazoval vzácné literární památky a vykládal jim o jejich významu a osudech. Zíbrt se dokonce se studenty vydával na výlety i mimo Prahu. Například v červnu roku 1903 se konal čtyřdenní výlet do jižních Čech. Zíbrt s pětadvaceti studenty a dvěma kolegy z varšavské univerzity navštívil svůj rodný kraj. Společnost nejprve zajela do Písku, kde hosty z Prahy přivítal mezi jinými také August Sedláček. Z Písku vedl Zíbrt své posluchače na milovaný hrad Zvíkov, odkud pak všichni pluli na vorech po Vltavě na Orlík. Z Orlíka zajeli do Zíbrtova rodiště Kostelce nad Vltavou a vzdělávací exkurzi pak zakončili v Táboře a Bechyni.¹⁷ Zíbrt se svými studenty zajel i na Chodsko a jinam. Ti, kdo se těchto výletů zúčastnili, ještě po létech na ně s vděčností vzpomínali.

Čeněk Zíbrt ve svých přednáškách také nabádal studenty, aby po skončení studií v Praze, zvláště pokud se dostanou na venkov, sbírali mizející pozůstatky starodávné české lidové kultury. Přál si, aby zachraňovali duchovní odkaz předků prostřednictvím místních archivů, muzeí, knihoven a případně mu posílali příspěvky do Českého lidu. Někteří tak skutečně činili. Ačkoliv měl Zíbrt tak vynikající žáky jako byli Karel Chotek, Otakar Pertold, Vilém Pražák nebo Josef Vítězslav Šimák a jiní, nenašel v kulturněhistorickém studiu skutečného pokračovatele. Jistě ke škodě české historické vědy.

V devadesátých letech 19. století Zíbrt vydal další pozoruhodné spisy jako Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku, jeho

význam pro všeobecnou kulturní historii i pro studium kulturních přežitků v nynějším lidovém podání z roku 1894 nebo Jak se kdy v Čechách tancovalo, dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec z roku 1895. Na první pohled zde zaujmou již dlouhé tituly obou knih.

Zíbrtova nezměrná tížádnost ho někdy v roce 1895 přivedla k myšlence, že dokáže to, co nedokázal nikdo jiný - napsat Bibliografii české historie. Neuvědomil si, že je to práce nekonečná, duchamorná a vždycky nevděčná. Za pomoci spolupracovníků, byl mezi nimi i Zdeněk Nejedlý, vydal Zíbrt v letech 1900 až 1912 pět obsáhlých svazků Bibliografie české historie, pak vydávání zastavil. Důvodem byla především kritika díla ze strany hlavního proudu české pozitivistické historiografie, tzv. Gollovy školy. K Bibliografii se kriticky vyjádřili hlavně Jaroslav Goll, Josef Pekař a Kamil Krofta. Hlavní výtku zněla, že Zíbrt do díla zařazuje zcela nekriticky kdejaký, třeba i naprosto nevýznamný článkuček pochybného původu. A potom systém zpracování Bibliografie je nepřehledný a autor ho ještě k tomu svazek od svazku mění.¹⁸ Zíbrt byl zřejmě, vzhledem k tomu co všechno v letech před první světovou válkou dělal, na konci svých duševních i fyzických sil. Přestal jezdit i do rodné vsi Kostelce u Vorlíka, protože příbuzní přestavěli jeho rodný dům.¹⁹ J. V. Šimák v souvislosti s Bibliografií o Zíbrtovi napsal "pod tímto balvanem i obr práce padl".²⁰ Měl pravdu.

Začala světová válka a několik týdnů poté Zíbrt oslavil své jubileum - bylo mu padesát let. Soustředil se nyní na práci v knihovně Národního muzea, dál přednáší na univerzitě. Po vydání Veselých chvil v životě lidu českého v letech 1909 až 1911 a pádu Bibliografie mnohem méně publikuje, není již redaktorem Časopisu Národního muzea a zastavuje i vydávání milovaného Českého lidu. Přesto však soumravná válečná doba vyburcovala Čeňka Zíbrta k nevšednímu činu. S dudákem Michalíčkem a hroudou Paprštajnem jezdí v letech 1916 až 1919 po českých zemích, navštívuje města a vesnice a pořádá besedy o české lidové písni s praktickými ukázkami. Těch besed jsou desítky, ba stovky. Na konci každé z nich mu zahrají a zazpívají jeho oblíbenou - Zelení hájové. Zíbrt je na svou vlasteneckou činnost patřičně hrdý a z míst svých vystoupení, kam většinou cestuje vlakem, posílá známým pozdravy na pohlednicích. Jeden takový

unikátní soubor se zachoval v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích.²¹

Po válce za první republiky dokázal šedesátiletý Zíbrt obnovit vydávání Českého lidu. V knihovně Národního muzea se přiblížilo penzionování, na univerzitě, Zíbrt po léta přednášel ve své pracovně v Muzeu, ubývali posluchači. Zíbrt ještě vydal několik zajímavých a cenných spisů, mezi nimi pozoruhodný Československý národopisný rok v letech 1928 až 1930, kde se pokusil umělecky dramatizovat výjevy z lidového života inspirované zážitky z kosteleckého dětství.²² Jakoby zde už vědecké poznání nestačilo, skutečnost je nutno uchopit uměleckými prostředky. Vzpomeňme v této souvislosti na Zikmunda Wintra.²³

V létě roku 1929 na letním bytě ve Vysokém nad Jizerou, do rodných jižních Čech již dávno nejezdí, je Čeněk Zíbrt raněn mozkovou mrtvicí. Po dvouletém živoření se v roce 1931 oženil se sestrou své bývalé žačky Hanou Brožikovou, dámou podstatně mladší než je on sám.²⁴ Zíbrt se bláhově domníval, že konečně našel své rodinné štěstí, po tolika tragédiích a ústrcích, které mu osud nachystal. Netušil, že jeho dny jsou už krutě sečteny. Za půl roku po svatbě, 14. února 1932, zemřel. A dodnes ani přesně nevíme, kde má Čeněk Zíbrt hrob.

Poznámky

- 1) Základním pramenem pro studium Zíbrtova života a díla je jeho osobní fond (pozůstalost) uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (pracoviště Staré Hrady). Zíbrtův fond je velmi obsáhlý, písemnosti jsou uloženy ve 196 kartonech. Soupis osobního fondu Čenka Zíbrta (1864 - 1932) zpracoval Miloš Sládek (Praha 2000).
- 2) LA PNP, fond Čeněk Zíbrt (Doklady - Rodný a křestní list).
- 3) František S. Paukner, Za prof. Drem Čeňkem Zíbrtem. Milevský kraj, 1. března 1932.
- 4) Tamtéž.
- 5) Čeněk Zíbrt, Vzpomínky na gymnasium v Písku. In: Stopadesát let píseckého gymnasia (1778 - 1928), Písek 1928, s. 132 - 137. Původně otištěno v Otavanu 8, 1924, s. 140 an.

- 6) Antonín Klášterský dojemně vzpomíná na setkání s Čeňkem Zírtem na Zvíkově v básni Pod Markomankou. Antonín Klášterský, *Nové jihočeské melodie*, Praha 1930, s. 40 - 42.
- 7) František S. Paukner, Za prof. Drem Čeňkem Zírtem. Milevský kraj, 1. března 1932.
- 8) Marie Laudová, Životopisec lidu československého. Zpravodaj okresního hospodářského spolku v Milevsku 40, 1924, č. 11 (listopad).
- 9) Josef Blüml, Studia Čeňka Zírta na Filozofické fakultě české univerzity v Praze. Výběr (*Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*) 33, 1996, s. 191 - 200 a 268 - 278.
- 10) Srov. Georg G. Iggers, *Dějepisectví ve 20. století*, Praha 2002.
- 11) Josef Blüml, Studijní pobyt Čeňka Zírta na německých univerzitách v Mnichově a Berlíně. Výběr (*Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*) 34, 1997, s. 21 - 28.
- 12) Josef Blüml, Studijní cesta Čeňka Zírta do Polska a Ruska. Výběr (*Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*) 34, 1997, s. 112 - 117.
- 13) Jaroslav Marek, Jaroslav Goll, Praha 1991.
- 14) Marie Ryantová, Čeněk Zíbrt jako ředitel knihovny Národního muzea. In: *Zíbrtův Kostelec I* (Sborník studií - v tisku).
- 15) Josef Blüml, Kulturní historie v pojetí Čeňka Zírta. In: *10 let kulturní historie v Historickém ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích*, Pelhřimov 2001, s. 29 - 50.
- 16) Josef Blüml, Univerzitní přednášky Čeňka Zírta. *Český lid* 77, 1990, s. 10 - 18. Podrobněji Josef Blüml, Čeněk Zíbrt jako profesor všeobecné kulturní historie na pražské univerzitě (K 100. výročí zahájení přednášek o všeobecné kulturní historii na Filozofické fakultě v Praze). *Jihočeský sborník historický* 62, 1993, s. 142 - 167.
- 17) Na český jih! (Vědecká vycházka posluchačů prof. dra. Čeňka Zírta). *Illustrovaný svět* 3, 1903, č. 40, s. 945 - 947. Srov. Program vědeckého výletu prof. dr. Č. Zírta ve dnech 26. - 29. června 1903. LA PNP, fond Čeněk Zíbrt (Doklady).
- 18) Jiří Špět, Bibliografické dílo Čeňka Zírta. In: *Česká bibliografie*, sv. 12, Praha 1976, s. 181 - 223.
- 19) Viz báseň Antonína Klášterského *Stržené hnízdo*. Antonín Klášterský, *Nové jihočeské melodie*, Praha 1930, s. 50 - 51.
- 20) Josef Vítězslav Šimák, Čeněk Zíbrt, Praha 1932, s. 14. Srov. nekrology: Josef Volf, Za zemřelým vrchním ředitelem knihovny Národního muzea, mimoř. tit. univ. prof. Dr. Čeňkem Zírtem. *Časopis českého muzea* 106,

- 1932, s. 172 - 175. Karel Stloukal, Čeněk Zíbrt. Český časopis historický 38, 1932, s. 131 - 134.
- 21) Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, fond Čeněk Zíbrt (Korespondence Čeňka Zíbrta Toničky Komkové).
 - 22) Josef Blüml - Dagmar Blümllová, Čeněk Zíbrt, zakladatel oboru kulturní historie. In: Josef Blüml - Dagmar Blümllová - Bohumil Jiroušek a kol., Jihočeši v české historické vědě, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 1999, s. 43 - 57. O Zíbrtovi ještě viz Dagmar Blümllová, Sto tváří z jihočeské kulturní historie, Pelhřimov 2000, s. 162 - 165. Josef Blüml - Dagmar Blümllová, Čeněk Zíbrt a dary české země. In: Průvodce po budějovických hostincích a kapitoly z jihočeské pivní historie, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 1999, s. 90 - 103.
 - 23) Srov. Zikmund Winter mezi historií a uměním (Sborník studií), Rakovník 1996.
 - 24) Čeněk Zíbrt se oženil se slečnou Johannou Brožíkovou, narozenou 19. září 1877 v Praze, dne 10. srpna 1931 v chrámu sv. Štěpána v Praze. LA PNP, fond Čeněk Zíbrt (Doklady - Oddací list).

Čeněk Zíbrt a jeho podíl na formování vědeckého národopisu

Miroslav Válka

Ve svém přehledném nástinu československého národopisu, který Jiří Horák zpracoval do druhého dílu Československé vlastivědy - pro nás stále ještě pořád první a poslední souborné zpracování historiografie oboru - J. Horák označil období od Národopisné výstavy československé do obnovení státní samostatnosti (1895-1918) jako *Rozkvět národopisu vědeckého*.¹ I když jsme si vědomi, že kořeny našeho oboru jsou hlubší, teze o konstituování oboru jako samostatné vědecké disciplíny a jejím rozvoji v období konce 19. stol. je všeobecně akceptována.

Argumentace se opírá v teoretické a metodologické oblasti jednak o inspirativní vliv anglických a francouzských antropologů (E. Tylor, H. Spencer), jednak o odbornou produkci ruských folkloristů, jejichž díla byla postavena na metodě pozitivistického kriticizmu a komparativního přístupu k materiálu. Také český romantický národopis byl podroben kritické revizi žáky zakladatele novodobé české filologie Jana Gebauera (1838-1907), z nichž jako přední lze uvést Jiřího Polívku, Václava Tilla, Jana Máchala. V oblasti slovesného folkloru vznikly i u nás práce, postavené na komparativní metodě, které daly oboru pevné metodické základy a postavily českou folkloristiku na evropskou úroveň. Jiná situace panovala v oblasti výzkumu lidové kultury hmotné, kde se zájem začínal probouzet později a sledoval nejdříve artefakty s estetickou funkcí, jako lidovou výšivku, postupně také další oblasti.

Jak je patrné, představitelé oboru, z nichž někteří svým významem překročili hranice národní vědy, byli svým školením historiky, filology a literárními nebo hudebními vědci. Literární historické a filologické vzdělání měl i Čeněk Zíbrt (1864-1932), absolvent Gebauerova semináře, který svým směřováním zakotvil v oblasti kulturní historie a národopisu.

¹ J. Horák: Národopis československý. Přehledný nástin. In: Československá vlastivěda II. Člověk. Praha 1933, s.408.

Jeho životní osudy jsou dostatečně známé a vědecké dílo stále citované, jako zdroj cenného materiálu.² Kriticky hodnotili Zíbrtovo dílo historici,³ souhrnné posouzení z pera J. V. Šimáka se objevilo po Zíbrtově smrti v roce 1932⁴, ale i později nechybí údaje o jeho díle v žádné příručce slovníkové nebo encyklopedické.⁵ Nechybí ani v Kutnarových a Markových *Přehledných dějinách českého a slovenského dějepiscetví*,⁶ ani v personálním dílu do tisku připravené *Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Přesto, kromě uvedených prací a dalších drobnějších časopiseckých příspěvků⁷ se souborného monografického zpracování nedočkal. V posledním desetiletí bylo Zíbrtovi věnováno více pozornosti ze strany historiků než etnografů.⁸ U příležitosti sedmdesátého výročí úmrtí se k Zíbrtovi vrátil Stanislav Brouček a na základě dopisu od Lubora Niederla ukázal na společenskou a politickou situaci v období příprav a konání Národopisné výstavy československé a na podíl obou protagonistů české vědy.⁹

V našem příspěvku se opíráme o Zíbrtovu korespondenci, uloženou v Literárním archivu Památníku národního písemnictví,¹⁰ která osvětluje jeho aktivity, jimiž přispěl ke konstituování oboru.

² Bibl. přehled Zíbrtova díla vydala Z. Hochová-Brožíková: Literární činnost Čeňka Zíbrta v letech 1888-1930. Český lid (dále ČL) 30, 1930, s.324-334.- Soupis samostatných prací obsahuje J.V.Šimák: Čeňek Zíbrt. Praha 1932.- Soubornou bibliografii vydal A. Dolenský: Bibliografie prací Dr. Č.Zíbrta. ČL 32, 1932, s. 197-255.- Zíbrtovu produkci v ČL zpracoval L.Kunz: Soupis prací Zíbrtova Českého lidu. Ročník I-XXXII, 1892-1932. Praha 1960.

³ Viz K.Stloukal: Čeňek Zíbrt: Český časopis historický 38, 1932, s.131-134.

⁴ J.V.Šimák: Čeňek Zíbrt. Praha 1932

⁵ Viz J.Horák, c.d., s.409-410, 454, 456, 461.- Československý biografický slovník. Praha 1992, s.826.

⁶ F.Kutnar-J.Marek: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s.410-411.

⁷ Např. A.Robek: Památce Čeňka Zíbrta. Československá ethnografie 5, 1957, s.1-2.- V.Scheufler: Čeňek Zíbrt. Umění a řemesla 1984, č.3, s.9-10.

⁸ J.Blüml: Univerzitní přednášky Čeňka Zíbrta. ČL 77, 1990, s. 10-18.

⁹ S.Brouček: Čeňek Zíbrt pohledem naléhavého dopisu Lubora Niederla. ČL 89, 2002, s.173-185.- Viz též S. Brouček: České národopisné hnutí na konci 19. století. Praha 1979.

¹⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (dále LA PNP), pracoviště Staré Hradý u Libáně. Č. Zíbrt (1864-1932). Soupis osobního fondu.

Zíbrt versus Niederle

Nejbližším Zíbrtovým spolupracovníkem byl Lubor Niederle (1865-1944). Ze zachovalé korespondence v Zíbrtově pozůstalosti lze plasticky poznat mentalitu těchto dvou čelných představitelů oboru i peripetie, jimiž jejich přátelství procházelo. Odráží dobové poměry a konkrétní mezilidské vztahy, které ovlivňovaly chod věcí a zdar či nezdar plánovaných podniků, jako byla Národopisná výstava československá nebo vznik Českého lidu.

Zíbrt se s Niederlem seznámil během studií na Karlově univerzitě a spolu se vydali na studijní cestu do Německa, do Mnichova. Zíbrt pokračoval do Berlína, Niederle do Paříže. Během svého pobytu v Paříži 1891 Niederle koresponduje ve věci plánovaného národopisného časopisu. Informuje Zíbrta o kontaktovaných přispěvatelích a sjednané výměně. Korespondence ukazuje, že agilnější z dvojice byl Niederle.¹¹

Založení odborného časopisu patřilo k prioritám ve všech zemích, kde se národopis konstituoval jako samostatná disciplína. Není proto divu, že obdobné snahy se projevovaly i v českých zemích. Na rozdíl od rakouského nebo německého prostředí, kde byl časopis tiskovým orgánem národopisných společností, se situace u nás vyvinula poněkud jinak a oborové periodikum *Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku* začal vydávat nakladatel Fr. Šimáček s redaktory Č. Zíbrtem a L. Niederlem.

Z pohledu Niederlova byl vznik časopisu osvětlen následujícím způsobem: *"Má stará myšlenka o potřebě českého speciálního časopisu, věnovaného anthropologii a etnografii, podobného Karłowiczově Wisle, jež se začala zde v Mnichově ozývat znovu, našla v Zíbrtovi horlivého stoupence a když jsme se vrátili do Prahy i ochotného pomocníka v uskutečnění."*¹² Niederle neupírá Zíbrtovi autorství názvu časopisu a hlavně s povděkem kvituje, že se mu

Zpracoval M. Sládek. Praha 2000, přír. č. 230/50. Děkujeme PhDr. K. Bílkovi za zpřístupnění materiálů a umožnění studia.

¹¹ LA PNP, prac. St. Hradu u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Niederle, L. Zíbrtovi, Č., 1896-1928.

¹² L. Niederle: Založení Českého lidu. ČL 32, 1932, s.81.

podarilo nalézt nakladatele nového periodika, který ale trval na tom, že Zíbrt zůstane redaktorem, přestože Niederle uvažoval o kooperaci s V. Tillem.

Niederle se Zíbrtem spolupracovali v redakci jen čtyři roky, pak se jejich cesty rozcházejí. Už dříve však docházelo ke kolizím, jak je patrné z korespondence. Niederle, prosazující širší a vědecktější koncepci časopisu, se ostře ohrazuje proti redukci své rubriky, věnované recenzím archeologické a antropologické literatury.¹³ Sám Niederle svou rezignaci na redaktorství ČL vysvětluje jednak rukopisnými boji, jednak "rozpoltěním" českých národopisců na dva tábory: jeden sdružený kolem F. A. Šuberta a projektované Národopisné výstavy čsl., druhý kolem tzv. České chalupy na Všeobecné zemské jubilejní výstavě 1891 a selské jizby v Národním muzeu. K této druhé skupině náležel spolu s arch. J. Koulou, R. Tyršovou, A. Jiráskem, archeologem J. L. Pičem i Zíbrt, zatímco Niederle se agilně angažoval ve skupině konkureční. "Nebylo možno udržeti shodu v redakci Českého lidu. Odešel jsem tedy z ní r. 1895 a uplynula řada let, než jsme se znovu se Zíbrtem sblížili", uzavírá Niederle kauzu svého redaktorství ČL a své vidění vzájemných vztahů.¹⁴ Zvítězila národopisná a kulturně historická koncepce Zíbrtova, postavená na spolupráci s regionálními přispěvateli a dodávající časopisu množství cenného materiálu.

V Zíbrtově korespondenci s Jiřím Polívkou objevíme zajímavé svědectví, že myšlenkou vydávat časopis, věnovaný *do polovice lidovědě české*, se zaobírala také Společnost přátel starožitností českých, kde Polívka zastával funkci místostarosty. Původně byl také Zíbrt ještě spolu s Tillem členem redakční rady projektovaného *listu neb sborníku*, ale oba se bez vědomí Polívkova z redakční práce omluvili pro nedostatek času. Polívka se k celé kauze vrací ve dvou listech, napsaných nedlouho po sobě v červnu 1891. Příčinu odchodu vidí v Zíbrtově *zcela oprávněné tíživosti* a v tom, že Společnost přátel starožitností českých se chystala vydávat tiskovinu stejného rázu jako on. Zíbrtův krok Polívka akceptoval, nicméně reagoval obdobně: odmítl nabízenou spolupráci v Českém lidu a opakovaně

¹³ LA PNP, prac. St. Hradů u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Niederle, L. Zíbrtovi, Č., 1896-1928.

¹⁴ L. Niederle: Založení Českého lidu. ČL 32, 1932, s. 81-82.

Zíbrta požádal, aby jeho jméno v souvislosti se svým podnikem neuváděl (viz příloha č. 1).¹⁵

Zíbrt a Národopisná výstava československá

Když Fr. Ad. Šubert, ředitel Národního divadla a staročeský politik, přišel s myšlenkou velké národopisné výstavy¹⁶, snažil se L. Niederle okamžitě zapojit do organizátorské práce a podílet se na zpracování programových materiálů i odborných textů. Přímou signifikantní je Niederlův nedatovaný dopis, v němž reaguje na zprávu v Národních listech, kde Emanuel Kovář vyzývá k vytvoření národopisného programu a instrukcí ke sběru národopisného materiálu, a obviňuje Zíbrta z úniku informací. "Ten program ze svých rukou pustit nesmíme", podtrhl v dopisu Niederle (viz příloha č.2).¹⁷ Naopak Zíbrtův laxní vztah k připravované výstavě, která zásadním způsobem ovlivnila národopisné dění koncem 19. století, názorně osvětluje korespondence se zmíněným E. Kovářem, tajemníkem výstavy. Třebaže Zíbrtův vlažný přístup k výstavnímu dění byl již částečně objasněn existencí dvou konkurenčních skupin, v korespondenci najdeme konkrétní doklady vážnou spolupráce. V březnu 1892 sděluje Kovář úředně na hlavičkovém papíře *Výboru pro uspořádání výstavy národopisné v Praze r. 1893* Zíbrtovi usnesení výkonného výboru: "*máte osobně urgovati odpověď na naši žádost komitétu pro upravení selské světnice v Českém muzeu a abyste se ujal myšlenky, by činnost svou s naší spojil.*"¹⁸ Výbor pro uspořádání NVČ vyzýval rovněž Zíbrta, aby se účastnil schůzí trochu častěji. Také informace o výstavním dění se samotnému Niederlovi zdála v Českém lidu nedostatečná: „*Stydím se, co si o nás pomyslí, jsme oba ve výboru a nevěnujeme tomu než několik řádek, místo co bychom to*

¹⁵ LA PNP, prac. St. Hradu u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Polívka, J. Zíbrtovi, Č., 1889-1895.

¹⁶ K hodnocení výstavy S.Brouček a kol.: *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*. Praha 1996.

¹⁷ LA PNP, prac. St. Hradu u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Niederle, L. Zíbrtovi, Č., 1896-1928.

¹⁸ LA PNP, prac. St. Hradu u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Kovář, E. Zíbrtovi., Č., 1889-1897.

měli fedrovat.“¹⁹ Na rozdíl od Niederla se Zíbrtovo jméno neobjevuje v tiskovinách, které výstavu provázely. Po vydání reprezentativního sborníku o výstavě se Zíbrt ohradil, že autoři často čerpali materiál z Českého lidu, aniž svůj pramen citovali. Vedle odpovědi redaktora díla L. Niederla, také Kovář se odvolává na rozhodnutí redakce, že se v díle nebude citovat, ale jen uvedou na konci prameny.²⁰

Kontakty se zahraničím

I když by se podle koncepce Českého lidu mohlo zdát, že se Zíbrt opevnil v domácím prostředí, jeho korespondence ukazuje na čilé kontakty se zahraničními badateli, zejména ze slovanského světa, které navazoval už v době svých studijních cest. Část korespondence souvisela s vydáváním Českého lidu a s žádostmi o jeho výměnu za obdobná periodika, část korespondence řeší problémy odborné a výměnu informací. O časopiseckou výměnu požádal prostřednictvím Alexandra Brücknera berlínský Verein für Volkskunde,²¹ Michael Haberlandt korespondoval zase z pověření rakouského Verein für österreichische Volkskunde, dopisem datovaným ve Vídni 4. března 1896.²² Oba nabízeli za Zíbrtův Český lid periodika svých společností. Haberlandt navíc děkuje za zaslání literatury do knihovny společnosti.

Když Zíbrt obnovil po první světové válce vydávání Českého lidu, požádal Eduard Hoffmann-Krayer, jako zástupce švýcarské Gesellschaft für Volkskunde, Zíbrta, zda by přátelská výměna mohla pokračovat podobně jako před válkou. Navíc E. Hoffmann-Krayer přislíbil, že bude Český lid excerptovat pro Národopisnou bibliografii, kterou vydával.²³ V podobném duchu korespondoval s Zíbrtem ze

¹⁹ LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Niederle, L. Zíbrtovi, Č., 1889-1928

²⁰ LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Kovář, E. Zíbrtovi, Č., 1889-1897.

²¹ LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Brückner, A. Zíbrtovi, Č., 1891-1927.

²² LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Haberlandt, M. Zíbrtovi, Č., 1895-1901.

²³ LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Hoffmann-Krayer, E. Zíbrtovi, Č., 1901-1924.

Lvova v r. 1923 a znovu 1925 Adam Fischer, redaktor Ludu, vydávaného polskou národopisnou společností (Towarzystwo ludoznawcze). Výměna byla patrně bez problému obnovena, protože 2. února 1929 Fischer děkuje za poslané práce.²⁴

Jak je patrné Zíbrtův Český lid se těšil v zahraničí vážnosti a byl považován za reprezentanta české národopisné vědy.

Z východoslovanského prostředí udržoval bohatou korespondenci s ruským slavistou Vladimírem Alexandrovičem Francevem, který před první světovou válkou přednášel na varšavské univerzitě.²⁵ Z písemných kontaktů je patrné, že přátelství trvalo až do r. 1929. V. A. Francev pravidelně informuje Zíbrta o objevených dopisech např. Kollára, Šafaříka, Čelakovského, Hanky, posílal mu příspěvky pro Časopis Českého muzea a zajímavé jsou také jeho postřehy o společenské situaci v Rusku v době rusko-japonské války a po říjnové revoluci. Skromnější korespondence se týká věhlasného folkloristy Alexandra Nik. Veselovského.²⁶

Na slovanském jihu udržoval Zíbrt kontakty hlavně se slovinskými badateli. Profesor slavistiky na univerzitě ve Štýrském Hradci, Gregorij Krek (1840-1905), rodem Slovinc, děkuje za literaturu a posílá požadované údaje o své vědecké práci spolu s fotografií. Gratuluje Zíbrtovi, že jeho časopis získal během mála let místo mezi podobnými vědeckými časopisy jiných kulturních národů.²⁷

Matija Murko, slavista, který svou dráhu začal rovněž na štýrskohradecké univerzitě žádá Zíbrta v r. 1895 o vyřízení povolení

²⁴ LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Fischer, A. Zíbrtovi, Č., 1923-1929.

²⁵ LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Francev, V. A. Zíbrtovi, Č., 1893-1929.

²⁶ S ruskou vědou se Zíbrt seznámil na počátku své kariéry, během studijní cesty do Petrohradu. Podrobné informace a praktické rady a doporučení obdržel před odjezdem od J. Polívky, který v Rusku pobýval nedlouho před ním r. 1889. Polívka doporučuje navštívit A. N. Pypina, A. N. Veselovského, V. I. Lamanského a A. I. Sobolevského. LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Polívka, J. Zíbrtovi, Č., 1889-1895.

²⁷ LA PNP, prac. St. Hradý u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Krek, G. Zíbrtovi, Č.

otisknout jeden dopis St.Vraze Hankovi.²⁸ Později, v r. 1911 se na Zíbrta obrací s prosbou o informaci, zda zná jako kulturní historik brány z trní, větví, ne se zuby. Podobně se dotazuje na staré vidli ze samorostu, přinesené prostě z lesa.²⁹ Uvedené údaje potřeboval Murko do svých prací, které zpracovával ze širokého srovnávacího pohledu Meringerovou metodou *Wörter und Sachen*. V písemném styku byl Murko se Zíbrtem také později, v době svého působení na Karlově univerzitě.³⁰

Z rozsáhlé korespondence je patrné, že Zíbrtovy kontakty se zahraniční vědou byly daleko širší, než jsme na těchto několika ukázkách dokumentovali. Vyplývá z nich skutečnost, že Zíbrt korespondoval s předními evropskými badateli několika vědních oborů, vedle etnografie a folkloristiky také slavistiky a kulturní historie.

Zíbrtův přínos pro obor

Neobyčejně plodný autor, jak shodně konstatují všichni posuzovatelé jeho díla, náleží k předním představitelům české kulturní historie a zároveň mezi zakladatelské osobnosti národopisu. Jeho velké dílo však trpí roztržitostí, práce končí na heuristickém shromažďování materiálu a kompilační technice.

Zíbrtovo dílo je často srovnáváno s Niederlovým. Oba spojoval zájem o národopis, oba zanechali rozsáhlé vědecké dílo, v případě Niederla završeného syntézami - *Slovanskými starožitnostmi*³¹ a jejich kulturním oddílem, *Životem starých Slovanů*.³² Zíbrt adekvátní souborné kompendium nevytvořil, ani v oblasti kulturní historie³³, ani

²⁸ LA PNP, prac. St. Hrady u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Murko, M. Zíbrtovi, Č.

²⁹ LA PNP, prac. St. Hrady u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Murko, M. Zíbrtovi, Č.

³⁰ LA PNP, prac. St. Hrady u L., fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Murko, M. Zíbrtovi, Č.

³¹ L.Niederle: *Slovanské starožitnosti I-IV*. Praha 1901-1924.

³² L.Niederle: *Život starých Slovanů I-III*. Praha 1911-1925.

³³ Svě představy o kulturní historii vtělil do programového spisu: *Kulturní historie, její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i česká*. Praha 1892. Zdůrazňoval její

v oblasti národopisu. Sevřeněji zpracoval jen témata, o kroji³⁴, tanci³⁵, zvykoslovných tradicích³⁶ a pověrách,³⁷ k oceňovaným patří i bibliografický soupis sbírek lidových písní a rozsáhlou tematickou oblastí jsou jeho komentované přetisky starých tisků a rukopisů.

I když teorie a metodologie oboru nestála v centru Zíbrtova zájmu, najdeme mezi jeho početnými pracemi příspěvek *O srovnávacím studiu lidového podání*³⁸, který by ukazoval, že se Zíbrt zajímal i o tuto oblast. Práci ale vyprovokoval J. Polívka svou kritikou Zíbrtovy knihy *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*, uveřejněnou v *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* (1895). Zároveň Polívka odsoudil dosavadní práci Českého lidu, kde mu chybí vědecký národopis, vědecká metoda.

Už za svého života se tedy Zíbrt setkával s podceňováním své vědecké práce a musel čelit snahám o znevažování své redaktorské práce v Českém lidu³⁹. Když zemřel, mezi autory nekrologů a vzpomínkových článků se kromě L. Niederla a R. Tyršové neobjevují známější jména představitelů oboru.

Přes limity, které Zíbrtovo dílo má, lze konstatovat, že ke konstituování národopisu jako vědeckého oboru přispěl: 1) rozsáhlou badatelskou prací a ediční činností při publikování lidových a pololidových rukopisných materiálů a starých tisků, 2) založením odborného časopisu a jeho redigováním, 3) četnými kontakty se zahraniční vědou a 4) organizátorskou a popularizační činností (přednášky, spolupráce s rozhlasem).

význam ve srovnání s dobovými převažujícími trendy politické, diplomatické a vojenské historie.

³⁴ Č.Zíbrt: *Dějiny kroje v zemích českých I. Od dob nejstarších až po války husitské*. Praha 1892.

³⁵ Č.Zíbrt: *Jak se kdy v Čechách tancovalo*. Praha 1895,

³⁶ Č.Zíbrt: *Veselé chvíle v životě lidu českého I-VIII*. Praha 1909-11.

³⁷ Č.Zíbrt: *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*. Praha 1894.

³⁸ ČL 6, 1897, s.294-320.

³⁹ Redakce: *Na obranu „Českého lidu“*. ČL 14, 1905, s.249-251.

Příloha č. 1

Památník národního písemnictví Praha, pracoviště Staré Hrady u Libáně, fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Polívka J. Č. Zíbrtovi, 1889-1895.

V Praze 20/VI 91

Velectěný pane Kollego!

Váš list byl mně dodán po obdržení Vašeho korespondenčního lístku. Lituji, že laskavého Vašeho vyzvání aspoň na ten čas nemohu použiti. Nemusím Vám živě vylíčiti pokus "Společnosti přátel starož. českých" založiti list neb sborník věnovaný dopolovice lidovědě české. Byl Jste sám zvolen členem redakčního komitétu spolu se mnou i s p. Drem V. Tillem. Po několikerych poradách vzdal Jste se Vy spolu s p. Drem V. Tillem redakce poukávaje na nedostatek času. Resignace Vaše velmi trapně dojala správní výbor Spol. př. starož. č. O své osobě chci pomlčeti, ač měl jsem příčinu k podezření, že hrot Vaší resignace namířen jest částečně proti mně. Nechci se o tom šířiti, poněvadž nemám ve zvyku osobnostmi potíratí věc, jest mně vždy věc nad osobnost. Nyní ovšem officialním způsobem dověděl jsem se o Vašem úmyslu zakládati list Svůj. Mám všechnu příčinu v tomto shledávati příčinu Vaší resignace z redaktorství naší Společnosti chystaného sborníku.

Měl jsem původně v úmyslu po této Vaší resignaci též vystoupiti z komitétu řečeného; neučinil jsem však toho, jsa členem správního výboru a jakožto také maje jisté povinnosti i ohledy, jichž možné že člen Společnosti nebyl povinen dbáti.

Tyto ohledy ke Společnosti brání mi použití Vašeho, jinak pro mě tak lichotivého, vyzvání i ukládají mi prosbu k Vám, abyste mého jména do chystaného Vámi prospektu nedával.

Přeju Vašemu podniku hojného zdaru, jakož nepochybuju, že se Vaší neúnavně pílí podaří postaviti sborník do jedné řady s podobnými slovanskými.

Jsem Vám

s kolleg. úctou oddaný

J Polívka

Příloha č. 2

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, pracoviště Staré Hradky u Libáně, fond Č. Zíbrt, přír. č. 230/50, Niederle L. Zíbrtovi, Č., nedatováno.

Himl crucifix!

Teprve teď čtu sobotní číslo Národních a článek Kovářův, který vyzývá k vypracování programu a instrukcí. Zas nás předšel! Nemohls napsat raději něco sám. To je děsné s Tebou, že si mu něco řek napřed, a on se toho chytil. Ten program ze svých rukou pustit nesmíme,. Zaruč si ihned, slib Tillův za část o tradicích pro nás, zaručím si já slib Piskořův (je už v Hradci?) a hned to dáme někde u Šimáčka ven, že to vyjde koncem roku jako I. číslo knihovny Č. Lidu. Za dva měsíce může každý odvésti rukopis nebo za 3 nanejvýš a k Vánocům to bude venku! Bude to nutné i pro výstavu; výstavní výbor to bude moci vzít za podklad jakým způsobem se má pro výstavu sbírat. Zda Kováře vezmeme do toho je mi dnes nejisto. Co myslíš ty? Kdyby ano, ať si vezme partii o mythologii. Prosím Tě odepiš!! a rozumně a více.

Čeněk Zíbrt a moravský národopis

Karel Altman

Téma mého referátu je jistě námětem nikoli ke krátkému vystoupení, nýbrž spíše na rozsáhlou monografii. K tomuto tvrzení mě opravňuje - byť dosud jen částečné - poznání Zíbrtova díla, publikovaného v mnoha svazcích začasťe přímo olbřímých rozměrů, ale také v téměř nesčetných studiích a člancích, a stejně tak seznámení se s Zíbrtovou pozůstalostí, sestávající z poctivých 196 kartonů, uchovaných v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze se sídlem ve Starých Hradech u Libáně. Nicméně se alespoň pokusím o stručné nastínění vytčené problematiky.¹

Zíbrt pocházel z jižních Čech, z Kostelce nad Vltavou, v Čechách také celý život žil - pouze kromě let svých studií -, působil převážně v Praze, kde pracoval jako vysokoškolský pedagog, vědec, knihovník i redaktor předních odborných časopisů, jeho cesty, zejména pak ty, jež absolvoval se svými studenty, směřovaly spíše do různých končin Čech. Morava mu však rozhodně nebyla cizí, naopak měl k ní vskutku vřelý vztah. Přestože nemáme k dispozici podrobný Zíbrtův životopis, víme, že se živě zajímal o dění na Moravě, o její historii stejně jako o projevy lidové kultury, několikrát zde pobýval, nejednou na pozvání moravských národopisců, čelných osobností tohoto oboru, s nimiž byl dlouhá léta v kontaktu. Vztah Zíbrta k Moravě se projevil v několika oblastech.²

Předně je třeba upozornit, že moravika jsou obsažena v mnohých Zíbrtových rozsáhlých publikacích, zejména ve spisech Veselé chvíle v životě lidu českého, Dějiny kroje v zemích českých, Jak se kdy v Čechách tancovalo a dalších. Také Bibliografie české historie uvádí údaje o Moravě a Slezsku. Ostatně některé z rozsáhlých spisů přímo v podtitulu či v titulu sdělují, že nepřinášejí poznatky pouze z Čech, ale také jiných zemí včetně Moravy. Stejně tak v přčetných studiích a člancích reflektoval Zíbrt moravské reálie a některé z nich jsou výhradně věnovány moravské problematice. Psal o Hané i Horácku, o moravských krojích, zvycích a obyčejích atd.

Existuje pak mnoho písemných dokumentů dokládajících, jak si sami moravští národopisci vážili Zíbrtova díla, zejména jeho

nejvýznamnějších knih,³ oceňovali také Zíbrtovu Bibliografii české historie, olbrímí dílo o pěti svazcích.⁴

Zíbrtovy kontakty s moravskými badateli v oblasti národopisu byly vskutku nejrozmanitější. S mnohými se dobře znal, byl s nimi v osobním styku a zejména s četnými z nich korespondoval, seznamoval se s jejich dílem atd.

O významných moravských etnografech a folkloristech i pěstitelích lidové kultury také nejednou psal, ať už recenze jejich díla či pochvalné články o jejich aktivitách v Českém lidu i jinde, anebo hodnotil jejich počiny ve vzletných medailonech. Věnoval je kupříkladu Františku Sušilovi, Vavřinci Švédovi, Františku Úprkovi, Janu Vyhlídalovi (dokonce dvakrát) a dalším. Svě přátelské vztahy s nimi ovšem nejednou zakončil tou nejsmutnější literou, totiž procitěným nekrologem, jako to učinil například u Františka Bartoše, jednoho ze svých nejbližších přátel.⁵

Čeněk Zíbrt měl mezi českými národopisci a kulturními historiky jistě výjimečné postavení jako čelný, velmi erudovaný odborník, za kterého byl pochopitelně uznáván i na Moravě. Lze však říci, že mezi těmi, kdo se s ním - pro značnou vzdálenost - nevidali příliš často, Zíbrt proslul zejména jako agilní redaktor nejvýznamnějšího národopisného periodika u nás, časopisu Český lid, vycházejícího od roku 1892.

Jistě stojí za zmínku, že už když se oba redaktoři - Zíbrt a Niederle - rozhodli vydávat toto periodikum, obrátili se roku 1891 s tímto úmyslem i nabídkou na spolupráci nejen na badatele z Čech, ale také na moravské odborníky. Ti vznik nového časopisu přivítali.⁶ Patřil k nim i Vítězslav Houdek, v té době redaktor Časopisu Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, jenž s potěšením i s předstihem slíbil, že bude nový časopis propagovat v olomouckém Muzejníku. V dopisu z 10. 7. 1891 pak s potěšením oznamoval, že "výbor muz. v Olomouci velmi rád svolil k tomu, aby k tomuto číslu našeho muzejníka připojen byl prospekt Českého lidu".⁷ Jak je patrné, mezi oběma redaktory nejdůležitějších národopisných periodik u nás nebylo řevnivosti, ba právě naopak.

Tak jako Časopis Vlasteneckého spolku musejního oznamoval vydávání Českého lidu, tak naopak už první číslo Zíbrtova a

Niederlova časopisu přineslo zmínku o olomouckém Muzejníku, což kvitoval Houdek v dopisu z 8. 12. 1891 slovy: "Za laskavou zmínku o Časop. muz. ol. v 1. čísle Č. L. uctivě děkuju. Já jsem v našem muzejníčku neopomenul Č. Lid vřele doporučiti, jak toho plně zasluhuje."⁸

Stejně jako národopisci z Čech, i moravští badatelé pak Zíbrtovi zasílali své stati, aby je publikoval na stránkách Českého lidu - od rozsáhlých studií přes kratší články až po různé drobnosti a rozmanitosti. Významný přínos pak představovaly i četné ilustrace, které časopisu poskytovali. Takto čeští národopisci z Moravy prezentovali své práce v čelném odborném periodiku u nás.

Není třeba zastírat, že Český lid byl pro mnohé vítaným zdrojem příjmů, příspěvky totiž byly poměrně dobře honorovány. Zíbrt se tak stal i pro moravské národopisce chlebedárcem, a jistě i z tohoto titulu - samozřejmě mimo jiné - plynul značný respekt k jeho osobě.

Český lid byl ovšem pro moravské národopisce mnohem širším přínosem, nežli jako pouhý zdroj příjmů. Předně zasílali Zíbrtovi své již vyšlé publikace - knihy a různé spisy,⁹ neboť pro ně mělo nemenší význam jejich recenzování i přímé propagování na stránkách tohoto předního periodika. Nezřídka se předem netajili svou důvěrou v kladné vyznění Zíbrtových posouzení, na nichž ostatně byla leckdy závislá jejich další práce či dokonce - alespoň podle jejich přesvědčení - celá existence národopisných institucí.¹⁰

Zíbrt recenze zveřejňoval nejen v časopisech, které redigoval - v Českém lidu a Časopisu musea království českého -, ale třeba i na stránkách jiných periodik, kulturních žurnálů i denního tisku, kam ostatně často přispíval vlastními články. Na oplátku pak on sám zasílal své knihy do redakcí moravských listů, zejména do olomouckého Muzejníka anebo také do časopisu Komenský, kde se mu dostávalo obdobného přijetí.¹¹ Zíbrtovi zasílali badatelé z Moravy své články a knihy také pro zveřejnění patřičných údajů o nich v Bibliografii české historie, kterou sestavoval.

Český lid znamenal nejen pro badatele z Čech, ale i pro moravské národopisce velký přínos. Svůj vztah k tomuto časopisu dali jeho redaktoru mnohokrát výslovně najevo. Jak si vážili Zíbrtova časopisu, svědčí mimo jiné i to, s jakým potěšením přivítali opětně

obnovení Českého lidu ve dvacátých letech 20. století. Zíbrtovi coby redaktoru se tehdy s nadšením hlásili za nové či staronové přispěvatele, přičemž někteří ovšem neopomněli připomenout, že u Zíbrta jsou ještě z doby první řady Českého lidu uloženy jejich dosud nevydané rukopisy.¹²

Kontakty Čeňka Zíbrta s moravskými národopisci byly ovšem podstatně pestřejší, nežli pouhé vztahy s přispívatelem, jež vyplývaly z jeho postavení redaktora Českého lidu. Vzhledem k jejich mnohostrannosti zde můžeme zmínit pouze některé. Předně byl Zíbrt Moravanům fundovaným konzultantem a rádcem, na kterého se často obraceli s prosbou o radu při řešení četných odborných problémů. Ale stejně tak se s Zíbrtem rádi dělili o postřehy a zkušenosti z terénních výzkumů, prováděných na moravském venkově, a někdy se také před uznávanou autoritou vychloubali se svými vlastními badatelskými úspěchy a zásluhami.¹³ Ale leckdy si naopak stýskali na těžkosti úkolů, které si předsevzali, na nepochopení svého snažení, zejména ze strany lidových vrstev, jejichž kultura byla předmětem jejich bádání. Svěřovali se Zíbrtovi s problémy, s nimiž se potýkali v terénu, líčili mu své výzkumy i potřeby nezbytné pro další bádání. Stěžovali si na nevděk svého okolí a třeba i na potíže v zaměstnání, jež je provázely v důsledku jejich národopisných studií, anebo na malý zájem veřejnosti o jejich poslání. Jindy se nevyhnuli líčení sporů, jaké měli s jinými moravskými badateli.

Velmi často žádali Zíbrta o různé služby, které jim měl zajistit v hlavním městě českých zemí - v Praze -, kde působil. Zejména se na něho obraceli s prosbou o radu, kde získat odbornou literaturu, nezbytnou pro jejich studium, směřující k vlastním publikačním počínům, jak to činil opakovaně třeba Josef Čižmář či Matouš Václavek. Především se v tomto ohledu spoléhali na Zíbrta jako na knihovníka pražského muzea a knihy chtěli přímo vypůjčit a zaslat poštou do svých působišť.¹⁴ O celou řadu knih žádal například v dopisu 31. 7. 1897 Josef Čižmář, jenž ho prosil, aby mu z některé pražské knihovny vypůjčil nejen spis Františka Bartoše Naše děti, ale také Kottův slovník, frazeologický slovník ad., neboť tam byla přísloví a rčení o různých částech těla, která poutala jeho pozornost.¹⁵ Obraceli se na Zíbrta coby znalce literatury i s poněkud neobvyklými žádostmi. František Kretz v dopisu z 24. 4. 1903 Zíbrta dosti stroze

pověřil, aby mu - jako odborník - ocenil knihy ze 17. století: "Račte mi u každé udati, jak jsou v ceně a co by bylo za ně nabídnouti."¹⁶

Na Zírta se někteří obraceli jako na osobu se značným vlivem ve významných pražských institucích - zejména v České akademii věd a umění - a prosili ho, aby jim poradil, jak od nich získat finanční příspěvek.¹⁷ Jiní - jako třeba František Kretz - Zírta o podporu stroze žádali, někdy poněkud úsečně a nepokrytě. V případě nesplnění očekávaných služeb se pak někdy právě Zírt stával adresátem rozhořčených výčitek.¹⁸

Navzdory těmto výlevům je však jistě zjevné, že moravští - stejně jako jiní - národopisci si Zírta velmi vážili, a to už jako poměrně mladého vědce, a jejich uznání postupem času nerůstalo. Čeněk Zírt byl záhy velmi uznávanou osobností vědeckého světa, což dosvědčují i četné doklady, jejichž autory jsou i národopisci ze vzdálenější Moravy. Je to patrné nejen z uctivého až přeuctivého tónu, jakým mnozí formulují své dopisy, ale také z výslovných ocenění, ne-li přímo lichotek. Například Lucie Bakešová v roce 1892, v té době téměř padesátiletá dáma a čelná osobnost v oboru národopis, nazývá v jednom svém listu teprve sedmadvacetiletého Čenka Zírta "můž Vašnostina věhlasu", z čehož je jistě patrný značný respekt a nefalšovaná úcta k člověku, jenž byl o generaci mladší.¹⁹

Ovšem nešlo zdaleka o pouhé formální zdvořilosti a okázalá, vzletná titulování, ale začasťe o vyjádření vskutku upřímného vděku a obdivu, s nímž si uměli považovat Zírtových prací i služeb, jež v jejich prospěch vykonával v Praze i jinde. Dokonce někdy dávali najevo, že samu korespondenci od Zírta považují za důkaz přízně, což neopomněl zdůraznit ani Josef Klvaňa, jenž v dopisu z 25. 11. 1892 napsal: "Dovedu odhadnouti dobře tu spoustu prací, která Vás obléhá a takměř dusí a tím více vážím si každé řádky, kterouž od Vás dostanu."²⁰

I o řadu let starší, leckdy velmi zkušený moravští badatelé například ponechávali Zírtovi značnou volnost, s jakou směl nakládat s jejich příspěvky, a dokonce je předem přizpůsobovali tak, aby vyloučili možnost nevole některých čtenářů Českého lidu, čili prováděli dobrovolně autocenzuru. Například Vítězslav Houdek v dopisu z 8. 12. 1891, v němž oznamuje zaslání svého příspěvku pro Český lid, píše doslova: "Ostatně dávám Vašnosti plnou volnost, škrtnuti a měniti

v něm co za dobré uznati ráčíte. Věc je poněkud choulostivá, aby duchovenstvo - dnes tak citlivé - se neurazilo. Já jsem pro to vynechal všechna místa, která by snad mohla býti závadnými. Úplně se toho uvarovati ovšem nelze, ale snad nebude na škodu vypustiti věty, obsahující jmena božských osob atd."¹⁹ Šlo o Houdkovu stat' Moravská kniha o zaklínání duchův, jež byla publikována v prvním ročníku časopisu Český lid v roce 1892.²¹

U vskutku nejčelnějších koryfejí českého národopisu na Moravě, s nimiž byl Zíbrt v pravidelném styku, leckdy poněkud překvapuje, s jakou otevřeností se obraceli právě na tohoto pražského národopisce se svými privátními starostmi a problémy, jejichž závažnost jich nejednou snad ani nebyla hodna. Zíbrt tak mohl čítat o řadě žabomyších klání mezi moravskými etnografy a folkloristy i jinými odborníky, například mezi Josefem Bartochou a Františkem Kabelíkem. Mohl sledovat rozmanité, nejednou poněkud tristní projevy ješitnosti a ctižádosti, rivality mezi různými osobnostmi, malicherné soupeření o to, kdo má větší zásluhy, kdo první upozornil na zajímavou problematiku atd.²² Je však zřejmé, že Zíbrt si zpravidla dal moudře záležet na tom, aby nebyl příliš vtažen do těchto sporů.

Zíbrt však nebyl seznamován jenom s různými spory, ale stejně tak pocítovali četní moravští národopisci potřebu svěřit se mu s různými starostmi a nesnáze, nebo i skutečnými křivdami, jež se jim dály, s odbornými i lidskými problémy. Například Lucie Bakešová psala v dopisu z 3. 9. 1892 Zíbrtovi o svých pocitech nedocení přípravné výstavky pro pražskou Národopisnou výstavu československou, konané krátce předtím v Ořehovičkách na jižní Moravě: "Pro Prahu jsme chystali s láskou, námahou a pilně a žáden nepřišel se na práci naši podívati. Ne k vůli osobám našim, ale k vůli dobré věci bychom si to byli přáli. Řeklo se, že přijde prof. Kovář, snad i Dr. Niederle, ale nepřišli. Nedá se porovnat naše vystavka s vystavami, které připravilo Vsacko, Kojetín, Tovačov a t.d. Praze, myslím však, že by Jste byli v ni něco vystíhli předs a mohli použiti pro dílo národopisné."²³

Mnozí z moravských národopisců - zejména František Bartoš, Matouš Václavek, Josef Klvaňa, Augusta Šebestová, Lucie Bakešová a další - si k Zíbrtovi vytvořili vskutku velmi blízký vztah, jak o tom svědčí i četná, leckdy značně důvěrná sdělení, jež mu líčili ve své

korespondenci. Svěřovali se mu se svými osobními problémy - včetně nesnází zdravotních. Tak to činil např. Matouš Václavek v dopisu z 5. 12. 1892, kdy napsal: "Teď jsem churav poněkud, mám už několik neděl žaludeční katarh a je velmi neodbytný. Sotva že lehčí práce konám!"²⁴ Jindy Matouš Václavek - v dopisu z 26. 3. 1908 - psal o své nemoci: "Jsem churav již skoro 2 léta ledvinami. Občas musím hlídati postel, kratší nebo delší dobu. Tentokrát skoro měsíc. Sotva těchto pár řádků píši. Pro nemoc musil jsem jít na předčasný odpočinek!"²⁵

Jako výraz ocenění Zíbrtova díla a významu jeho působení, jakož i mnohostranného přínosu pro národopis, kulturní historii i jiné vědy a také pro ně samé lze chápat též častá pozvání k pobytu na Moravě, jež Zíbrtovi nabízeli zdejší národopisci. Jedním z těch, kteří opakovaně zvali Zíbrta k návštěvě Moravy, patřil i Josef Klvaňa, jenž mu sliboval připravit atraktivní národopisný program.²⁶ Tato Zíbrtova návštěva Slovácka se uskutečnila a Klvaňa pak vybízel svého přítele z Prahy k opětovné návštěvě i v následujících letech a také v jiných termínech.²⁷

Zíbrtovi byla moravskými národopisci nabízena účast i na značně intimních slavnostech v rámci jejich rodin. Augusta Šebestová pozvala Zíbrta dokonce na dvě svatby: své sestry Marie s Aloisem Mrštíkem 21. 8. 1901 a na svatbu svého bratra Vladimíra o měsíc později: "Kdybyste se chtěl podívat na naše Slovácko, měl byste nejpěknější příležitost. Nejste li zarytým nepřitelem svateb jako autorka t. listu, vyjeďte si k nám dne 20. t. m. na Moravu. Svatba bude vlastně kroužkem přátelským, ne rodinným. Mají přijeti všichni bratři Mrštíkové s tatínkem, Dr. Blaho ze Skalice, Úprka, Novák hud. sklad., řed. Mareš. S Vilémem prý se znáte osobně a tudíž máte-li se rádi pěkně byste se tu pobavil a poznal zalikování svatební. Stárci a legrúti převálčili ženský svět, 'nepustijú tetky k zalikování'."²⁸

Co se týče Zíbrtových pobytů na Moravě, zejména bývá připomínáno jeho putování po českých zemích - tedy včetně Moravy - v letech první světové války, kdy s dudákem Michalíčkem přednášel o lidové hudbě a takto "budil a posiloval vědomí národní". Sám pak počítal "k nejt'astnějším dnům svého života, kdy pod nevinnou rouškou dudácké muziky šířil na dudáckých besedách v Praze i po venkově, v Čechách, na Moravě, na Slovensku i ve Vídni znalost minulosti české, národní vědomí, naději v budoucnost národa našeho,

pod heslem lidové hudby a písně, tance, obřadů výročních zábav, kratochvílí a. p."²⁹

Poněkud svérázným způsobem projevil Zíbrtovi svůj vděk za mnohou pomoc při vlastním bádání moravský národopisec Josef Čižmář, povoláním lékárník ve Vizovicích, ovšem v druhé polovině devadesátých let 19. století působící v bosenské obci Visoko. V dopisu z 14. 8. 1896 odtud Zíbrtovi psal: "Vůbec každé vzácné rady a návrhu Vašeho rád uposlechnu a za laskavou pomoc, které si tak velice vážím, dle možnosti se odvděčím. Mám např. výtečné borůvkové víno (specielně pro "slabý žaludek" osvědčené a mnou ve Vizovicích vyrobené,) kteréhož, kdybyste si přál, asi 10 litrů z Vizovic bych zaslal dal. Nebo ráčíte-li kouřiti, tož s radostí Vám s dobrým bosenským tabákem nebo cigarettami posloužím."³⁰

Jak je patrné z předchozího líčení, Čeněk Zíbrt byl pro moravské národopisce v mnoha ohledech velmi důležitou osobností. Byl jejich oporou v Praze, kam se na něho obraceli se svými prosbami a kde jim tento obětavý a neúnavný národopisný pracovník plnil nesčetné služby. Proto bychom o vztahu Zíbrta k Moravě a jejím národopisným aktivitám mohli hovořit velmi dlouho. Své pojednání zakončím citátem ze vzpomínky valašského etnografa Václava Obšíváče, jak si ji sepsal ve Frenštátě pod Radhoštěm v den prvního výročí úmrtí Čenka Zíbrta dne 14. 2. 1933: "Jen jednou, jedinkrátě setkali jsme se a to stačilo, abych poznal velikost, učenost, prostotu a milou povahu universitního profesora, slovuťného vědce doktora Čenka Zíbrta. (...) S drem Zíbrtem odešel národu nejen věhlasný a největší národopisec doby, ale také muž ryzího charakteru a zlatého srdce."³¹

Poznámky

- 1) Pozůstalost Čenka Zíbrta obsahuje vedle osobních dokladů především materiály z redakce Českého lidu, tj. publikované i neotištěné rukopisy, a značně rozsáhlou korespondenci, kterou Zíbrt přijal od četných spolupracovníků i jiných osobností.
- 2) Šimák, J. V.: Čeněk Zíbrt. Praha 1932.
- 3) Například když obdržel Vítězslav Houdek od Zíbrta knihu Kulturní historie, složil za ni autoru své "uctivé a srdečné díky" v dopisu z 26. 1. 1892,

v němž také se skromností zhodnotil svoje vlastní schopnosti a možnosti: "Každá nová publikace Vaše budí ve mně - jako zajisté v každém čtenáři - stále nové podivení nad ohromnou znalostí oboru, jež Jste si za své životní studium zvolil. Tato kniha však co do znalosti literatury odborné přesahuje všecko předešlé; četba její pak ukázala jmenovitě mně, jakým povrchním diletantem jsem já v tom oboru."

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Vítězslav Houdek.

- 4) Např. Matouš Václavek zaslal 1. 4. 1900 Zíbrtovi vzkaz na své návštěvě, jak tehdy bývalo běžným zvykem: "První díl její mám a žasnu nad píli a trpělivostí Vaší. Kéž Vám dá milý Bůh hodně zdraví, abyste dílo veškeré dokonal!"

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Matouš Václavek.

- 5) Moravským národopiscům lichořily Zíbrtovy pochvalné články o nich samých a jejich díle, které otiskoval nejčastěji na stránkách Českého lidu. František Příkryl za jeden takový děkoval Zíbrtovi v dopise z 28. 2. 1908: "Od úmrtí mého velikého a slavného učitele v archeologii Dra Jindřicha Wankla a prof. Jana Havelky je Vaše milá zmínka o mém vlastenčení v "Českém lidu" první. Snad se to už obrátí. Prosím o přízeň a doporučení; z Čech snad přejde to na Moravu."

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: František Příkryl.

- 6) K moravským národopiscům, kteří přivítali vznik Českého lidu, patřil například Josef Klvaňa, jenž také hned nabídl Zíbrtovi své práce. Učinil tak v dopisu z 16. 6. 1891: "Vzhledem ke ctěnému listu Vašnostinu ze dne 14. t. m. dovoluji si sdělit, že za prvé s radostí vítám oznámení Vaše ve příčině nově vydávaného sborníku národopisného a za druhé, že milerád z úzkého oboru svých vědomostí národopisných, pokud jen čas dovolí, sborníku tomu vše poskytnu, co si jen přáti budete. Nemělit' jsme beztak s podobnými pracemi žádného vlastního útulku, a zejména některá odvětví národovědy poskovnu v různých časopisech místa nalézala."

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Josef Klvaňa.

- 7) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Vítězslav Houdek.

8) Tamtéž.

- 9) Například Beneš Method Kulda v druhé polovině devadesátých let 19. století zasílal Zíbrtovi své spisy Kaleidoskop, Církev a národ, Rady a výstrahy, Vánoční strom a další.

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Beneš Method Kulda.

- 10) Což vyjádřil například Vítězslav Houdek v dopisu z 12. 5. 1891: "Děkuji především za přívětivé přijetí našich "Ornamentů", a také již napřed za shovívavé posouzení jich. Jakkoli je mým upřímným přáním uslyšeti o práci mé pravdu, a jakkoli sobě toho dobře jsem vědom, že není dílko moje bez vad, tož přece dovoluji si Vašnosti prositi za shovívavý posudek v časopisech, jednak pro to, že v jádře svém je myšlenka našich "Ornamentů" dobrá i důležitá, jednak také že náš chudý muzejní spolek, nemá-li při tom přílišné škody utrpěti, potřebuje při tomto podniku blahovolené kritiky časopisecké, která by několik odběratelů pro nás získala, ne pár odpudila, jak svého času Národní listy s I. sešitem Mor. Ornamentů učinily."

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Vítězslav Houdek.

- 11) Poté co Vítězslav Houdek, redaktor Časopisu Vlasteneckého spolku musejního, obdržel Zíbrtův spis Dějiny kroje v zemích českých, napsal v dopisu z 18. 2. 1891: "Rozumí se, že neopomenu hned v příštím čísle olomouckého muzejníka tuto výtečnou práci Vaši co nejvřeleji doporučiti a přál bych si jen, abych v dotyčném posudku svém dovedl plnou měrou vystihnouti velikou cenu, jakou spis tento má."

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Vítězslav Houdek.

- 12) Jedním z nich byl i František Kretz, který v dopisu z 10. 4. 1923 napsal: "Potěšila mne zpráva, že oživne zase "Český lid". Nemáme skutečně pro národopis odborného časopisu. Najdou se i pracovníci, neboť zájem o lidovědu znamenitě sesílil. Hlásím se také k práci. Byl jsem nucen dávat národopisné články uveřejňovati v periodických listech. U Vás leží také ještě některé mé rukopisy. Snad jsou na světě. Buďte tak laskav a sdělte mi, kdy bych mohl poslati nějaký kratší rukopis pro první číslo. Přeji všecek zdar k pokračování záslužného díla a srdečně Vás pozdravuji."

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: František Kretz.

- 13) Například František Kretz napsal v dopisu z 23. 11. 1892 doslova: "V posledním čísle "Česk. Lidu" zmiňuje se přítel můj prof. Klvaňa o mé velké sbírce slováckých čepců. Já jsem byl prvním, který tyto památky staré jsem ze starých truhlic vytahoval a mám o nich napsanou hotovou studii, kterou by bylo nutno doložití příslušnými obrázkovými doklady."

Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: František Kretz.

- 14) Vítězslav Houdek v dopisu z 16. 12. 1893 kupříkladu prosí o následující:
"(...) dovoluji si Vašnosti přednésti následující prosbu: Píšu pro Slov. Pohľady článok o církevních písniach kancionálu turoľuckého, a vidím, že se při tom neobejdu bez některého ze starších vydání Třanovského Cythary, z doby před r. 1684. Ve zdejší dvorní knihovně bohužel Cythary nemají. Nevím, zdali a za jakých podmínek půjčuje pražské museum knihy mimo Prahu. Kdyby to bylo možno, byl bych ovšem nesmírně povděčen za zapůjčení Cythary Třanovského, jejíž některé staré vydání před r. 1684. zajisté v muzejní nebo snad v universitní knihovně bude. Nejmilejší bylo by mně arci vydání Horčíčkovo právě z r. 1684.(...)"
Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Vítězslav Houdek.
- 15) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Josef Čižmář.
- 16) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: František Kretz.
- 17) Učinil tak například Matouš Václavek v dopisu z 20. 6. 1901, když se dostal do dluhů poté, co vydal Dějiny Vsetína.
Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Matouš Václavek.
- 18) Právě František Kretz v dopisu z 19. 11. 1900 napsal Zíbrtovi: "Na mé dotazy, jež jsem k Vám dávno učinil, nedostávám odpovědi. Předně jsem chtěl 1. sešit letošního Českého lidu, pak za podobizny 6 zl. Dále prosím o zprávu, dostanu-li co od akademie. Na mou žádost' není dosud odpovědi. Já přestanu vůbec své práce do Čech posylati, vždyť bez podpory a za tak mizerný honorář nelze pracovati odborně. Mně vůbec jako redaktoru venkovského listu (Slovácké noviny v Uherském Hradišti - KA) vede se špatně a nemám-li dostati ani skromné podpory z Čech, budu nucen psáti německy pro časopis für österreichische Volkskunde. Mé další statě z dějin národopisu Vám již nepošlu. Vydám to souborně v muzeálním našem sborníku."
Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: František Kretz.
- 19) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Lucie Bakešová.
- 20) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Josef Klvaňa.
- 21) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Vítězslav Houdek.

- 22) Například v dopisu Josefa Bartochy z 9. 4. 1911 musel Zíbrt číst o jeho pocitech krivdy, když mu historik Kabelík nezprostředkoval materiály k jistému tématu, zatímco Bartocha jemu ty svoje ano.
Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Josef Bartocha.
- 23) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Josef Bartocha.
- 24) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Matouš Václavek.
- 25) Tamtéž.
- 26) V dopisu z 29. 11. 1891 napsal Josef Klvaňa Čeňku Zíbrtovi doslova: "Ale nač Vám to vykládám? Přijedte k nám jednou a uvidíte mnoho zajímavého. Abych nebyl neurčitým, zvu Vás přímo na svátky svatodušní* (snad neumřeme) k sobě. Za tři, čtyři dny kteréž mám prázdnou obeznámím Vás s věcmi pamětihodnými na Slovácku tak že budete spokojen. Slibte mně návštěvu. Když již dnes budete pomýšlet na to, snadno si prázdeň uděláte. Také u mne leccos pěkného uvidíte.
*) V zimě a zjara nelze u nás dosti vandrovati."
Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Josef Klvaňa.
- 27) Klvaňa zval dále Zíbrta například v dopisu z 25. 11. 1892 na letnici do Uherského Hradiště: "Přemýšlejte o tom, jakbyste i Vy se zase sem tou dobou podíval. Budete rád viděn a přičiníme se, abyste zase něco nového viděl." Klvaňa opakoval svou nabídku i v listu z 27. 3. 1893: "A což Vy? Nepřijedete se zase někdy podívati na Slovač? Budte ujištěn, že Vás tu rádi uvidíme a že vždy něco najdeme co by Vás zajímalo."
Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Josef Klvaňa.
- 28) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Augusta Šebestová. Dopis z 13. 8. 1901.
- 29) Dr. Čeněk Zíbrt, univ. profesor a ředitel knihovny Národního musea, šedesátníkem. 28. říjen, 11. 10. 1924.
- 30) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Josef Čižmář.
- 31) Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Rukopisy cizí: Václav Obšiváč.

Čeněk Zíbrt - knihovník, bibliograf, ředitel Knihovny Národního muzea

Daniela Štěpánová

Tento referát chce upozornit na méně známou oblast činnosti Čeněka Zíbrta – na oblast knihovnictví a bibliografie, která byla v životě Zíbrtově spojena s Knihovnou Národního muzea.

Čeněk Zíbrt byl houževnatým a pečlivým studentem, badatelem a zakladatelem vědního oboru, v jeho době nazývaného kulturní historie. Aby si zajistil pro svoji začínající vědeckou dráhu snadný přístup k pramenům, stal se v prosinci 1892 volontérem, tj. bezplatným pracovníkem Knihovny Národního muzea – knihovny, která svými již tehdy rozsáhlými a vzácnými fondy zaručovala bohatý studijní pramen. Dopoledne pracoval pro knihovnu a odpoledne za to mohl neomezeně studovat v jejich fondech. Hned po svém nástupu byl v lednu 1893 pověřen přestěhováním vzácných knihovnických fondů – rukopisů a unikátů – ze staré muzejní budovy na Příkopech do nové, na Václavské náměstí. Předtím byly přestěhovány jen běžné fondy. Znamenalo to jistě velkou důvěru od tehdejšího vedení knihovny k Čeněku Zíbrtovi, protože tyto vzácné fondy nebyly dosud stěhovány z obavy o jejich ohrožení. Od 1.7. 1893 byl Čeněk Zíbrt již placeným úředníkem knihovny a díky své mimořádné pracovitosti, publikační vědecké práci a dalším schopnostem byl v roce 1904, po odchodu Adolfa Patery do výslužby, jmenován v pořadí 4. ředitelem Knihovny Národního muzea a tuto funkci zastával do roku 1928, kdy odešel na odpočinek.

V letech 1899 – 1913 byl také redaktorem Časopisu Národního muzea, kde také publikoval řadu svých odborných prací. Jako knihovník a později ředitel zaměřil svoji odbornou práci vedle etnografického bádání a publikování také na oblast knihovnické teorie a dokonce bibliografie. Již v roce 1895 napsal článek „Příspěvek ke studiu bibliotečních soustav a zařízení“ a v roce 1913 to byla stat „Z dějin českého knihtiskařství“. V souladu se svým velkým plánem kulturní historie se zaměřil na vydávání středověkých rukopisů nebo starých tisků, které měly vztah k vývoji středověkých tradic českého

národa a byly uloženy ve fondu Knihovny Národního muzea. Byl to například „Staročeský Lucidář“ – prvotisk z r. 1498, „Frantova práva“ – starý tisk z r. 1518, „Rozmlouvání Petra svatého s Pánem o obyčejích a povahách nynějšího lidu na světě“ – starý tisk z r. 1585, „Eylenšpígl“ – část zlomku nejstaršího vydání českého Eylenšpíglu – starý tisk z r. 1576 nebo „Islandia aneb krátké vypsání ostrova Islandu“ – starý tisk z r. 1673 od Daniela Fettera.

Takováto činnost předpokládala také Zíbrtovu spolupráci s významnými nakladateli té doby jako byli František Šimáček, František Řivnáč, J. R. Vilímek a Jan Otto, jak je doloženo korespondencí zachovalou v archivech těchto nakladatelů. Pro Jana Ottu vypracoval také některá hesla do jeho Slovníku naučného.

Je zajímavé, že touto svou vydavatelskou činností vlastně volně navazoval na podobnou bohatou činnost prvního bibliotékaře Knihovny Národního muzea Václava Hanky, který vydal v 1. polovině 19. století také mnoho staročeských literárních památek. S Václavem Hankou jej spojovalo také úsilí o pěstování styků slovanské vzájemnosti i když v Zíbrtově době byla společenská situace v tomto ohledu podstatně jiná než v době Hankově. Ovšem, když Čeněk Zíbrt na konci 19. století začal působit v Knihovně Národního muzea měla tato knihovna již vybudovaný rozsáhlý fond slovanské literatury 19. století, který je dodnes nejúplnějším fondem svého druhu u nás. Základy tohoto fondu položil právě Václav Hanka svými osobními styky se slovanským světem a Čeněk Zíbrt se podobným způsobem zasloužil o jeho rozšíření. K obohacení knižního fondu Knihovny Národního muzea přispěl Čeněk Zíbrt i věnováním své soukromé knihovny v roce 1901. Knihovna je však rozptýlena v celkovém fondu a nebyla uchována jako celek, podobně i jako knihovna Hankova, což je z mnoha důvodů velká škoda.

Z titulu ředitele knihovny vyplývala pro Čeňka Zíbrta také nutnost aktivně se podílet na řízení této části Národního muzea, organizovat postup knihovnických prací, jejich kontroly, personální a finanční záležitosti, vztahy k ostatním odborným oddělením muzea a další povinnosti. Vypracoval řadu návrhů na zlepšení práce v knihovně například – půjčování knih, jejich vymáhání právním zástupcem muzea, výměnu přebytečných knih, půjčování knih poštou, inventarizace a další. O rozsahu práce nás nejlépe informují jeho vlastní slova: „Bibliothékařská úřední agenda vyrostla v poslední době

rozvětvenou agitací při získávání darů a výměn, okamžitým vyřizováním došlých dotazů a nabídek, jakož i denní organizační práce, ukládané úřednictvu a kontrolované vždy za týden. Vedle toho má podepsaný na zodpovědnosti a v bezprostřední správě celé rozsáhlé oddělení rukopisné, korespondencí, tisky staročeské, stará bohemika, umělecká díla, knihy o umění, oddělení věd bibliothéčných a kímelie bibliothéční.“ Kromě těchto vysoce odborných prací musil řešit i zcela prozaické problémy jako bylo např. nedostatečné vytápění kanceláří v zimě r. 1908. Ke konci své úřední kariéry v roce 1927 byl dokonce nucen vydat t.zv. Memorandum k návrhu Ministerstva školství, kde hájil základní zájem knihovny před ministerským návrhem přestěhování muzejní knihovny do volných prostor Klementina. A tak v roce 1927 píše Čeněk Zíbrt: „Nenadál jsem se, že v osvobozené vlasti přijde doba, kdy mám podati dobrozdání Palackého programu, nevida žádné příčiny a důvodu, aby nakvap bibliothéka muzejní, musila ustoupit jiným sbírkám. Podle stanov sbírky muzejní jsou neprodejná a nerozlučná, majetkem členů Společnosti Národního muzea a českého národa vůbec... Museum má být vědeckým obrazem vlasti naší v kterémž se Čechy, země i národ ve všech svých působeních a kulturních vztazích z nynějška i z minulosti a ve svém rozvoji historickém i přírodním značí. Mezi sbírkami za tím účelem první uvádí Palacký knihovnu.“ Tolik z úryvku Memoranda Čeňka Zíbrta, které ukazuje, že jeho úloha v knihovně nebyla jen literárně historická a knihovnická, ale, že obsahovala i zcela prozaické a jeho zájmům vzdálené úkoly.

Za zmínku ještě stojí připomenout i výstavní činnost knihovny za Zíbrtova působení. Například v roce 1905 knihovna uspořádala výstavu o styčích Čech s Velkou Británií, v roce 1898 to byla výstava ke stému výročí narození Františka Palackého, v roce 1907 otevřela výstavní síň grafiky za svých fondů aj.

Vratme se však ještě k druhé složce Zíbrtovy knihovnické činnosti a sice k bibliografii. Bibliografie nám obecně podává soupis vydaných knih za určité časové období se všemi potřebnými údaji a krátkou charakteristikou. To samo představuje nesmírně náročnou badatelskou i organizační činnost vyžadující značnou časovou rezervu. Přes všechna tato úskalí se Čeněk Zíbrt pokusil ke všem svým aktivitám plně zapojit i tuto práci. Jeho vlastní potřeby studia mnoha literárních pramenů a každodenní knihovnické práce jej

zákonitě přivedly k touze vypracovat bibliografii české knižní produkce, která by měla takový význam jako třeba Jungmannova „Historie literatury české“. Byl to olbřímí úkol, jehož tíhu – zvyklý spoléhat na svou sílu – plně nedocenil, zvláště proto, že se zaměřil na kvantitu informací, nikoliv na jejich výběr. V letech 1900 – 1912 vydal pět velkých svazků „Bibliografie české historie“. Dílo zůstalo nedokončené, odmítnuté současnými historiky, přes jeho nejlepší vůli a velikou obětavost, kterou mu věnoval. Bylo i velkou příčinou jeho zatrpklosti, společenského zapomnění a smutku konce jeho života. „Bibliografii české historie“ předcházela ještě „Bibliografický přehled českých národních písní“ vydaný v r. 1895 a „Bibliografie o Palackém“ z r. 1898. Nelze ani vynechat připomínku jeho soustavné bibliografické práce v Českém lidu.

Čeněk Zíbrt má také velkou zásluhu i o budování sbírky kramářských písňových tisků Knihovny Národního muzea. Tato sbírka má v současnosti na 40 tisíc exemplářů a je největším souborem svého druhu v České republice. Zíbrt jako etnograf měl o kramářskou produkci mimořádný zájem a soustavně s ní seznamoval veřejnost v řadě článků a studií, zejména v časopise Český lid. Materiálově vycházel právě ze sbírky muzejní knihovny, jež měla v jeho letech již značný rozsah a lišila se v tom od ostatních vědeckých knihoven. Ke vzniku sbírky přispěl hlavně příkaz zemského gubernia pražskému policejnímu ředitelství z roku 1854, podle něhož měly být odevzdávány muzeu všechny publikace, které byly předloženy jako povinný výtisk k cenzurnímu řízení. Knihovna Národního muzea tak získala ohromné množství drobných tisků, jež by jinak nepřijala do svých fondů. Navíc hodnocení kramářských písní bylo ještě na konci 19. a začátkem 20. století značně negativní, byly odsunovány na okraj literatury jako úpadkový produkt pokažené národní písňové tvorby.

Zíbrt patřil k těm osobnostem, jež viděly kramářskou tvorbu jako významnou součást naší národní kultury, zasahující oblasti jež folklórní píseň neobsáhla. Za jeho působení v muzejní knihovně nebyla sbírka kramářských písní mrtvým fondem. Pamětníci svědčili o tom, že Zíbrt velkou část sbírky uchovával ve své pracovně a soustavně ji využíval pro svou vědeckou práci. Fond rostl i dalšími přírůstky jak ve formě jednotlivých výtisků tak špalíčků v původních lidových vazbách. Zíbrt se zajímal též o tvůrce kramářské poezie – i v tom se obrátil k fondům knihovny, jež uchovává rukopis pamětí

nejznámějšího českého písničkáře Františka Haise. Zíbrt vydal mimořádným úspěchem jejich část v Českém lidu a seznámil tak veřejnost s ojedinelým dílem naší memoárové literatury.

Knihovna Národního muzea si je vědoma významu svého vynikajícího pracovníka a ředitele Čeňka Zíbrta a proto také v roce 1994 ke 130. výročí jeho narození uspořádala v hlavní budově Národního muzea malou výstavu o jeho činnosti, aby tak současnosti připomněla tuto mimořádnou osobnost naší národní i muzejní historie. Doufáme také, že naši nástupci využijí více příležitostí ke zkoumání i prezentování jeho rozsáhlého díla.

Prameny

Štěpánová, Daniela: Čeněk Zíbrt /1864-1932/, scénář k výstavě v r.1994.

Ryantová, Marie: Čeněk Zíbrt jako ředitel Knihovny Národního muzea, přednáška na konferenci Jihočeské univerzity, r.2002.

Ryšavá, Eva: Čeněk Zíbrt a kramářská píseň, nepublikováno.

Pozůstalost Čeňka Zíbrta, archiv Národního muzea.

Několik poznámek k Čeňku Zíbrtovi a studiu lidové religiozity

Hana Dvořáková

Dovolte mi začít konstatováním, které zde již odeznělo a které v obdobných souvislostech uslyšíme ještě několikrát: počátky systematického studia projevů lidové religiozity jsou neodmyslitelně spojeny se jménem Čeňka Zíbrta. Příznačné pro Zíbrta přitom je, že dané téma nerefletoval jen ve vlastních pracích, ale sledoval je a zájem o ně podporoval i u dalších badatelů. Těm poskytl prostor pro publikování na stránkách Českého lidu a jejich studie a materiálové zprávy provázely časopis po celou dobu jeho působení. Tak již v prvním ročníku mohla vystoupit Tereza Nováková se sociologicky orientovanou sondou do života nábožensky smíšených obcí na východě Čech (Nováková, 1892). Následovaly další příspěvky věnované iluminovaným kancionálům a psaným modlitbám, drobné sakrální architektuře, poutním chrámům, pověrečným praktikám, slovesným látkám atd. V rubrice otázek a odpovědí pružně reagující na dění v oboru bylo možno nalézt odkazy na nejnovější literaturu -např. ke kovovým obětinám- stejně jako žádost redakce o zasilání informací o jejich aktuálním výskytu v terénu. Všechny tyto články jsou dokladem široce pojatého pohledu na problematiku lidové religiozity a Zíbrt s téměř stoletým předstihem předjímal dnešní podobu žánru, podobu, která se v tomto rozsahu ustálila až v průběhu druhé poloviny dvacátého století. Jeho odborná činnost tak již v závěru 19. století sledovala dnešní kategorizaci, jak ji formulovali badatelé především v německy mluvících zemích. Pro srovnání: Přehledné třídění odpovídající Zíbrtovu stanovisku nastínil v roce 1982 ředitel Rakouského národopisného muzea Klaus Beitzl v úvodu k obsáhlé monografii, v níž mapuje projevy lidové religiozity v rámci Rakouska. Vídeňský národopisec zde vydělil několik tematických okruhů identických s těmi, jimž věnoval pozornost rovněž Zíbrt. Do prvního zařadil lidovou víru a zvyky ve spojitosti se svátky církevního roku, uctívání svatých, poutě, devocionálie. Druhý soubor limitoval jazykem (náboženské projevy ve formulacích pozdravů, jmen, přání, poděkování), třetí je složen z náboženských projevů v útvarech lidové slovesnosti (pohádky, legendy, písně, divadlo), a konečně čtvrtý zahrnuje religiózní lidové umění (Beitzl, 1981, 17). To, co Beitzl definoval, naplňoval Zíbrt v praxi.

Tezi nadčasovosti jeho přístupu potvrzuje rovněž další současný badatel Christoph Daxelmüller z univerzity v Řezně, který opět ve shodě s duchem Zibrtova zájmu pojem lidová religiozita poněkud nadneseně zhmotnil do „podoby něčeho konkrétního, často barevného, pitoreskního jako jsou svaté obrázky, vota, kapličky, kříže, domácí oltáře, postavy světců, devocionálie, poutě, procesí, relikvie a další. Je to bohaté, bujně selské nebe plné barokních a pobarokních forem a předmětů čili zbožnost bez zbožnosti“ (Daxelmüller, 1990, 21.). Nastoupený trend nově potvrzuje i práce kurátorky Bavorského národního muzea v Mnichově Niny Gockerell z roku 1995, která je katalogem jedné z nejkvalitnějších sbírek dokladů lidové religiozity na evropském kontinentě – sbírky Rudolfa Kresse. Z uvedených názorů je patrné, že tematický rozsah Zibrtových prací včetně směřování Českého lidu odpovídá současnému stavu poznání a je souměřitelné s koncepcí tohoto žánru i na prahu třetího tisíciletí.

Zibrť si nově utvářejícího oboru, jímž národopis ve druhé polovině 19. století byl, vysoce vážil. Věřil v jeho společenskou potřebnost a ke studiu přistupoval komplexně s důrazem na reflexi nejnovějších vědeckých poznatků. V redakčním úvodu k prvnímu ročníku Českého lidu konstatoval: „lidověda česká mnoho tu může pověděti, bude-li bádáno soustavně a na základě nynějších požadavků vědeckých“ (Zibrť, 1891, 1). Bylo to v období, kdy se systematický odborný zájem o tradiční kulturu teprve probouzel a v níž se národopis konstituoval jako vědní disciplína. Z hlediska historie oboru je pak zajímavé, že v jednom období své vědecké činnosti se Zibrť zaměřil právě na lidovou religiozitu, na jev obtížně uchopitelný a mnohotvárný, který sledoval v celé jeho šíři. Zibrť byl vědcem s bohatým kulturně historickým zázemím a historiografickým školením dodnes udivujícím vpravdě renesanční šíři svých zájmů. Do obsahu jeho prací se promítla neuvěřitelná zběhlost ve znalosti dobové odborné literatury, časopisecké produkce, zcela samozřejmý kontakt se zahraničními kolegy (ovládal několik jazyků), což dokázal plně vytěžit pro srovnávací studium. Tato výbava jej přiměla zaujmout kritický postoj k romantickým, mytologizujícím přístupům prezentujícím projevy lidové religiozity jako rezidua dob předkřesťanských. Ilustrativním příkladem tohoto postoje bylo stanovisko bratří Grimmů redukcujících lidovou zbožnost na zbytky germánského dědictví (Zuber, 1991, 75), s čímž Zibrť nemohl souhlasit. Veden zájmem o počátky lidové víry, obrátil se k důkladnému studiu středověkých edic, archivních pramenů, což

v roce 1894 vyústilo do vydání obsáhlého - a i přes určité výhrady - dodnes podnětného díla s názvem „Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku“¹, kterým vyčerpávajícím způsobem završil tuto etapu své práce. V případě lidové religiozity měl navíc štěstí, neboť v 19. století ještě většina projevů ve venkovském a maloměstském prostředí přežívala a Zíbrt tento materiál znal. Na druhé straně však patřil k utvářející se vrstvě české inteligence a lidovou vírou se zabýval v době, kdy národně citící společnost nebo alespoň její intelektuální část byla prezentována jako sekularizovaná a v otázkách víry vlažná. Ve druhé polovině 19. století se do značné míry odcizila národnímu hnutí, což bylo dáno na jedné straně jeho radikalizací, na straně druhé tím, co nazýváme „spojením trůnu a oltáře“ (Hanus, 2002, 27). V období národně emancipačního procesu byla církev vnímána jako spojenec státního tj. habsburského aparátu. Přestože se Zíbrt náboženské tematice intenzivně věnoval, nezaújímal vyhraněný náboženský postoj, jeho vztah k religiozitě byl vztahem vědce sledujícího dění v oboru, neboť kultovním projevům byla v odborných kruzích tehdejší Evropy věnována poměrně značná pozornost. V Čechách nicméně zájem o jevy tradiční kultury kulminující v roce 1895 Národopisnou výstavou pomalu opadal, což Zíbrta v roce 1905 vedlo k povzdechu: „Čím více netečnosti a neúčinnosti se jeví v českých kruzích ke studiu lidovědnému a k jeho časopisu u nás, tím upřímněji těší z ciziny laskavé uznání a povzbuzení ku práci bohdá další“ (Zíbrt, 1905, 491).

V závěru 19. stoletím představovala některá témata z okruhu lidové religiozity již pomalu se uzavírající kapitolu, i když byl materiál k jejich studiu v terénu ještě dostupný. Tato situace plně odpovídá problematice kovových votivních darů tzv. kutých obětín. Zíbrtovy práce z let 1900- 1905 mapující na základě informací z terénu i sbírek daný problém (Zíbrt, 1900, 1905) tak patří k základním a často jediným pramenům. Část dokladů totiž vzala v průběhu času za své nebo v lepším případě odpočívá nepoznána v muzejních a galerijních depozitářích (díky přístupu minulého režimu byla vóta zcela vymazána z mapy znalectví a podle našich zkušeností představují i pro dnešního muzejníka obtížně identifikovatelné předměty). Na kovových obětínách můžeme názorně demonstrovat Zíbrtův přístup k řešení problematiky. Jsme svědky cílevědomé snahy studovat jev nikoliv jen v jeho domácí tj. české podobě, ale v širších souvislostech, zařadit jej do celoevropského kontextu, přičemž tento postup proklamoval v již

citovaném úvodu k Českému lidu „zkoumání vztahů všech stránek lidu českého k ostatním národům, s ním se stýkajícím buď přibuzenstvím, původem nebo polohou zeměpisnou, je hlavní zásada, kterou se chceme řídit,...všimati si budeme i analogií vývoje lidstva celého..“ (Zíbrt, 1892, 3). Autor k tématu přistoupil na základě již tradičně důkladné heuristické práce, s přehledem po současné evropské literatuře, s pomocí historické srovnávací analýzy. Vedle samozřejmé znalosti zahraničních pramenů kladl rovněž důraz na důkladné obeznámení se s domácí produkcí: „(autoři) citují bůhví jaké cizokrajné články, nevědouce nebo nechtíce vědět, že o témž mnohem důkladněji bylo psáno v odborné literatuře české“ (Zíbrt, 1905, 205). Práce svých českých kolegů důsledně uváděl a s povděkem kvitoval i jejich zveřejnění v zahraničí. Z tohoto pohledu ocenil studii významného rakouského badatele Josefa Blaua (Blau, 1904, 129 - 140), který si v příspěvku o železných obětinách povšiml i materiálu z našich zemí publikovaného navíc v Českém lidu. Blau v této souvislosti poukázal na autorské prvenství jindřichohradeckého Františka Lega - a i tím Českého lidu - před článkem J. Richlého v centrálním časopise rakouského národopisu - Zeitschrift f. österreichische Volkskunde. Zmínka o českém badateli a především o Českém lidu Zíbrta obzvláště potěšila: „(Blau) dává jemný, ale zřetelný pokyn, že před článkem J. Richlého ředitel Lego před tím a první u nás podal studii o tomto předmětu i s vyobrazením. Se zadostiučiněním uvádíme“ (Zíbrt, 1905, 205).

Podnětem k Zíbrtovu obsáhlejšímu zamyšlení nad kovovými obětinami, kterým svůj zájem o dané téma uzavřel, se v roce 1904 stalo vydání knihy Richarda Andreé zabývajícího se votivními dary na území jižního Německa s logickými přesahy do sousedních zemí. Po předchozím stručném oznámení o vydání reagoval Zíbrt o rok později (1905) formou studie, neboť pouhá anonce či recenze byla pro něj vzhledem k závažnosti díla nepřijatelná: „Oznámili jsme již její název a naznačili obsah. To však nestačí. Podle slibu chceme podrobněji seznámiti s ní také české čtenářstvo. Knihu považujeme za základní dílo moderní literatury v oboru studia lidovědného „ (Zíbrt, 1905, 228, 242). Přestože Richard Andree představoval uznávanou autoritu: „mistr osvědčený, dnes takořka náčelník nás všech“ (Zíbrt, 1905, 242), doplňoval jej Zíbrt odkazy na nálezové lokality, na českou barokní literaturu. Na stránkách Českého lidu tak probíhal dialog dvou rovnocenných partnerů. Akceptoval východiska Richarda Andreé, který

stejně jako on užíval srovnávací metodu a k problematice přistupoval „střízlivě, bez zbytečných fantasií mythologických „ (Zíbrt, 1905, 232). Zavádějící exkurse do pohanské minulosti jej i zde přiměly k dovětku, s nímž uvedl zprávu Matyáše Kaliny z Jetenšteina o zoomorfních obětinách ze Všerub. Na tomto místě je nutno ocenit Zíbrtovu objektivitu, kdy i přes nesouhlas s metodickým přístupem „obyčej vyličil Matyáš Kalina i s fantasií mythologickou“, cituje autora v plném znění (Zíbrt, 1905, 238). Despekt k mytologické škole je patrný i při určování stáří kovových obětín, jejichž neumělé tvarosloví evokovalo snahy po středověkém datování, neboť „se ukazuje, že se trochu přečeňovalo stáří a původ jejich“ (Zíbrt, 1905, 239).

Odborná veřejnost byla s tématem obeznámena, v Českém lidu se objevovaly příspěvky Fr. Lega, V. Fabiana a dalších. Ve své většině však tyto práce byly informacemi o materiálu a nekladly si vyšší cíle. Zíbrt se svou erudicí problematiku zhodnotil a železné obětiny zařadil do systému votivních darů vůbec, přičemž zásadně opravil svůj prvotní závěr týkající se jejich funkce. Na základě dokladů shromážděných R. Andreem se přiklonil k jeho názoru, že se v případě kutých obětín jedná nikoliv o připomínku platební povinnosti tzv. „zádušní“ krávy, jak to prezentovala starší česká literatura, ale o votivní dar: „Dr. Andree vyvrací tento názor. Důvody jeho opět přesvědčují a proto se vzdávám mínění, jehož jsem také zastával a proti němuž Dr. Andree činí oprávněné námítky“ (Zíbrt, 1905, 241). Bylo to již podruhé, co tak učinil, neboť v roce 1900 napsal: „musíme pochybovati o tom, že by železné kravičky, resp. železné modely z Vltavice byly symboly služebnosti platební... spíše se přikloníme k tomu mínění, že železné kravičky vltavické naznačují zvířátka obětní“ (Zíbrt, 1900, 378). Tato první zmínka o změně stanoviska byla publikována pouze v podobě noticky v rubrice Otázky a odpovědi, Zíbrt proto své prohlášení s plnou vahou zopakoval o několik let později v rámci samostatné studie. Noblesní čin vědce akceptujícího názor kolegy pozoruhodný nejen z hlediska odborného, ale především obecně lidského.

Z pohledu muzejního kurátora a v kontextu s výše uvedeným je zajímavé, že souběžně s činností badatelskou neprobíhala paralelně i činnost sběratelská. Vzhledem k důkladné znalosti dané problematiky, k postavení, které Zíbrt v oboru zaujímal, ke kontaktům na osoby s obdobnými zájmy, organizačním schopnostem se o to pozoruhodněji jeví fakt, že nepociťoval potřebu vytvořit nebo alespoň iniciovat vznik

Samostatné sbírky trojrozměrných dokladů lidové víry, které v té době vznikaly v sousedních zemích. Byl si přitom plně vědom skutečnosti, že bez solidní materiálové základny, by Andreeho směr udávající monografie nemohla vzniknout. Zíbrt znal pozadí vzniku díla, věděl, že takový soubor shromáždila manželka autora Marie Andree- Eysen, která díky intenzivním sběrům na bavorském venkově, v přilehlých oblastech Šumavy a v Rakousku shromáždila rozsáhlou kolekci předmětů. Ostatně sám Andree její vklad uznával a na důkaz vděčnosti jí knihu věnoval. Zíbrt její činnost v poznámce reflektoval: „Choť spisovatelova již delší dobu sbírala votivní a obětní dary, psala o nich, fotografovala, spisovatelům, kteří o témž psali, látku podávala a autorem soustavně všechen materiál jihoněmecký i česko-německý v jihozápadních Čechách prostudovala“ (Zíbrt, 1905, 228). Byla to poučená a horlivá sběratelka, kterou Leopold Schmidt označil za předchůdkyni jihoněmeckého a rakouského národopisu. Její činnost je vysoce hodnocena i dnes, kdy je uváděna jako osobnost stojící v pozadí vzniku dvou významných kolekcí: Z jejího přímého popudu vznikla sbírka Rudolfa Kříse a Rudolfa Berlinera (Gockerrell, 1979, 53). Čili Zíbrt si uvědomoval význam materiálové základny, ale v Čechách se bohužel nenašla osobnost formátu Marie Andree-Eysen, která by se této vysoce specializované činnosti věnovala a on sám byl především vědec- teoretik, nikoliv muzejní praktik. Tak se dnes- na rozdíl od našich zemí- Rakouské národopisné muzeum ve Vídni může pyšnit samostatnou expozicí lidové religiozity nebo Bavorské národní muzeum v Mnichově novým zpracováním sbírky evropského významu Rudolfa Kříse čítající 25.000 položek a jejímuž umístění je nyní věnován celý objekt zámku v bavorském Straubingu. V Čechách asi tato potřeba nevyvstala a nenašel se ani soukromý zájemce (s výjimkou kolekce drobné devoční grafiky) ani instituce, kteří by se touto činností koncepčně zabývali- z tohoto pohledu jsou práce Čeňka Zíbrta a jeho spolupracovníků o to cennější.

V době Čeňka Zíbrta badatelé ještě měli možnost religiozní látku sledovat, mohli se jí volně zabývat, druhá polovina dvacátého století již žánru neodrážejícímu „vědecký světový názor“ žádnou šanci neposkytla. Publikované práce takto orientované by se daly spočítat na prstech, v úvodních Českého lidu byla oslavována politická výročí a národopisci – a nejen oni- se pouze v duchu mohli utěšovat Zíbrtovou větou „Svoboda myšlének je první podmínkou pokroku...“ (Zíbrt, 1892, 3).

Poznámky

- 1) Zsvěcený rozbor tohoto Zibrtova díla podal Jan Pargač v obsáhlém doslovu k vydání z roku 1995.

Literatura

- Andree, R.: Votive und Weihgaben des katholischen Volks in Süddeutschland. Ein Beitrag zur Volkskunde. Braunschweig 1904.
- Beitl, K.: Volksglaube. Zeugnisse religiöse Volkskunst. Mnichov 1981.
- Blau, J.: Die eisernen Opfertiere von Kohlheim. Zeitschrift f. österreichische Volkskunde (dále ZÖV) 10, 1904, s. 129-140.
- Daxelmüller, Ch.: Volksfrömmigkeit ohne Frömmigkeit. Neue Ahnährungsversuche an einen alten Begriff. In: Volksfrömmigkeit. Vídeň 1990, s. 21-48.
- Gockerrell, N.: Die Sammlung Kriss, religiöse Volkskunde im Bayerischen Nationalmuseum. Bayerische Blätter für Volkskunde 1, 1979, s. 53- 55.
- Táž: Bilder und Zeichen der Frömmigkeit. Sammlung Rudolf Kriss. Mnichov 1995.
- Hanuš, J.: Pokud Bůh tvořil národy, moc se do toho lidem nepletl... Proglas 6-7, 2002, s. 24-28.
- Nováková, T.: Z obcí nábožensky smíšených na nejzazším východě Čech. Český lid (dále ČL) 1, 1892, s. 484-488.
- Richlý, H.: Eiserne Opferthiere. ZÖV 7, 1901, s. 57-61.
- Zibrť, Č.: bez titulu. ČL 1, 1892, s. 1-3.
- Týž: Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku. Praha 1894, 2. vydání Praha 1995.
- Týž: Prof. Al. Brückner o staročeských „Frantových právech“ a o Českém lidu. ČL 9, 1900, s. 491- 495.
- Týž: Železné krávy. ČL 9, 1900, s. 377-378.
- Týž: Obětní železná zvířátka. ČL 14, 1905, s. 228-242.
- Týž: Literatura kulturně historická a ethnografická 1904-1905. ČL 14, 1905, s. 204-205.
- Zuber, R.: Lidová zbožnost a poutě na Moravě. In: Studie Muzea Kroměřížska 91. Kroměříž 1991, s. 74-78.

Lidová obyčejová tradice v díle Čeňka Zíbrta

Eva Večerková

Jiří Horák připsal Čeňku Zíbrtovi v dějinách národopisu významné místo „zakladatele kritického srovnávacího bádání o zvykosloví československém“, ocenil metodu bádání, mnohostrannost a šíři jeho díla. Soupis Zíbrtových prací je téměř nepřehlédnutelý. Letmý pohled do bibliografie od Antonína Dolenského z roku 1932 ukazuje, že téměř 300 statí se týká obyčejové tradice, či zvykosloví - jak se tato oblast lidové tradice i její studium v době Zíbrtově i později označovala - a to od drobných časopiseckých příspěvků, nezdědka reagujících na aktuální jevy doby, po velké práce, které tvoří základ studia lidových obyčejů.¹ V bádání uplatňoval Zíbrt metodologické přístupy, založené na kritickém hodnocení faktů, vynikal znalostí archivních pramenů a odborné literatury v evropském měřítku, což mu umožnilo srovnávat kulturní projevy v rozsáhlém etnicko-geografickém prostoru.

Kulturně historické zaměření Čeňka Zíbrta se promítlo do nejvýznamnější oblasti jeho zvykoslovného bádání, sledující staré vývojové etapy obřadních jevů. Pro bádání o genezi náboženských představ a obřadů je dodnes prací základního významu Zíbrtův *Seznam pověr a zvyklostí v VIII. věku* (1894). Při výkladu *Indiculu* pracuje s početnou etnologickou literaturou v rámci Evropy, rituály vykládá v širším historicko-srovnávacím a etnologickém záběru - např. v kapitolách o pohřebních obyčejích, o uctívání vodních pramenů, o vyorávání magické brázdy kolem osady, o rozněcování obřadního živého ohně, a v přežitcích je sleduje až do 19. století. Zařazení jevů do širších souvislostí evropské tradice je charakteristickým rysem jeho badatelských postupů.

Ze studia archivních fondů (pražského, třeboňského, jindřichohradeckého) a literárních památek, zejména z 16.-18. století, výtěžil materiál pro svou knihu *Staročeské obyčeje, pověry a slavnosti prstonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk* (1889). Jak připomíná i Jiří Horák, tato práce organicky spojila recentní obyčeje s jejich starší historickou fází a podala tak základ k chápání obyčejové tradice jako vývojového procesu. V historii etnografického bádání patří kniha k mezníkům - pojetím a metodou práce, založenou

na kritickém zhodnocení pramenů, a stojí tak proti mytologickým výkladům Zíbrtových předchůdců. Autor vysvětluje v Úvodu: *“Bylo mi několikráté hledati si v temném bludišti bájeslovném dosti světla přiměřeného výkladu novému, jehož jsem se vždy dobral nejprve analysí staročeských dokladů souhlasných, a pak přirovnáním jich ... k výzkumům osvědčených badatelů slovanských i jiných. Tak mi bylo klestiti si methodou, jaká se mi při práci sama nabízela, cestu novou, upravovanou podle vědeckých požadavků doby moderní... Nemohl jsem následovati šlépějí ctihodného kněze Krolmusa... Zablouditi s Hanušem do říše mlhavých vidin bájeslovných.. také jsem nechtěl.”*

Některým starým písemným památkám věnoval Zíbrt samostatné publikace a tak dále rozhojnil pramenný materiál k obyčejové tradici. Zveřejnil s komentářem pasáže o obyčejích z knihy kněze Albrechta Chanovského z Dlouhé Vsi z r. 1676 a z rukopisných pamětí Jana Jeníka z Bratřic z r. 1838 (ve Věstníku královské české společnosti nauk 1895). Ve Věstníku publikoval další stati, o typech právních znamení (*Rychtářské právo, palice, kluka*, 1896), o pověrečných tiscích (*Pověra o délce Kristově*, 1894), o mlynářských obyčejích (*Staročeské obyčeje a pověry mlynářské*, 1897), o obyčejích a pověrách pivovarníků (1896). Ve Zprávách Společnosti přátel starožitností českých v Praze studii *Některé výklady o původu kraslic*, v níž shrnul názory barokních kazatelů na velikonoční vejce (1895).

Četné články o starších fázích obyčejové tradice z archivních pramenů zveřejňoval v *Českém lidu* a už dříve ve *Světozoru* (o posvícení, křtinách, svátku Tří králů, o májích, hrách na krále, o svatbě), v *Lumíru* (o svátku sv. Martina), v *Hlasu národa* (o smrtné neděli, vánočních obyčejích), v *Národních listech* (o pohřebních obyčejích, svatbě, o *vázaném*), ve *Zlaté Praze* (o posvícení, Velikonočích) aj. Materiál z archivních rešerší využil ve statích o obyčejích některých profesních skupin - myslivců, mlynářů, sladovníků, o studentských a cechovních slavnostech (např. *Staročeská slavnost studentská “beanie”*, 1904, samostatně vyšly *Sladovnické obyčeje, zábavy, slavnosti a pověry*, 1910, *Staročeské obyčeje a pověry mlynářské*, 1897, *Myslivecké obyčeje a pověry*, 1899). Obyčeje různých sociálních vrstev pojímal jako kulturní celek.

Druhou oblast Zíbrtovy činnosti je možno charakterizovat jako soustavnou, programovou dokumentaci lidových obyčejů, kterou

organizoval na stránkách *Českého lidu*. Snažil se od počátku vybudovat pro časopis širokou dopisovatelskou základnu, složenou většinou z regionálních amatérských sběratelů národopisného materiálu. Zveřejňoval příspěvky z tohoto okruhu přispěvatelů i statě významných autorů - např. Františka Bartoše (*Pověry a zvyky lidu moravského při hospodářství*, 1892), Hermenegilda Jirečka (*Starodávné zvyky v právu českomoravském*, 1904), Josefa Klvani, Jana Vyhlídala, Petra Bogatyreva aj. Mnoho cenných údajů je zachyceno v rubrikách *Směs*, *Drobnosti*, *Otázky a odpovědi*, v tematickém cyklu o velikonočních a vánočních obyčejích aj.

Faktografické materiály spolu s vlastními poznatky ze studia archivních pramenů a zahraniční literatury shrnuje Zíbrt v několika samostatných pojednáních, v nichž zařazuje obyčeje českého lidu do širšího rámce tradice evropské, avšak nesnaží se řešit otázky geneze, kulturních vrstev, prolínání starších a nových vývojových etap: o vynášení smrti (*Vynášení smrti a jeho výklady*, ČL 1893), o svatodušní jízdě králů (*Jízda králů o letnicích v zemích československých*, ČL 1893), o douškách (ČL 1925), masopustních obchůzkách masek (*Chození s klíbnou (koněm) v době vánoční a masopustní*, ČL 1893). Upozornil na cenný spis o vánočních obyčejích Jana z Holešova ze 14. století (*Břevnovský mnich Aleš o staročeském slavení vánoc*, ČL 1924), ve studii o svátku sv. Jana Křtitele (*Lidové zábavy, obyčeje a pověry na den sv. Jana Křtitele*, poprvé v Časopise Českého muzea 1891) provází čtenáře rozsáhlou evropskou literaturou zaobírající se výkladem svatojánské tradice, zejména obřadního ohně. Pramenný materiál i pro studium lidových obřadů přináší cenná stat' o lidových pověrách (*Pokusy o přirozený výklad pověr československých na sklonku 18. a na začátku 19. věku*, ČL 1899), kterou Zíbrt považoval za doplněk svých *Staročeských obyčejů*.

Pod Zíbrtovou redakcí byl v *Českém lidu* vytvořen rozsáhlý materiálový fond, mapující lidové obyčeje v českých zemích, zejména výroční. Sám Zíbrt jej využil ve svých větších studiích, hlavně však v publikaci o výročních obyčejích, které vycházely v osmi sešitech pod názvem *Veselé chvíle v životě lidu českého v letech 1909-1911*. K příspěvkům z *Českého lidu* přiřadil výňatky z národopisných děl Jana Vyhlídala, Karla Adámka, Jana Herbena, Františka Bartoše a dalších autorů, pasáže doplnil odkazy na literaturu domácí i zahraniční. Podává tak přehled o rozmanitých regionálních formách

obyčejů v českých zemích, jak žily v generacích venkovského lidu 19. století. *Veselé chvíle* zamýšlel jako publikaci populární. "O vědecký rozbor dohadů a výkladů, o přirovnání s obdobnými cizími zjevy tu nešlo ... chceme jen předváděti poutavé obrázky... bez širokého rámce studia srovnávacího" píše v úvodu prvního sešitu (*Toč se a vrč, kolovrátku*, 1909). K těmto „obrázkům“ později připojil knížku o májových obyčejích (*Máje*, 1923).

Za pozornost stojí Zíbrtova publikační aktivita, kterou bychom mohli označit jako zpravodajská, totiž informace o aktuálních kulturních jevech a o domácích a zejména zahraničních publikacích. Zračí se v ní neobyčejně široký autorův rozhled po domácí a zahraniční produkci. K tomu se druží informace o soudobých aktuálních jevech, týkajících se svátků, obyčejů, slavností, k nimž autor podává své stanovisko, kritické postřehy (např. o užití krojů při národních slavnostech, ČL 1898), komentuje zahraniční literaturu. Uvedme např. příspěvky o velikonočním zajíci (*České slovo* 1912), či o vánočním stromu (*Původ a význam vánočního stromku*, ČL 1903); tehdejší doba byla svědkem šíření těchto obyčejů do všech krajů a vesnických domácností.

Zájem o lidové obyčeje vedl Zíbrta také k myšlence začlenit je jako stylizované formy do soudobého kulturního života a zábav spolků. O takových snahách v zahraničí informoval v Českém lidu (např. už v roce 1893 o obnově *vynášení smrti* v Německu), podobný záměr měl na mysli už při vydávání *Veselých chvil a Májí*. Později sestavil zvykoslovný materiál do divadelních scének, které vydával v ediční řadě *Československý národopisný rok*. Sledoval tím „praktické cíle při studiu kulturně historickém a národopisném“ a jak na jiném místě sděluje, vložil do těchto scének leccos ze svých vlastních zážitků z dětství. "Aby bylo jasno: když píší přirovnávací vědeckou methodou o jednotlivých zjevech lidového podání, o výročních a rodinných slavnostech, o životě lidu československého, nevystihuje tento vědecký popis a suchá, chladná, odměřená forma vědecké studie to všecko, co jsem prožil sám ve svém mládí, co v duchu vidím, slyším před sebou, co cítím v srdci... Třeba to zobraziti a znázorniti živěji, malebněji a poutavěji, nejlépe v útvaru divadelního výjevu". Knížky vycházely po první světové válce v letech 1928-1930. Míra jejich využití v terénu lidovými skupinami či vesnickými ochotnickými spolky nebyla hlouběji prozkoumána, přičemž tyto aktivity mohly ovlivnit

místní tradici. Zíbrt spolupracoval na tomto poli s Petrem Guthem, jenž dostal pro své názory a snahy prostor v *Českém lidu* (např. článek *Zábavy a slavnosti lidové*, ČL 1894). Ukazují na dobovou formu folklorismu. Po roce 1918 byly v *Českém lidu* průběžně registrovány a Zíbrtem komentovány dobové folklórní slavnosti, na nichž krojované skupiny předváděly lidové obyčeje.

Náš příspěvek byl jen stručným upozorněním na široký badatelský záběr Čeňka Zíbrta, na východiska a cíle jeho snah. Podnes nám zůstává jeho dílo nedocenitelným těžištěm jak materiálových faktů, tak zdrojem poučení a inspirace.

Poznámky

- 1) Soupis Zíbrtových prací o lidových obyčejích, které publikoval v *Českém lidu*, obsahuje *Bibliografie lidových obyčejů II.* (Edit L. Tarcalová). Uherské Hradiště 1995.

Literatura

- Ant. Dolenský: Bibliografie prací Dra Čeňka Zíbrta. *Český lid* 32, 1932, s. 197-255.
- J. Horák: Národopis československý. Přehledný nástin. In: *Československá vlastivěda 2. Člověk*. Praha 1933, s. 468-469.
- Č. Zíbrt: Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi a Jan Jeník rytíř z Bratřic o výročních obyčejích, pověrách a slavnostech staročeských. *Věstník král. České společnosti nauk*, Praha 1895.
- Č. Zíbrt: Máje. *Obrázky ze života československého*. Praha (Melantrich) 1923.
- Č. Zíbrt: Seznam zvyklostí a pověr pohanských v 8. věku. *Rozpravy České akademie*, Praha 1891.
- Č. Zíbrt: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní. Praha 1889.
- Č. Zíbrt: Sladovnické obyčeje, zábavy, slavnosti a pověry v nákladnických domech a pivovarech českých. Praha 1910.
- Č. Zíbrt: *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha (Vyšehrad), 1952.
- J. V. Šimák: *Čeněk Zíbrt*. Praha 1932.

Vztah Čeňka Zíbrta k lidové písni

Věra Thořová

Rodiště Čeňka Zíbrta /1864-1932/ - Kostelec nad Vltavou na Milevsku - patřilo v šedesátých letech 19. století k oblastem s dosud živým folklorem. Tato jihočeská obec se svými zvyky a písněmi od raného dětství ovlivňovala malého Vincíka, jak doma chlapani říkali. Sám byl účastníkem nejrůznějších lidových obřadů - masopustních průvodů s maškarami, tříkrálových a velikonočních obchůzek, o Vánocích hrával v lidových jesličkách (obchůzková vánoční hra s jesličkami). Údajně byl dobrým zpěvákem a muzikantem.¹ Odtud pramenil jeho pozdější zájem, který neustále prohluboval svým vědeckým studiem. Jeho všestranná osobnost mu umožnila rozšířit okruh odborných zájmů do nejrůznějších oblastí kulturní historie a etnografie. Jedním z témat, kterému věnoval zvýšený zájem, byla lidová píseň. Nebyl muzikolog a lidovou píseň posuzoval pouze z hlediska textového, zato však na stránkách Českého lidu, jehož byl dlouholetým redaktorem, dával nemalý prostor významným představitelům tohoto oboru, jakými byli například Otakar Hostinský, Leoš Janáček, Otakar Zich, Josef Vycpálek aj. Vycházely tak zde studie, které měly později zásadní význam pro etnomuzikologická bádání a mají dodnes svou platnost. Připomeňme zde například Hostinského studii O naší světské písni lidové (1894)², Zichovu Písňe a tance do kolečka na Chodsku (1906)³, Janáčkovy Obraty melodické v lidové písni (1893)⁴ či Nápěvky dětské mluvy (1904)⁵ aj.

Zíbrt v Českém lidu pravidelně otiskoval soubory lidových písní, které do redakce posílali různí významní sběratelé, například Čeněk Holas, Karel Václav Adámek, František Homolka, Josef Vycpálek, Josef Štefan Kubín, Augustin Hajný aj.⁶ Už jako člen Přípravného výboru Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895 se obrátil na regionální sběratele lidových písní, kteří mu zasílali výsledky svých sběrů a s nimiž udržoval pravidelnou korespondenci, v níž je orientoval na určité žánry lidových písní, o které měl eminentní zájem. Svědčí o tom četná korespondence uložená v Zíbrtově pozůstalosti.

Jako redaktor Českého lidu řídil síť dopisovatelů, jejichž zvykoslovné zprávy z jednotlivých regionů pravidelně otiskoval na stránkách časopisu. Z nich se dovídáme o obřadních cyklech

provázených písněmi v jednotlivých obdobích kalendářního roku v různých krajích na přelomu 19. a 20. století, po kterých už dnes není ani stopy. Z těchto pro nás v současné době nesmírně cenných zpráv mohou badatelé dodnes vycházet při svých návratných výzkumech.

Sám Zíbrt publikoval v Českém lidu z okruhu lidové písně nesčetné množství studií i drobnějších článků. Namátkou jmenujme například článek "J. Němečka Staré světské písně roku 1820" (1909)⁷, v níž podrobně popsal vzácnou guberniální rukopisnou sbírku 87 písní s názvem "Staré světské písně pro paměť sepsané", uloženou v knihovně Musea království českého (dnešního Národního muzea). Ve studii "Staročeští dudáci ve vojenské hudbě a dnešní dudáci u vojska skotského" (1910)⁸ na základě historických pramenů popsal působení a uplatnění českých dudáků v 18. a 19. století při venkovských zábavách a ve vojenských kapelách u nás i v cizině. V článku *Nápěvy písní Jesce Polska..., Hej, Slované...* a *Však jsem to, Jeničku...* (1912)⁹ podpořil Erbenův názor, že lidová píseň z Plzeňska vznikla dříve, než generál Wybicky roku 1799 složil text i nápěv *Jeszcze Polska...* (u nás se zpíval nápěv s textem *Hej, Slované...* nebo ve slovenské úpravě *Hej, Slováci*):

Ohnivě a se zanicentm.

Jesz-cze Pol-ska nie zgi-nę-ła kie-dy my ży-
 je-my, co-nám ob-ca przemoc wzię-ła,
 sza-błą od-bie-rze-my: Marsz, marsz, Dą-brow-ski,
 z zie-mi włoskiej do Pol-ski! Za two-im prze-
 wo-dem złączym się z na-ro-dem!
 Za two-im prze-wo-dem złączym się z na-
 ro-dem!

Hej, Slováci.

Hej, Slo - vá - ci, c - šte na - ša slo - ven - ská reč
do kial' na - še ver - né srd - ce za náš ná - rod

ži - je, ži - je, ži - je duch slo - ven - ský, bu - de žít na
bí - je;

ve - ky — hrom a pek - lo, mar - né va - še

pro - ti nám sú vzle - ky! pro - ti nám sú vzle - ky!

Však jsem to, Je - nič - ku, do - bře sly - še - la,
jak se tvá paň - má - ma ste - bou va - di - la:

to vše - cko pro mě, že cho - díš ke mně,

že ne - jsem bo - ha - tá, ja - ko jsou ji - né.

Na základě studia rukopisných pramenů v archivech a knihovnách napsal Zíbrt články "Sbirka písní a kratochvilných skládání XVIII. století. Z rukopisu kláštera ve Lnářích (1903)"¹⁰ a "Písňe sebrané od Jana Jeníka z Bratřic na sklonku věku XVIII." (1903)¹¹, kde publikoval 23 Jeníkových písňových textů uložených v knihovně Národního muzea. Několik studií věnoval Zíbrt obřadnímu folkloru, například "Žákovské slavnosti na sv. Řehoře a Blažeje" (1907)¹², "Vynášení smrti a jeho výklady starší i novější" (1892)¹³, která je první vědecky fundovanou studií na toto téma. Obdiv si zde zaslouží především Zíbrtova heuristická práce, při které s neuvěřitelnou mravenčí pilí využil všech dostupných pramenů, jak našich, tak německých, latinských i ostatních slovanských národů.

Zíbrt si všímal i jiných kategorií lidové zpěvnosti, jako byla například píseň kramářská či zlidovělá. Kramářské písní věnoval článek "Rýmovačky kramářské a dryáčnické na trzích a poutích"

(1910)¹⁴, "Píseň Pročs mě, Bože, na svět stvořil" (1929)¹⁵, na pokračování otiskoval paměti představitele doznívajícího období kramářského zpěvu - písničkáře Františka Haise (1909)¹⁶. Zlidovělé písní věnoval studii "O poměru básnické tvorby Erbenovy k lidovému podání českému" (1908)¹⁷, v níž na příkladech z Erbenova Vodníka ukázal na ovlivňování básnickových veršů lidovými písněmi a naopak proniknutí úryvků básně do lidového podání. Článek "Tři oblíbené písně znárodnělé" (1929)¹⁸ se týká ve skutečnosti písní kramářských.

Lidovou písní zabývá se Zíbrt i v několika svých samostatných publikacích. V roce 1894 vydal "Písně kratochvilné Jiřího Volného, vrchního ovčáka v Kratonohách" (+ 1745)¹⁹, jehož rukopisný sborník je uložen v Národním muzeu. Písně jsou vlastními skladbami Volného, v nichž autor kritizuje chování svých vrstevníků a všimá si různých stránek života na vesnici. Sborník je opatřen Zíbrtovou úvodní kapitolou, v níž popisuje historii vzniku publikace. Zíbrt se rozhodl písně publikovat přes jejich obhroublý ráz i kostrbaté, mnohdy neumělé verše, neboť v nich spatřoval významný doklad pro studium kulturních dějin počátku 18. století.²⁰ Postupoval však v mezích estetických norem své doby, neboť příliš obhroublé verše vynechal. Tak k písni s názvem "O tanci"²¹ připsal: "Místy vyklouzly Volnému z péra žerty neomalené a úsloví, která se nehodí pro nynější čtenářstvo..."

V roce 1895 vyšel Zíbrtův "Bibliografický přehled českých národních písní" vydaný Českou akademií, první pokus o katalogizaci lidových písní, i když s určitými nedostatky.²² Soupis má omezenou platnost, neboť končí rokem 1895; pokud zájemce nezná přesný začátek písně, nemůže ji nalézt, neboť stačí nepatrná změna v incipitu a píseň se již ocitá na jiném místě. I přes tento nedostatek byl tento přehled využíván folkloristy po několik dalších desetiletí. Zahrnuje sbírku Erbenovu, Čelakovského, Rittersbergovu a další drobnější sbírky přederbenovského období. Jakmile však začaly přibývat další rozsáhlé edice lidových písní - Holas, Weis, Jindřich aj., uvědomovalo si vedení tehdejšího Ústavu pro lidovou píseň potřebu nového doplněného vydání, což se objevovalo v každoročních ústavních plánech, avšak k vydání nikdy nedošlo.

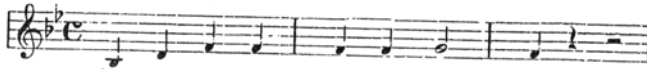
Jako příloha časopisu Sládek, tzv. "neodvislého týdeníku pivovarského", vyšla v roce 1909 Zíbrtova publikace s názvem "Pivo v písních lidových a znárodnělých."²³ Autor zde shromáždil 678 textů

písní z Čech, Moravy a Slovenska z dosud publikovaných sbírek lidových písní a některých sbírek rukopisných, jejichž ústředním motivem je pití piva v nejrůznějších životních situacích. Písně jsou za sebou řazeny libovolně z různých krajů s udáním pramene.

Jako starosta Sdružení pro povznesení znalosti památek... a milovník dudácké hudby inicioval Zíbrt uspořádání dudácké besedy ve dvoraně Žofína na Květnou neděli 1. dubna 1917. Beseda měla název Švanda dudák v Praze a zahájil ji Zíbrt přednáškou o dudách, dudácké hře a jejím vlivu na lidovou píseň. Hrou na dudy se blýskl učitel Michalíček, vynikající znalec chodské a jihočeské dudácké hry, na housle hráli učitel V. Pavelka a ing. R. Urban. Večer s hojnou účastí obecnstva se setkal s takovým ohlasem, že musel být na Velikonoční pondělí 9. dubna opakován. Recenzenti v denním tisku psali o vydařeném večeru v superlativech, Zíbrt vylíčil atmosféru večera s citovým zabarvením: "... kouzelné dudy vyčarovaly z duše a ze vzpomínek nápěvy i slova písní národních. Nahoře v Žofínském sále rozléhala se hudba moderní a v dolejší dvoraně přehlušil ji nadšený zpěv všeho obecnstva, kdy dudák zanotil: Žádněj neví, co jsou Domažlice, žádněj neví, co je kroužek..., Aby nás Pánbůh miloval..., a zejména zádumčivou písničku...Zelení hájové... A já sot neutíchal. Znova a znova každou píseň dudácká muzika přehrávala a znova posluchači ji zpívali... Snad mně čtoucí uvěří, že jsem viděl účastníky, zejména starší, slzeti radostí a tklivým dojmem..."²⁴ Téhož roku vydal Zíbrt publikaci "Hrály dudy..." s podtitulem "Dějiny dávné muziky české", která obsahuje zmíněnou Zíbrtovu přednášku, rozšířenou o citáty z krásné literatury a soubor textů dudáckých písní.²⁵

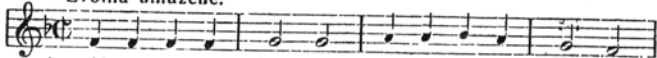
Značnou pozornost věnoval Zíbrt studiu starých rukopisů v klášterních a zámeckých archivech Čech. Zajímaly ho zejména masopustní zvyky spojené s pochováváním Bakuse, které poznal ve svém dětství a srovnával je s jinými kraji. Celkem sedm obřadů ve formě lidových divadelních výstupů publikoval v samostatné brožuře s názvem "Staročeské a lidové hry masopustní. Jak Bakusa pochovávali."²⁶ Čerpal přitom nejen z rukopisných archivních pramenů, ale použil i záznamy různých sběratelů a dopisovatelů Českého lidu, z nichž některé byly v tomto časopise publikovány. Sám se o těchto pramenech zmiňuje v předmluvě: "Co mi tanulo na mysli z let dětských, kdy jsem to ještě všechno v naší vesničce, v Kostelci nad Vltavou, vídal, slychal a sám jsem podobně po domech s maškardý

chodíval a odříkával - co jsem později při svém vědeckém studiu nabyt jinde v lidovém podání a v knihách staročeských a archivech..."²⁷ Zíbrt zde otiskl zajímavý rukopisný záznam masopustní hry "Hádka masopustu s postem" ze 17. století, který objevil v knihovně kláštera ve Lnářích u Blatné. Masopust zde zpívá píseň Hopsa, hejsa, hajdum, hajdy...²⁸, jejíž nápěv je totožný se známou lidovou písní Hrály dudy u Pobudy... Několik dalších masopustních písní publikoval Zíbrt ve hře z Jíkve u Nymburka bez udání pramene.²⁹ Pocházejí zřejmě ze záznamu učitele Augustina Hajného:

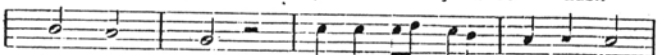

He - re, he - re, já, pro nó - bus,
při - šel jsem k vám na ma - so - pust.

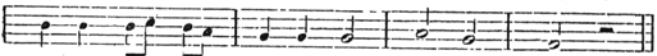
Zvolna uhlazeně.

1. Masopust dr - ži - me, nic se neva - díme
2. V dobrém jsme se sešli, rádi jsme se naši

1. pospo - lu: proč by - chom se hádali,
2. pospo - lu: dřive než se rozejdem,

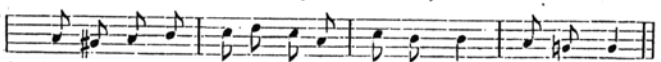

1. když jsme se tak snle - da - li pozno - vu?
2. ještě so - bě při - pi - jem pozno - vu.

Allegro.

1. Už je toho masopustu na mále, na mále:
2. Prodáme je do Hrdliva, židovi,
3. Prodáme je Velvarskému biřici, biřici:

1. kam pak my ty stary panny prodáme, prodáme?
2. aby je měl se židovkou do zeli, do zeli.
3. aby jimi vydlážoval silnici, silnici.

Z rukopisu knihovny Národního muzea čerpal Zíbrt i ve své práci "České písně o Waldštejnovi a Harantovi ze XVII. a XVIII. věku. Vyšla jako zvláštní otisk Věstníku Královské české společnosti nauk v roce 1894.³⁰

Publikace "Veselé vánoční hody" (1928)³¹ uvádí tři kapitoly týkající se vánočních obchůzek: Zimní večer na vsi - Živé jesličky a Valaši s betlemem na Slovensku. První výjev přináší četné vánoční a předvánoční zvyky, druhý živé jesličky - hru, kterou si Zíbrt pamatoval ze svého dětství, třetí scéna zaznamenává slovenskou obchůzku s jesličkami spolu s 21 koledami. V předmluvě k publikaci Zíbrt uvádí: "Co v této knize píši, to všechno jsem prožíval. Koledou jsem chodil, bál se Lucek, Barborek, Perucht, Ometaček."³²

Také Zíbrtova obsáhlá díla "Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní" (1889)³³ a "Veselé chvíle v životě lidu českého" (1909-1911)³⁴, přinášejí kromě zmínek o obchůzkových koledách i řadu jejich textů.

V roce 1928 vydává Zíbrt rozsáhlou publikaci "Ohlas obřadních písní velikonočních v lidovém podání", kterou je možno považovat za přípravou práci k dalšímu studiu.³⁵

V archivních fondech Etnologického ústavu v Praze je uložen opis rukopisu z knihovny Národního muzea³⁶, obsahující 42 lidových písní duchovních a umělých veršů. Rukopis je opatřen razítkem Č. Zíbrt, který však není sběratelem, ale jako knihovník Národního muzea sbírku pravděpodobně přijal od dárce do knihovního fondu. Potvrzuje to i přípisek na přední straně: "Písně tyto opisoval si P. F. Durdík, jenž věnoval sbírku svých výpisků bibliothece musejní."³⁷

Zbývá zmínit se o pozůstalosti Čeňka Zíbrta, která se dochovala v mimořádné celistvosti a údajně patří mezi nejrozsáhlejší osobní fondy uložené v českých archivech. Je obsažena ve 196 kartonech, které jsou uloženy v Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech u Jičína. Pozůstalost z valné části dokumentuje Zíbrtovu činnost v redakci Českého lidu: obsahuje korespondenci se sběrateli lidových písní z přelomu 19. a 20. století a dokonce celé sbírky nejrůznějších folklorních žánrů dosud nikde nepublikovaných. Prameny této významné části pozůstalosti mají značnou vypovídací hodnotu. Namátkou jsem si vypůjčila k prostudování několik složek týkajících se sběratelů lidových písní a byla jsem překvapena, kolik

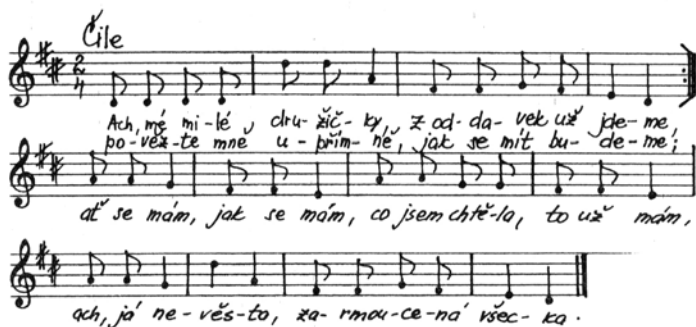
cenného materiálu skrývají. Tak například desky se jménem sběratelky Boženy Čapkové, matky bratří Čapků, obsahují četný a dosud neznámý folklorní materiál včetně písní, které rukopisná sbírka Boženy Čapkové a Karla Kořízka, uložená ve fondech Etnologického ústavu v Praze³⁸, postrádá. Přitom běží o krásné svatební písně k čepení nevěsty, v době záznamu koncem 19. století dosud živé.

V příloženém dopise Božena Čapková Zíbrtovi píše:

"Ctěný pane doktore!

Posílám Vám několik písní na ukázkou. Vybrala jsem písně k čepení nevěsty, které se u nás ještě doposud zpívají při svatbách. Píseň Kdes, holubičko, lítala... je snad už známější, jenže nápěv se mi zdá tento bohatější a lepší. Nápěvy napsal pan Karel Kořízek, odborný učitel v Úpici. Těž jsem napsala několik písní kolednických, ale bez nápěvu. Nápěvy jsou trochu monotónní, přál-li byste si však, pošlu Vám je příště."³⁹

Čile

Ach, mé mi-lé, dru-žič-ky, z od-da-vek už jde-me;
po-věš-te mne u - přim-ně, jak se mít bu-de-me;
ať se mám, jak se mám, co jsem chtě-la, to už mám,
ach, já ne-věs-to, za-rmau-ce-na' všec-ka.

Volně

Uhá ho-lu-bič-ko, kdes by-la, ach, kdes by-la,
žes so-bě líč-ko, krás-né pe-řič-ko
Zmá-cha-la.

Zíbrt byl právděpodobně v písemném styku s MUDr. Antonínem Čapkem, předsedou Krajinského odboru Národopisné výstavy v Úpici, manželem Boženy Čapkové a přijal zřejmě jeho pozvání do Úpice. Zda jej opravdu využil, není známo, ale v jeho pozůstalosti se dochoval další dopis Boženy Čapkové, týkající se tohoto pozvání:⁴⁰

Vážený pane doktore!

Račte laskavě odpustit, že teprv teď posílám rukopis Ječmínka. Nevím, jak se Vám bude líbit a bude-li lze jej otisknouti. Z loňské zásilky (Vodníka) myslím, že by se snad ještě něco dalo upotřebit pro Český lid. Ku příkladu zažehnávání úbytí a ústřelí, citování hada s korunkou, divé ženy, prostonárodní názvy jídel a i ty malé pověry. Račte to, prosím, ještě jednou prohlédnouti.

Můj muž byl dne 10. minulého měsíce v Praze. Byl tam sjezd abiturientův z roku 1876 z gymnasia královéhradeckého, který svolal JUDr. Jedlička z Prahy. Pan manžel flámoval do čtyř hodin do rána a zbylo mu jen tolik času, co se podíval na hodinu do lékárnické výstavy. Proto nebylo mu možno Vás vyhledati. Já pak pro nával domácí práce a rozličných návštěv nepřišla jsem k tomu, bych rukopis dříve odeslala. Co se týče slíbené návštěvy napřesrok, bude nám velikou ctí a velkým potěšením. Račte se laskavě sám přihlásiti, v který čas nás potom návštěvou poctíte. Toť se rozumí, že se těšíme na delší pobyt. Jen se přeptejte pana dr. Václava Řezníčka, zná as zdejší krajinu dokonale. Můj muž už se těší, že prodělá s Vámi (ač vezmete-li jej s sebou) výlet po celém poříčí Úpy a krásné partie Krkonoš. Letos se podíval do Berlína a Hamburku. Abych však nepřechválila, musím říci, že naše Úpice jest obyčejné hnízdo venkovské, s malichernými zájmy, klepavými lidmi a rozervaným společenským životem. Nutno každému uchýliti se do rodiny. Peněžní aristokracie židovská, páni učitelé tvoří též pro sebe zvláštní kastu. Mezi občanstvo takřka nechodívají. Že mnoho průmyslových závodů, ani netřeba povídati; kdyby ani vysokých komínů viděti nebylo, poznáte na kolemjdoucích bídných, vyhublých, chromých lidí, čím se živí a stravují. Odvodní komise jde vždy s malým lovem odsud. Krajina jinak chudá. Kopců a lesů krásných blízounko a velice mnoho.

Však prosím, podle mého líčení neztrat'te chuť k návštěvě Úpice. Tichý rodinný život má také své krásy. A krásných partií a vděčných výletů můžete zažiti hojnost. Mějte strpení s mojí nekonečnou povídací a pomyslete sobě: "Ejhle, ženská!"

Srdečně a upřímně se na ctěnou návštěvu a delší pobyt mezi námi těšíme. Muž nařídil mi vyříditi srdečný pozdrav.

Já pak se znamenám Vašnosti oddaná

Božena Čapková

V Úpici dne 12. října 1896

Dalším zajímavým dokladem je v Zíbrtově pozůstalosti složka sběratele Augustina Hajného, významného sběratele lidových písní a tanců z Jíkve u Nymburka pro Národopisnou výstavu československou v Praze roku 1896.⁴¹ O Hajném jsme svého času marně sháněli životopisné údaje pro národopisnou encyklopedii. Korespondence se Zíbrtem mnohé vysvětluje. Jak Zíbrtovi píše, v roce 1898 se přestěhoval z Jíkve do Prahy, a proto se jeho další stopy na Nymbursku ztrácejí.⁴² Dopis Zíbrtovi z 13. 10. 1894 také vysvětluje změnu jeho písma, která až do té doby byla pro nás záhadou: "Nakonec nucen jsem ještě prositi, by ráčil jste mi laskavě odpustiti mé ošklivé písmo. Jest to psáno ústy. Abych se všim nemusel někoho obtěžovati, pokusil jsem se tímto způsobem naučiti se psáti - aspoň poněkud. A i to stálo mnoho cviku." A Zíbrt na obálku připsal: "Píše ústy, rty, raněn mrtvicí."⁴³

Jinou významnou částí Zíbrtovy pozůstalosti je složka sběratele Jana Tykače, obsahující kromě jiného folklorního materiálu také 11 písní z Českotřebovska. Z dalších sběratelů písní jsou v této korespondenci zastoupeni například Břetislav Rérych, František Homolka, Ignác Hošek, Josef Vycpálek, Václav Vaněk, Karel Václav Adámek, Jindřich Šimon Baar, Štěpán Vydra aj.⁴⁴ Ve všech těchto složkách Zíbrtovy pozůstalosti můžeme objevit mnoho cenného materiálu, který si zaslouží naší pozornosti a který bychom neměli při studiu Zíbrtova díla opominout.

Poznámky

- 1) A. Šorm v časopise Naše listy 37, č. 21.
- 2) ČL 3, 1894, s. 122-137, 292-311.

- 3) ČL 15, 1906, s. 305-310, 406-410, ČL 16, 1907, s. 305-310, 353-357, 406-411, ČL 17, 1908, s. 19-22, 68-70, 261-263, ČL 18, 1909, s. 98-100, 221-224, 276-278, 326-328, 442-45.
- 4) ČL 3, 1894, s. 60.
- 5) ČL 8, 1904, s. 189, 65, 103, 154.
- 6) Č. Holas, České národní písně. ČL 11, 1902, s. 98-100, 189-190, 250-251, 339-341; K. V. Adámek, Tance lidové v okrese hlíneckém. ČL 11, 1902, s. 40-43, 12, 1903, s. 195-196; J. Š. Kubín, Dynovačky a lítovačky Čechů kladských. ČL 17, 1908, s. 366-369; F. Homolka, České lidové písně. ČL 15, 1906, s. 146-150, 346-347, 385; A. Hajný, České tance. ČL 3, 1904, s. 436-444, 497-509; J. Vycpálek, České tance. ČL 1, 1892, s. 132-137, 458-461, 662-673.
- 7) ČL 18, 1909, s. 362-365.
- 8) ČL 19, 1910, s. 373-379.
- 9) ČL 21, 1912, s. 372-375.
- 10) ČL 12, 1903, s. 11-21.
- 11) ČL 12, 1903, s. 165-169.
- 12) ČL 16, 1897, s.12-17, 86-87
- 13) ČL 3, 1894, s. 453, 549.
- 14) ČL 19, 1910,s. 70-79.
- 15) ČL 29, 1929, s. 382
- 16) Č. Zíbrt, Písníkář Fr. Hais a jeho paměti. ČL 19, 1910, s. 7, 87, 147, 193, 239, 289, 324, 389, 451.
- 17) ČL 17,1908, s. 87; též v článku: K. J. Erbena, Vodník a lidové podání na Slánsku. ČL 17, 1908, s. 87.
- 18) ČL 29, 1929, s.181-184.
- 19) Praha, Národní tiskárna a nakladatelstvo 1894.
- 20) Dtto, s. 4.
- 21) Dtto, s. 67.
- 22) Praha 1895.
- 23) Roč. III., Praha 1909, nákladem Otakara Zachara.
- 24) Hrály dudy..., Praha 1917.
- 25) Praha 1917. Tiskem a nákladem československé akciové tiskárny v Praze II - Spálená ul. č. 15.

- 26) Masopustní zábavy upravené v divadelní výjev. "Besední pořady, roč. XVIII, 1928, sešit 3. Nákladem Besedních pořadů v Praze - Nuslích II, Benešova třída č. 76.
- 27) Dtto s 3.
- 28) Dtto s 18.
- 29) Dtto s. 30-32.
- 30) Praha 1894.
- 31) Praha 1928.
- 32) Veselé vánoční hody. Praha 1928.
- 33) Praha 1889.
- 34) Praha 1909-1911; souborné Zíbrtovo dílo pod stejným názvem připravila k vydání až po autorově smrti Zdena Hochová - Brožíková. Vyd. naklad. Vyšehrad, Praha 1950.
- 35) Praha 1928.
- 36) Etnologický ústav Akademie věd České republiky, rkp. sign. 199/709, krabice 58, opis J. Skuhravého. 274 listy. Originál uložen v Národním muzeu pod sign. III. G 14.
- 37) Opis rukopisu pořídil Julius Skuhravý v r. 1928, dokončil jej 8. 5. 1928 a předal Ústavu pro lidovou píseň v Praze.
- 38) Sbírká B. Čapkové a K. Kořízka vyšla tiskem v r. 2002, k vydání připravila V. Thořová. Pozůstalost Č. Zíbrta je uložena v Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech u Jičína.
- 39) Dopis B. Čapkové Č. Zíbrtovi z r. 1896. Pozůstalost Č. Zíbrta, PNP, rkp. 6 II, č.přír. 230/50.
- 40) Dopis z 12. 10. 1896, dtto.
- 41) PNP, rkp. 34 II, č. přír. 230/50.
- 42) V dopise Zíbrtovi z 10. 5. 1898 oznamuje své přestěhování na Žižkov do ul. Štítného č. 37.
- 43) Dopis z 13. 10. 1894. Obálka se Zíbrtovou poznámkou má datum 19. 4. 1912. Hajný však jako příčinu své neschopnosti psát uvádí nemoc svalstva v rukou.
- 44) Např. Jan Tykač, Vojenské písně z Litomyšlska. 11 vojenských písní a 1 vánoční koleda, všechny s nápěvem. PNP rkp. 13 II, přír. č. 230/50.

Čeněk Zíbrt a netradiční folklorní žánry

Dana Bittnerová

Čeňka Zíbrta nelze než považovat za „renesanční“ postavu českého národopisu konce 19. a prvních desetiletí 20. století. Skutečnost, že se mohl stát takřkajíc „národopisným polyhistorem“, zapříčinily tři okolnosti. V první řadě jeho široký záběr souvisel s jeho nezměrnou pracovitostí. Svoji roli sehrála také poměrně malá rozpracovanost národopisných (či etnologických) témat a potřeba jejich teoretického ukotvení. A poslední, snad nejvýznamnější okolností, jež přispěla k obdivuhodné tematické rozmanitosti Zíbrtových národopisných prací, bylo založení a redakční vedení odborného národopisného periodika – Českého lidu.

Čeněk Zíbrt se postavil do čela tohoto významného časopisu¹ a jako kapitán, lodivod i plavčík v jedné osobě určoval jeho směřování a jeho chod; a možná, že nejen jeho. V zásadě tedy výběrem ovlivňoval podobu a obsah publikovaných národopisných textů v Českém lidu. Stejně jako vlastním příkladem či výzvou přispíval k rozpracování nejrůznějších národopisných témat. V tomto směru se mu základnou pro jeho práci stalo Národní muzeum v Praze. Jako vrchní ředitelem knihovny Národního muzea tíhl k práci s literárními a archivními prameny doby minulé. Tyto materiály, které objevil nejen v Národním muzeu ale i ve sbírkových fondech dalších institucí, spolu se sběratelskými počiny dopisovatelů a nadšených čtenářů Českého lidu tvořily osu jeho badatelského zájmu. Vedly nejen k napsání drobných či rozsáhlejších článků do periodika, ale nejednou vyústily i v sepsání monografie.

Čeněk Zíbrt se v první řadě věnoval popisu, historickému uvedení a případně srovnávací analýze z dnešního pohledu tradičně zkoumaných národopisných jevů (např. z oblasti lidové architektury, lidového oděvu, zvykosloví, lidové víry, lidové četby, pohádek atd.). Ovšem svoji pozornost obracel i na kulturní fenomény, které zůstávaly pro jeho předchůdce, součastníky i následovníky stranou systema-

¹ Nejprve se spoluzakladatelem Českého lidu L. Niederlem v letech 1892-1895, a poté jako jediný stál v jeho čele v letech 1896-1914 a 1924-1932.

tického národopisného, etnografického a etnologického zkoumání.² Mezi těmito obecně okrajově zpracovávanými jevy, jimž ovšem Zíbrt dopřával na stránkách Českého lidu i v monografických publikacích své místo, se objevila řada „netradičních“ žánrů lidové slovesnosti.³

Termín „netradičnost“ v tomto případě pak více než s jevem samotným souvisí s klasickým členěním slovesného folkloru.⁴ Tedy lze konstatovat, že okrajovost či netradičnost těchto žánrů nesouvisela s okrajovostí či netradičností v kontextu kultury, nýbrž s oborovým vymezením předmětu folkloristické práce, tedy s tradicí oboru, nikoliv s tradicí v kultuře (ve smyslu, že by jev nebyl nesen tradicí). Nicméně přidržme se nyní, i s úctou k dvě stě let systematicky budovanému oboru, pojmu „netradiční“. Vyjadřuji tak, že tyto slovesné útvary v žádném případě nestály v centru pozornosti nejvýznamnějších folkloristů první poloviny 20. století. A ani generace následující, byť svůj zájem již směřovala i k některým těmto slovesným žánrům, zásadně nezměnila úzus o jejich místě v klasifikaci slovesného folkloru.⁵

Na jaké žánry z oblasti „netradičního“ slovesného folkloru tedy Čeněk Zíbrt upozornil a které z nich posléze rozpracoval i do monografických publikací?

Největší pozornost věnoval „nápisové“ tvorbě, tedy krátkým většinou veršovaným skladbám, které se jako věnování či poselství stalo součástí či podstatou různých kulturních fenoménů. Soustředil se přitom především a právě na slovesnou složku zápisu a abstrahoval od jejího formálního a výtvarného zakomponování v rámci kulturního fenoménu, jehož byla součástí.

² S ohledem na diskutovanou zastupitelnost a historickou podmíněnost pojmů národopis-etnografie-etnologie budu uvádět všechny termíny, byť je chápu v kontextu kontinuity oboru, který označují.

³ Pro zhodnocení Zíbrtova přínosu pro národopisné bádání s akcentem na jeho zájem folkloristický se odvolávám zejména na texty: Horák, J.: Národopis československý. Přehledný nástin. In: Československá vlastivěda, Národopis. Praha 1933, s. 409-410, 460-462; Kramařík, K.: Šedesát let Českého lidu. ČL 48, 1951, s. 145-146; Robek, A.: Dějiny české etnografie I. Praha 1976 s. 106-109; Beneš, B.: Slovesná folklorní a populární tvorba v Zíbrtově Českém lidu. ČL 78, 1991, s. 174-178.

⁴ Leščák, M.; Sirovátka, O.: Folklor a folkloristika, Bratislava, Smena 1980.

⁵ Bylo by chybou ovšem nezmínit, že i některé z těchto žánrů se staly předmětem výzkumu takových osobností české folkloristiky jako jsou a byly B. Beneš, O. Sirovátka a Z. Urban.

S ohledem na rozsah práce první místo zaujímají zápisy do památníků (Zibrtem častěji označované jako nápisy do štambuchů).⁶ V monografické antologii textů představil především zápisy ze staročeských štambuchů. I když nebyl ve své době mezi českými badateli v zájmu o tento žánr průkopníkem, rozhodně jako jediný dal památníkové zápisy do souvislosti s lidovou kulturou. Konstatováním, že hesla zapsaná do památníků „*přese vši vyumělkovanost a nucenou učenost mají ráz přísloví a úsloví, písní, popěvků, vtipů a zkušeností lidového původu*“,⁷ jednoznačně vyjádřil důvodnost národopisného (a posléze i etnografického a etnologického) studia tohoto slovesného žánru. Sám však k jeho formální ani obsahové natož semiotické analýze nepřistoupil. V historiografickém úvodu se soustředil více na vývoj památníku a na popis jeho místa v kultuře 16. a 17. století. Přesto lze uvažovat, že obsah dobově a kulturně podmíněných proklamací a veršů vnímal, když přiznal, že až na přání redakce zařadil do publikace také hesla čerpající „*z podpisů k vyobrazením a z památníků vlastenců a buditelů*“.⁸ Narušil tak ovšem obsahovou homogenitu antologie.

Čeněk Zíbrt si uvědomoval širší souvislosti nápisové tvorby. Právě v úvodu zmiňované antologie zápisů do památníků upozornil na dobovou módu „*opatřovati i síně, jidelny, dvěře, okna, malby na stěnách podobnými hesly a nápisy, jež se shodují s hesly, zapisoványými na památku do štambuchů*“.^{9, 10} Na jistou stylovou příbuznost dalších nápisů s texty do památníků poukázal odkazem na „*zahajovací nápisy na začátku knih úředních ...a soukromých*“.¹¹ Tomuto kulturnímu fenoménu se pak zvláště věnoval v příspěvku „*Milostné veršování z r. 1646*“, publikovaném v Českém lidu.¹² Jednalo se o kratší veršovanou skladbu, kterou Zíbrt našel na prvních stránkách knihy a identifikoval ji jako věnování pro dívku.

⁶ Zíbrt, Č.: Nápisy ze staročeských štambuchů a památníků až do doby probuzenecké. Sbíрка první. Praha, J. Otto 1907.

⁷ Tamtéž, s. IV.

⁸ Tamtéž, s. XI.

⁹ Tamtéž, s. VIII.

¹⁰ Nápisy na zdi kostela se Zíbrt věnuje v příspěvku: Staročeské rýmování, nalezené ve zdi kostela s. Jakuba v Sandoměři. ČL 23, 1913, s. 235-237.

¹¹ Zíbrt, Č.: Nápisy ze staročeských... c.d., s. VIII.

¹² Zíbrt, Č.: Milostné veršování z r. 1646, ČL 8, 1899, s. 337.

Skutečnost, že Čeněk Zíbrt chápal nápisy jako předmět práce národopisce (později etnografa, folkloristy a etnologa), dokládá jeho zájem o další žánry nápisové produkce, byť ne vždy jeho motivace pro zveřejnění materiálu tohoto typu byly vědecké.

Ryze vědecký zájem projevil ještě o nápisy na náhrobcích. Záštitu a impuls pro sledování této problematiky spatřoval především v relativně bohaté světové (především německé) vědecké literatuře. Oporu pro vědecký přístup k tomuto žánru našel také v starší literatuře psané latinsky. I z tohoto důvodu, tedy aby se také česká národopisná literatura zhostila tématu náhrobních nápisů, přivítal sběratelský počín studenta oktávy Fr. J. Zoubka. Připojil k němu vlastní terénní sběry a sběratelské příspěvky přátel, aby na stránkách Českého lidu vydal čtyřdílný seriál „*Náhrobní nápisy z českých hřbitovů*“.¹³ Ten v úvodní části opatřil výkladem vymezující sledovaný kulturní fenomén a dávající jej do vztahu s lidovou kulturou. Zároveň představil také přehled cizojazyčné literatury vážící se k tématu a upozornil na úzký vztah nápisů na náhrobky s nápisy na umrlčí prkna (*desky umrlčí*)¹⁴.

Dalším počinem v oblasti nápisové produkce bylo otištění a stručná pasportizace dvou soupisů nápisů na cukrovinky z první polovice 19. století.¹⁵ První z nich našel jako tisk určený přímo pro nalepování na cukrářské výrobky, druhá sbírka pochází z pera V. Hanky. Přestože Zíbrt v úvodu svého příspěvku přiznal, že reagoval na výzvy čtenářů Českého lidu volající *po kratičkých průpovědích, milostných, vlasteneckých, zádumčivých i škádlivých*¹⁶, a nabídl jim proto tyto dvě sbírky k dispozici, nebyl jeho počín zcela bez vědeckých aspirací. Ve velmi stručných uvedeních obou sbírek zúročil své znalosti slovanské literatury, staročeské literární produkce i lidové slovesnosti. Globálně odkázal na výrazné podobnosti a předpokládal vliv těchto zdrojů na podobu uváděných dvojverší na cukrovinky.

¹³ Zíbrt, Č.: *Náhrobní nápisy z českých hřbitovů*. ČL 21, 1912, s. 17-21, 131-132, 234-236, 289-290.

¹⁴ Tamtéž, s. 18.

¹⁵ Zíbrt, Č.: *Nápisy na cukrovinky z první polovice 19. století*. ČL 18, 1909 s. 257-275.

¹⁶ Tamtéž, s. 257.

Výhradně na výzvu čtenáře Českého lidu pak Čeněk Zíbrt sestavil soupis různých nápisů na štíty.¹⁷ V tomto případě vyhověl přání profesora průmyslové školy Pavla Váši z Brna, který skrze tento kulturní fenomén chtěl přispět k posílení české kulturní tradice. V rubrice Českého lidu Otázky a odpovědi přinesl tedy Zíbrt soupis nápisů na štíty, jež převzal z článků otištěných v Českém lidu.

Čeněk Zíbrt se však zaměřil i na další folklorní žánry, které bychom s ohledem na výše uváděné vymezení mohli označit jako „netradiční“. Patřily k nim v prvé řadě tištěné pozvánky na svatbu a za kmotra.¹⁸ Jednalo se o publikování předtištěných zvacích formulářů u příležitosti svatby či křtin, které byly užívány v 18. století a které také Zíbrt objevil při studiu a excerpci pramenů z fondů muzejních a vědeckých institucí. Zájem o lidovou korespondenci však nesměřoval pouze k těmto formalizovaným textům, kam stačilo dopsat jen jméno adresáta či odesílatele. Již v na počátku 20. století dal Zíbrt prostor pro přetiskování soukromých dopisů datovaných od konce 18. století do Zíbrtovy současnosti. Jejich autory byli vojáci pocházející z lidových vrstev.¹⁹ K této problematice se pak programově vrátil v roce 1909, kdy vyzval prostřednictvím stránek Českého lidu k zájmu o tento slovesný žánr.²⁰ Není bez zajímavosti, že opět impulsem pro tuto výzvu byla inspirace u kolegů v zahraničí (odkaz na příspěvek E. Mogka). Na svůj podnět pak Zíbrt bezprostředně reagoval zařazením několika dopisů vojáků z roku 1909.²¹

Dalším žánrem, který neunikl Zíbrtově pozornosti, se staly různé projevy pozdravů a zdravic.²² I zde se jednalo především o prezentaci okamžitě dostupného materiálu, která bohužel nepřekročila meze pozitivismu. Je ovšem možná škoda, že právě tyto slovesné

¹⁷ Zíbrt, Č.: Náписы tesařům na štíty. ČL 21, 1912, s. 101-102.

¹⁸ Např. Zíbrt, Č.: Tištěné formuláře lidových pozvání na svatbu a křtiny. ČL 3, 1894, s. 337-339; Týž: List kmotrovský ze začátku století 18. ČL 16, 1907, s. 358-359.

¹⁹ Zíbrt, Č.: Dopisy našeho lidu. I. Listy z vojny. ČL 10, 1901, s. 294-295; ČL 11, 1902, s. 381-382; Týž: Dopisy zamilovaného vojáka z roku 1792.. ČL 12, 1903, s. 170-173.

²⁰ Zíbrt, Č.: Co psali vojáci? ČL 18, 1909, s. 400.

²¹ Zíbrt, Č.: Co psali vojáci. ČL 20, 1911, s. 230-231, 380-381.

²² Např. Zíbrt, Č.: Pozdravy staročeské. ČL 12, 1903, s. 145-146; Týž. Říkání a přípítky při dostavění kostela v Domažlicích. ČL 13, 1904, s. 90.

projevy zůstávaly strannou vědeckého zkoumání národopisců (později etnografů, folkloristů, etnologů). Zdravice proslovené např. při vysvěcení kostela, stejně jako úzus a společenská etiketa pro užívání toho kterého pozdravu může zprostředkovat vzhled do dobové i naší každodennosti, do naší kultury. Vedle popsání dobové reality, dobových frazémů nabízí analýza zdravic a pozdravů odpověď na řadu otázek souvisejících s existencí osobitých forem formalizované komunikace různých sociálních vrstev a skupin moderní společnosti, s vývojem této společnosti a mobilitou sociálních vrstev, s hledáním společenských a ideových těžišť.

Posledním z „netradičních“ folklorních žánrů, kterým Čeněk Zíbrt věnoval svoji pozornost, a který chci zmínit, jsou jarmareční vyvolávání, či přesněji vyvolávání obchodníků, jimiž chtěli přilákat pozornost ke svému zboží. Čeněk Zíbrt se tomuto „netradičnímu“ folklornímu žánru nevěnoval systematicky, dokonce ani nepředložil čtenáři sbírku takových vyvolávání. Přesto jeho zájem o tuto folklorní událost lze chápat jako důkaz jeho velikého smyslu pro kulturní projevy (v kontextu jeho doby pro projevy lidové kultury). Čeněk Zíbrt navázal na knihu Vojty Holmana (Reklama a život, Praha 1909) a doplnil tak Holmanův výklad o materiálu nejen z literatury staročeské, ale také z četby soudobých autorů.²³ Jednoznačně se tak ukázala značná míra kodifikace textů vyvolavačů, a to jak po stránce slohové, tak obsahové.

Vklad Čeněka Zíbrta do studia „netradičních“ folklorních žánrů lze ocenit ve dvou liniích. První linií je Zíbrtův skutečný a hluboký zájem o lidovou kulturu, o národopis a snaha tento obor neustále povznášet. Jeho široký tematický záběr, který dal prostor právě i „netradičním“ folklorním žánrům, rostl především z jeho vnitřního smyslu pro národopis. Tento korektiv ovšem zároveň dával či nedával dostát sluchu inspiracím odborné i laické veřejnosti. Druhým Zíbrtovým přínosem pro studium „netradičních“ folklorních žánrů je zpřístupnění cenného materiálu, který by pro řadu etnografů, folkloristů a etnologů, věnující se tomuto tématu, zůstal s ohledem na místo uložení některých zápisů nedostupný či přímo netušený.

²³ Zíbrt, Č.: Rýmovačky kramářské a dryáčnické na trzích a poutích. ČL 19, 1910, s. 70-79.

Literatura

- Beneš, B.: Slovesná folklorní a populární tvorba v Zíbrtově Českém lidu. ČL 78, 1991, s. 174-178.
- Horák, J.: Národopis československý. Přehledný nástin. In: Československá vlastivěda. Praha 1933, s. 409-410, 460-462;
- Kramářik, J.: Šedesát let Českého lidu. ČL 48, 1951, s.145-146.
- Kunz, L.: Soupis prací Zíbrtova Českého lidu. Praha, Společnost čsl. národopisců při ČSAV, 1960.
- Leščák, M., Sirovátka, O.: Folklor a folkloristika. Bratislava, Smena 1980.
- Robek, A.: Dějiny české etnografie I. Praha 1976, s. 106-109;

Železné obětiny v díle Čeňka Zíbrta

Jan Krba

Mezi širokou škálou zájmu Čeňka Zíbrta patří mimo jiné i "železná zvířátka", železné krávy či kované nebo kuté obětiny. Touto problematikou se Čeněk Zíbrt zabýval dosti intenzivně na přelomu let 1895-1905. Tyto převážně kované figurky koní a krav (nechybí zde i ovce a včela) zhotovovali kováři na území Bavorska až k hranicím Belgie. Na jihu pak ve Štýrsku, Korutanech a jižním Tyrolsku. Z Bavorska byl tento zvyk rozšířen i v západních Čechách.

První zmínka v české odborné literatuře se datuje k r.1864. Následuje "Odkud se říká železná kráva?". České listy I, 1887, str.110. Zajímavý je i odkaz na Listy Pojizerské, tedy časopis z tohoto kraje reprezentující tuto konferenci, z roku 1887.

Jestliže naše odborná literatura si této problematiky všimla okrajově a zůstala do dnešního dne převážně u pulikování nalezených zpráv a archiválií, poněkud jiná je situace v německy mluvících zemích, kde má studium této problematiky dosti dlouhou tradici. Jiří Cícvárek upozorňoval v Národopisných aktualitách na potřebu bibliografie. V současnosti má v bibliografii 17 položek k tématu.

Co se týká zpráv na našem území, týká se to jihozápadních Čech, Dolní Vltavice u Horní Plané, Nýrsko, Borovany, Jimramov, ale také slovenští kováři zpracovávali tyto kované zvířátka pro Krásnou jizbu. Železná zvířátka byla také deponována v Muzeu král. Českého a v domažlickém muzeu.

Již v roce 1900 upozorňuje Jan Kalanda, že v minulých ročnících Českého lidu bylo zveřejněno několik článků o tomto tématu a upozorňuje na další odkazy, které je nutné prostudovati, aby mohla vzniknout monografie. Doposud se tak nestalo a na tuto skutečnost upozornil i Jiří Cícvárek v r.1979.

Čeněk Zíbrt se k danému tématu vyjádřil dříve pracemi v Českém lidu. První krátká zpráva s názvem " Obětní zvířátka" vyšla v ČL v r.1905, str.158. Zde upozorňuje, že danou problematikou se zabývá bývalý redaktor populárního časopisu Globus prof. Dr. Richard

Andree, nyní profesor na univerzitě v Mnichově, který chystá knihu o obětních zvířatech v jižním Německu. Z charakteru zprávy se dá usuzovat na vzájemnou korespondenci.

"Maje látku všechnu prostudovanou", upozorňuje po přečtení Fabianova článku, (Fabián Václav, Železná zvířátka obětní v Muzeu král. Českého. ČL 14, 1905, str.42) že se naše jihočeské obětní figurky úplně podobají bavorským, jež bývají na tisíce na den sv. Leonarda obětovány. Prof. Andree soudí, že se do jižních Čech obyčej dostal z Bavor (Nýřany, Všeruby, atd.), jak má tyto doklady a ukáže zevrubně vývoj obětních obřadů. Obraz 5 na str.43 vykládá za včelu, že prý to není brouk, kobylka. Jen figury domácích zvířat se obětovaly a z hmyzu toliko včela.

Druhá práce se týkala shora uvedené knihy Richarda Andreeho – s názvem Obětní železná zvířátka. Zde na čtrnácti stranách s 12 vyobrazení podal poměrně vyčerpávající obsah knihy. Kováři byla svěřena významná práce, aby oběť patronu dobytka, u Němců to byl sv. Leonard, u Čechů sv. Martin, ukoval z nepoddajné látky, železné figurky zvířet obětovaných. Mnoho nářadí neměl, ale také ani nepotřeboval. Kousek železa, kladivo, kleště, kovadlina, oheň. Někdy se dílo podařilo, jindy ne. Nejstarší figurky jsou těžké, hrubé, prostě vykované z jednoho kusu železa. Tato jednodušnost, pečlivá práce při vši hrubosti je charakteristická pro figurky nejstarší.

Nejmladší figurky jsou upraveny tak, aby práce byla co nejjednodušší. Mnohé byly vyrobeny z tenkého plechu, nožičky nahrazeny drátem, který byl přivařen nebo jen přinýtován. Stručně řečeno, nebyly tak řemeslně propracované co do kovářské technologie.

Bibliografie

Odkud se říká železná kráva? Rodinná kronika 4, 1864, str. 59.

Odkud se říká železná kráva? České listy 1, 1887, str. 110.

Odkud se říká železná kráva? Listy Pojizerské 1, č. 17 z 24.9.1887, str. 5.

Höffer: Valivgaben beim St. Leonhards – Kucht in Ober-Bayern. Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns 9, 1891, 190 ad.

Peez: Thierseuchen und Leonhardi-Kirchen der Ost-Alpen. Mittheil. Anthropol. Ges. Wien 1893, str. 193.

- Zíbrt, Č.: Seznam pověr a zvyklostí pohanských z 8. věku, Praha 1894, str. 143.
- Procházka, K.: O železných kravách a některých pověstech hradu Okoře. Čech 1895, č. 166.
- Gross, H.: Železné krávy. Příspěvek k objasnění z Českokrumlovska. Ohlas od Nežárky 1899, č. 48-9.
- Valchař, J.: Zpráva o železné krávě v Křivsaudově. ČL 9, 1900, str. 158.
- Brož, J.: Železná kráva. ČL 9, 1900, str. 224.
- Kalanda, J.: Železné krávy. ČL 9, 1900, str. 375 (rovněž bibliografie).
- Lego, F.: Železné obětní zvířátka z Dolní Vltavice. Český lid 10, 1901, str. 143.
- Fabian, V.: Železná zvířátka obětní v Muzeu král. Českého. ČL 14, 1905, str. 42.
- Zíbrt, Č.: Obětní zvířata. ČL 14, 1905, str. 158.
- Zíbrt, Č.: Obětní železná zvířátka. ČL 14, 1905, str. 228.
- Jireček, J.: Železné krávy. Památky archeologické 11, str. 233-36.
- Cicvárek, J.: Kuté obětiny z Borovan. Národopisné aktuality 16, 1979, č. 3, str. 248.

Čeněk Zíbrt a Vlastivědné muzeum ve Vysokém n. J.

Jana Sojková

Prof. Čeněk Zíbrt zasáhl do osudů příštího Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou po dvakráte, a to v časovém rozmezí bezmála 40 let. Poprvé jen nepřímo, coby člen přípravného výboru pro velkolepý projekt Národopisné výstavy československé, jenž měl za úkol podněcovat a organizovat národopisné sběry ve všech oblastech naší země. Vysoké n. J., politické i přirozené kulturní centrum pro okolní obce, se výzvy k akcím záhy a nadšeně chopilo. Iniciativní vysočtí studenti, vracející se na prázdniny domů, přinášeli do provinčního podkrkonošského městečka vždy nové impulsy a myšlenky ze světa a nyní tedy i zprávy o všeobecném národopisném ruchu. Sami pak za pomoci dívčího pěveckého spolku Vlastimila a ochotnického spolku Krakonoš nashromáždili v létě r.1893 během tří neděl tolik materiálu, že mohli uspořádat výstavku v celém patře vysoké školy. Její zahájení a ukončení navíc zpestřili slavnostmi s ukázkami lidových zvyků a tanců. Svým příkladem a elánem strhli i příslušníky starší generace, kteří po prázdninách v započaté činnosti pokračovali. Zřídili výstavní výbor pro Vysoké n. J. a 14 přilehlých obcí – Helkovice, Přívlaaku, Tříč, Starou Ves, Stanové, Sklenařice, Paseky, Olešnici, Lhotku, Jablonec n. J., Buřany, Bratrouchov, Dušnici a Roprachtice – a vypracovali orientační vodítko, jímž se měli sběratelé řídit při výběru vhodného materiálu, totiž „Seznam předmětů, které se pro národopisnou výstavu sbíratí mají: Spisy a staré listiny, obleky mužské a ženské, hlavně zimní pro figuríny. Nábytek: Postel, peřiny s cejchami tištěnými (peří nechte doma), stůl, židle, lavice, police a nádobi do této, rábek (jinde kabřinec neb rohatina zvaný), na tento talíře, hrnky s hubičkami i bez nich. Obrazy na skle hlavně. Svícny. Sušidlo na sýr, mačkadlo na tvaroh. Křesadlo. Lžičník. Lucerna, truhla, almara. Knihy: Postila, nebeklič, život Krista a tzv. špalíček. Z ozdob hlavně betlém pěkný a holubičky, též z hoblovaček ozdoby (v Pasekách). (Z nářadí: kosy, hrábě, klika na vola, klubaň, klepačka, ruční řezačka, přádlo, kvedly, kyselák, koutnice, stavidlo na bidélku netřeba zrovna sbíratí, ale budou potřebny pro tzv. interieur). Do vitrin hlavně: klíče, zámky, knihy, výšivky (jsou-li), menší předměty z kovu,

pečetidla, zbraně, dětské hračky, práce lidové řezané, pak svršky a m.j.¹

Duší přípravných prací a vlastní instalace vysoké expozice v Praze se stal vysoký fotograf, řezbář a všeuměl František Hanuš. Spolu s truhláři V.Jandou a Fr.Rónem vytvořil řadu modelů chalup a typických zemědělských a dřevařských činností, které plasticky a názorně doplňovaly a oživovaly bohatý shromážděný materiál. Nápaditost řešení vysoké výstavy sklidilo v Praze zasloužené uznání, chválu na ni se můžeme dočíst i z pera J. Jakubce v publikaci Národopisná výstava: „Krásně nám ten život horský znázornil vynalézavý odbor vysoký. Věnujte té originální jejich expozici bedlivější pozornost a jste uprostřed mezi nimi, ne však jen v utěšené době letní, kdy houfně vyhledávají se ta horská romantická zákoutí, nýbrž žijete s nimi jejich život od božího jara do nejtuzší zimy. Město Vysoké a okolí předvedeno nám jednak zdařilým dioramatem ‚Vysoký v zimě‘, jednak fotografiemi a diagramy, jež uvádějí nás podrobněji v prostý ten lid... Vidíme tam, jak musí se člověk plahočit, aby na tvrdé přírodě vynutil nutnou obživu. Trpké to sousto chleba! Lidé drou se tam hned na jaře při obdělávání půdy. Mrvu musí si tam na příkré stráně vynosit většinou na zádech v putnách nebo vytlačit na trakařích: hovado zde člověku vypovědělo službu; nemůže do tak příkrého kopce. Však si lidé dovedou důmyslně pomoci. Nahoře na stráni upevní kůl, o který uvážou provaz a pomáhají vytahovat břemeno nahoru. A tytéž lopoty a dření opakují se o žních. Seno a obilí odvezou si na rohačkách, po případě odnáší to v loktuších...“² A tak se Vysočtí tím, že se při uspořádání své expozice nesoustředili pouze na chvíle sváteční, ale snažili se ukázat i všední chvíle často tvrdého života, bezděky přiblížili modernímu pojetí národopisu.

Po skončení Národopisné výstavy v Praze však nastávají pro vysoké sbírky krušná léta a zároveň i počátek dlouho marných snah po založení místního muzea. A sláva vysoké expozice upadala pomalu v zapomnění. Široká kulturní veřejnost, jež se při přípravě výstavy vzepjala k nebývalé činnosti, už nedokázala ovlivnit konečné a trvalé zhodnocení plodů své práce. Sbírký, které se navrátily zpět do Vysokého, byly sice ještě r. 1896 vystaveny, potom však na dlouhé

¹ SOA Semily – Město Vysoké n.J.

² Národopisná výstava československá v Praze 1895. Praha 1895.

roky uloženy do beden. O stavu věci výmluvně vypovídá odpověď starosty města Schrötera z 3.4.1899 c.k. konservátoru ústřední komise pro historické a umělecké památky v Hradci Králové na dotazník ohledně muzea: „1. Městské museum bylo založeno r.1894 po uspořádání místní výstavy. 2. Jest v majetku obecním, sbírky jsou hlavně historické s částí národopisné. 3. Zvláštní zpráva muzejní není ustanovená, jest pod dohledem obce; museum toto nemá zvláštní místnosti a jenom menší část starých listin, městských a cechovních výsad pak pečetí bylo možno v malé skříni v zasedací síni radnice vyložit, kdežto ostatní větší část jest uložena v bednách. 4. Subvencí nestává. 5. Počet předmětů, jich větší část (zejména národopisná) uložena jest a nepřístupna, čítati možno aspoň na 500 kusů. 9. Návštěva malé části předmětů v zasedací síni vystavených jest nepatrná as 100 osob ročně; jak uvedeno není možno pro nedostatek místnosti předměty vystaviti, a z toho důvodu též i na četnější návštěvu počítati nemožno.“³ V r.1903 podaly Hořice žádost o zapůjčení části sbírek na Výstavu českého severovýchodu. Vysoké tam za ně získalo čestný titul s právem ražení zlaté medaile. V r.1910 byly vystaveny cechovní památky na 1. Okresní živnostenské výstavě ve Vysokém a v r.1924 všeživnostenské výstavě v Praze. Avšak snahy získat pro sbírky trvalý a důstojný prostor, jež průběžně vyvíjel zejména Fr.Hanuš a od 20.let 20.stol. další generace vysokých studentů, vycházely stále naprázdno. V r.1925 pak projevila o sbírky zájem agrární mládež, v r.1926 uvažovala o zřízení muzea ve své budově hospodářská záložna v Jablonci n.J.

Avšak až v r.1928 souhra šťastných okolností konečně přispěla k příznivému zvratu situace. Tehdy poprvé navštívil město Vysoké prof. Čeněk Zíbrt, doprovázel tu vystoupení jihočeské dudácké muziky. Sblížil se při té příležitosti s Fr.Hanušem a seznámen se smutným stavem kdysi slavných vysokých sbírek, přislíbil svoji pomoc. A skutečně jeho osobní intervence v podobě dopisu městskému zastupitelstvu zlomila dlouholetou letargii úřadů. Už 12. září 1928 děkuje starosta města Fr.Nečásek profesoru Zíbrtovi těmito slovy: „V nejhlubší úctě podepsaná městská rada vzala ve své, dne 11. září 1928 konané schůzi, Váš návrh, na zřízení musea v našem městě s radostí na vědomí a předloží jej v nejbližší schůzi obecního zastupitelstva k projednání. Současně dovoluje si městská rada

³ SOA Semily – Město Vysoké n.J.

vysloviti Vám vysoce vážený pane doktore za vzácnou ochotu, s jakou se ujímáte našeho podniku musejního, své nejuctivější díky. Díky naše rovněž platí milostivé paní Hochové-Brožikové, která dle Vašeho sdělení slíbila při založení muzea pracovati. Městská rada jakož i obecní zastupitelstvo bude dbáti, aby podnik tento pro naše město tak důležitý, byl řádně uskutečněn.⁴ V té době byly už ve městě také konečně k dispozici vhodné prostory. Totiž sál v prvním patře budovy radnice a školy na náměstí, jenž sloužil hojně navštěvovaným ochotnickým představením, delší dobu staticky nevyhovoval a mohl jen příležitostně hostit loutkoherce a jejich dětské diváky. Proto si nejstarší ochotnický spolek v Čechách zbudoval již r.1925 vlastními silami samostatné divadlo a sál na radnici byl volný k jinému využití. Za prozatímní místnost k přípravám a budoucí knihovnu a archiv byla získána přilehlá bývalá ochotnická „kvadróba“ - šatna, v té době v nájmu řezníka a hostinského J.Nečáska. A tak dostala idea založení muzea po dlouhých letech marného úsilí zelenou – odborná pomoc, vůle vedení města, odpovídající prostory, finance (obecní zastupitelstvo věnovalo 10 000 Kč na adaptaci sálu a hospodářská záložna přispěla penězi na vitríny) – vše bylo najednou jakoby mávnutím kouzelného proutku vyřešeno. Ještě dva roky mravenčí práce však čekaly na vysoké nadšence i pana profesora, než mohl být kulturní stánek slavnostně zpřístupněn veřejnosti. 22.7.1929 se konala ustavující schůze musejní, na níž bylo zvoleno kuratorium v čele s Č.Zíbrtem a Fr.Hanušem jako místopředsdou. Pan profesor přijal tuto zodpovědnost dopisem: „Poslali jste mi zprávu, že jsem zvolen do kuratoria Městského muzea. Rozumí se, že si kladu za čest tuto hodnost přijmouti a že, jak jsem ukázal, vypracovav stanovy a základní listinu, chci svědomitě pracovati.“⁵ Členové kuratoria, opět za pomoci studentů, se pustili do oprav, čistění, třídění, katalogizace a instalace sbírek, z velké části poškozených dlouhým uložením v nevhodných podmínkách. Pořádali nové sběry a zápůjčky pro musejní expozici ⁶,

⁴ SOA Semily – Město Vysoké n.J.

⁵ Archiv Vlastivědného muzea ve Vysokém n.J., OP Čeněk Zíbrt

⁶ Viz např. dopis starosty města Fr.Nečáska z 22.12.1928 (adresát neurčen): „Slíbil nám universitní profesor pan Čeněk Zíbrt, který jest bibliotekářem v českém museu, že příští prázdniny nám za pomoci paní Hochové-Brožikové z Prahy, která rovněž jest zapracována v musejních věcech, zřídí na zdejším radničním sále vzorné muzeum, a zakládá se za tím účelem již i musejní spolek. Bude tedy

pořizovali soupis staré knihovny, již muzeu věnoval bývalý starosta a knihař Nigrin.

Pan prof. Zíbrt přispíval svým vlivem i písemnými radami a podle svých možností pracovních i zdravotních do Vysokého zajižděl. Ubytoval se vždy v hostinci U Landverů neboli Mařatků, neboť pan hoteliér Josef Mařatka byl výtečný společník s kulturními zájmy, oblíbený u řady významných osobností uměleckého i vědeckého světa, které v době první republiky do Vysokého zavítaly. Zdejší kuchyň i péče o hosty byla vyhlášená, a tak se sem pan profesor vždy rád s důvěrou vracel. Citujme na ukázkou alespoň jeden z četných korespondenčních listků, jimiž si své pohodlí předem zajišťoval: „Milý příteli! Přijedu ve čtvrtek dne 4.července ranním vlakem a pak autobusem. Přichystejte, prosím, oběd. Kufr posílám poštou na Vaši adresu. Pěkně Vás prosím, račte mi na postel dáti 3 polštáře tužší a peřinu vedle pokrývky obvyklé. Já bych jinak neusnul. Těším se upřímně, že si po letošní robotě krušné a po nemoci v těch mrazech v útulném zátiší Vašem náležitě odpočinu. Mám Vás tak srdečně rád a cítím se jako doma u Vás. O chutné krmičky postará se milostivá paní, předobrá hostitelka. Pozdravuji Vás a jsem s políbením ruky milostpaní Váš oddaný a za všechno vděčný v přátelské úctě Čeněk Zíbrt 1.XII /?/ 1929“.⁷ V srpnu r.1929 bohužel stihla pana profesora ve

Vašich věcí pro naše museum, kteréž bude zahrnovati celý okres, zapotřebí, a budeme Vás i jiné sběratele starožitností žádati, aby nám pro museum půjčili nebo darovali věci, které zajisté budou lépe umístěny v museu, kam mají lidé přístup, nežli někde doma u jednotlivců, které mají cenu jen pro toho, kdo si je schovává, pak ale se třeba pokazují a zničí. Prosíme proto, aby nám ony věci byly ponechány. Ku zřízení musea v létě najisto dojde, ježto i obecní zastupitelstvo to již vyřídilo a schválilo. SOA Semily – Město Vysoké n.J.

⁷ Jak si pan profesor potpěl na dobré jídlo, dokazují i další písemné objednávky před jeho příjezdem do Vysokého. Na ukázkou ještě jeden citát: „Já oběd pro sebe prosím. K obědu ½ kuřete a zda-li je možno tedy v neděli zase ½ kuřete nebo telecí kolínko. K tomu rýži nebo brambory nové, jen několik málo, 3–4 kousky. V pondělí bych prosil fleky se šunkou, v úterý opět něco lehkého, třeba řízek přírodní.“ Archiv Vlastivědného muzea ve Vysokém n.J., OP Čeněk Zíbrt

V souvislosti s jídlem traduje se ve Vysokém anekdotická příhoda: „Pan profesor Zíbrt jako etnograf se zajímal v každém kraji, mimo jiné také i o speciální lidová jídla. Na přání, co se mu může předložit, řekla maminka, že udělá sejkory. Pan profesor se nepatrně zarazil, ale souhlasil. Když mu tatínek donesl plný talíř masně se „usmívajících“ sejkor se slovy: ‚Tak, pane profesore, to jsou ty naše krkonošské sejkory a nechte si chutnat!‘, viditelně si Zíbrt oddechl a odpověděl: ‚To jsem rád, že to nejsou ti krásní zpěvaví ptáčci! Bylo mi divné, že tak hodní

Vysokém mozková mrtvice, přesto se sem po zotavení opět vrátil, aby své dílo dokončil. Po přestálé nemoci měl však zdravotní potíže, a tak jeden z vysockých studentů mu byl ku pomoci jako jakýsi osobní průvodce. Oním studentem byl příští archivář Dr. Václav Lukáš, jenž se pak v 50. letech velmi zasloužil o novou muzejní instalaci v hospodářské záložně i v budově bývalého okresního soudu a stal se v podstatě celoživotním patronem muzea. Dodnes rád na tu dobu vzpomíná: „Měl jsem to štěstí, že jsem se jako šestnáctiletý student mohl podílet na přípravách i realizaci tohoto díla. S panem profesorem jsme se pak velmi sblížili, když za pobytu ve Vysokém r. 1929 byl raněn mrtvicí, která mu dočasně ztížila mluvní projev. Velmi oceňoval, že jsem se mu po jeho opětném návratu z Prahy věnoval a dělal tlumočníka. Dokonce zašel za mou maminkou a z vděčnosti jí sliboval, že se ujme mého dalšího vzdělání, pošle mne do ciziny, vezme si mne pak za asistenta a učiní svým nástupcem. Zabránilo tomu jeho další životní osudy...“⁸

V létě roku 1928 byla práce zdárně dovedena do konce a muzeum slavnostně otevřeno 17. 8., prozatím jen ve dvou místnostech druhého patra radnice. Význam této kulturní události vyzdvihl v zahajovacím projevu starosta města J. E. Nečásek: „Dnešní den zapsán bude v dějinách našeho města nesmazatelným písmem, neboť v stánku, který otvíráme, vyjadřujeme úctu, vážnost k životu a práci svých předků, k dějinám a dáváme najevo další důkaz své obchodní vyspělosti, která jsou majetkem celého národa, jest nejlepší zárukou udržení svobody a neodvislosti národa.“⁹ Instalace navazovala na vysockou expozici v Praze z r. 1895 - náznak chalupy s interiérem tkalcovské světnice, figuríny v lidovém oděvu při práci, modely, staré vitríny z té doby či nové vyrobené podle jejich vzoru. Muzeum bylo přístupné veřejnosti pouze o nedělích, vedeno toliko dobrovolnými pracovníky.

V r. 1931 bylo rozpuštěno kuratorium a namísto něj utvořen muzejní spolek s řádně placícími členy. Téhož roku se vzdává další

lidé, jako jsou zdejší horáci, by byli k těm koňadrám tak krutí. Od té doby si na sejkorách pochutnával velmi často.“ Citováno z rukopisu: Hostinec „u Landverů“ čp. 69 ve Vysokém n. J. Dle vyprávění a vlastních zážitků zapsala v červnu 1982 Jiřina Ďoubalíková (dcera hoteliéra J. Mařatky)

⁸ Dr. Václav Lukáš, Zibrť Čeněk; rukopis, Vysoké n. J., 2002⁹ Archiv Vlastivědného muzea ve Vysokém n. J.

⁹ Archiv Vlastivědného muzea ve Vysokém n. J.

činnosti pro muzeum profesor Zíbrt. Své působení uzavírá dopisem z 8.7.1931: „Vážený, milý a drahý pane Hanuši! Přišla doba, kdy se loučím s Vámi jakožto předseda Muzea vlastivědného ve Vysokém nad Jizerou. Dokončil jsem svůj svěřený úkol. Vyplnil jsem slib, že zbuduji pro Vysoké Muzeum. Přes všechno, že jsem churavěl po dva roky zle a nebezpečně, místo celoročního oddechu dal jsem se do pilné roboty. Robil jsem poctivě a soustavně. Dnes jsem hotov... Další práce zbývá mnoho a mnoho. Práce další musí konati někdo jiný, kdo by šel po mně v mých intencích. Proto prosím Vás všechny, kdož měli na srdci a na starosti založení Muzea vlastivědného ve Vysokém n. Jiz., abyste dále pokračovali, doplňovali, zlepšovali, co zlepšiti se dá...“¹⁰ Rok nato Čeněk Zíbrt umírá, a tak záchrana vysockých sbírek z Národopisné výstavy v Praze pro muzeum se stala jeho posledním významnějším praktickým počinem. Uvedl v život kulturní instituci, která si ještě dnes, přes všechny nutné a ne vždy šťastné změny, uchovála něco z ducha doby sklonku 19.stol. Její expozice působí příjemně starobylým a domáckým dojmem, tak trochu jako muzeum v muzeu.

¹⁰ Archiv Vlastivědného muzea ve Vysokém n.J.

Příspěvek k poznání vztahu Jana Prouška a Čeňka Zíbrta

Vladimíra Jakouběová

Při volbě tématu pro svůj příspěvek na konferenci jsem možná trochu neuváženě zvolila korespondenci Jana Prouška a Čeňka Zíbrta v představě, že v rozsáhlém fondu pozůstalostí těchto dvou výrazných osobností naleznou materiál, který mnohé vypoví. Výsledek mého pátrání však byl velice skromný. V Soupisu osobního fondu Čeňka Zíbrta, uložené v Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech, který je jedním z nejlépe dochovaných ucelených souborů, zpracovaný v roce 2000 Milošem Sládkem, jsem našla pouze 7 dopisů, 2 dopisnice a 1 pohlednici zaslaných Janem Prouškem Čeňkovi Zíbrtovi v letech 1891 – 1909.¹ V pozůstalosti Jana Prouška, uložené v Okresním muzeu Českého ráje, částečně již zpracované, zčásti dosud neutříděné, čítající 2.32 bm jsem objevila pouze 2 Zíbrtovy dopisy.² S ohledem na aktivity obou autorů bychom všichni předpokládali, že dochovaný fond korespondence bude bohatší. Proušek, stejně jako Zíbrt, udržoval písemné styky s řadou institucí, spolupracoval s redakcemi mnoha časopisů, udržoval kontakty s řadou nakladatelství. Ač byly snahy a záměry obou badatelů velmi podobné, Proušek byl svým zaměřením orientován směrem, který jde mimo zájem národopisců. Jeho práce byla zhodnocena v mnoha studiích³, málokterá z nich si však všimá rozporuplnosti práce autora, kterého na jedné straně lákal život umění a volné tvorby, na druhé straně si uvědomoval potřebu dokumentace zanikajících památek a jejich shromažďování.

Jan Proušek se narodil 12. února 1857 v rodině sedláka ve Svijanech. Po smrti otce se v roce 1875 přestěhoval s matkou do Turnova. Po ukončení studií na pražském reálném gymnasiu nastoupil v roce 1877 na pražskou Akademii výtvarných umění, v době kdy evropský vývoj umění ovlivňovaly nové proudy. Na pražskou Akademii však v době Prouškových studií neprorazily. Proušek chtěl, jak často zdůrazňoval, sloužit svému národu. K tomu směřovala jeho dlouholetá poctivá, umělecká i osobní rozhodnutí. Atmosféra na pražské Akademii, kde ateliéry vedli především němečtí profesori, jeho představám neodpovídala. Proto v roce 1880 odešel do Vídně, kde

měl zázemí v rodině strýce, školního rady Prauska⁴ a sliboval si, že dobré školení získá právě zde. Z řady kreslířských studií z jeho pobytu ve Vídni je však zřejmé, že zde vládly stejně konzervativní poměry jako v Praze. Ve Vídni proto pobyl pouze dva roky a na doporučení profesora Julia Mařáka⁵ odešel do Mnichova. Téměř rok strávil v ateliéru krajináře Theдора Hera, který na něho měl vliv nejen po stránce umělecké, ale především jako osobnost, se kterou mohl konzultovat národnostní otázky. Od Hera přešel na Akademii do Karlsruhe a brzy po té v roce 1884 se vrátil do Čech. Právě v tomto období je nejvíce patrný určitý rozpor v Prouskových zájmech. Přesto, že si nikdy jako umělec nevěřil, neustále porovnával své schopnosti s jinými malíři, se kterými udržoval písemné i osobní kontakty, podvědomě toužil po výtvarné práci.

Na druhé straně si velmi dobře uvědomoval, jak právě umění, zejména lidové umění, může podpořit národnostní myšlenku. Kresbám lidových staveb se věnoval již od dob studií, o prázdninách, které trávil na Turnovsku. Tehdy neměl žádné existenční starosti a mohl se plně věnovat svým zájmům a romantickým snům, které se mu bohužel později staly osudnými. První kresby lidových staveb začal publikovat v roce 1879⁶ ve Světozoru a Zlaté Praze, obesílal jimi výstavy. Ke studiu lidových staveb ho však nevedl vědecký zájem, ale romantické vlastenecké pohnutky. Sám se přiznával, že mu šlo především o to, aby jeho kresby sloužily za podklad pro vytvoření nového národního stylu, tzv. „české obytné architektury“. Stavby ho nezajímaly z pohledu národopisce, nepátral po jejich účelu, nesledoval půdorysná řešení, dispozici domu, tradici, zajímaly ho jako "architektura", jako výtvarný element. To pochopitelně mělo vliv i na výběr objektů. Prousek si všiml staveb umělecky zdobených a členěných. Vypracoval nespočet studií lomenic, pavlačí, sestavoval tabulky řezaných sloupků, podpěr stropnic, ostění, latí. Podobným způsobem dokumentoval i lidový nábytek. I zde hrálo při výběru jednotlivých kusů větší roli výtvarné zpracování než účel. Podobně si lze vysvětlit i jeho velký zájem o lidový kroj a výšivku, jeho spolupráci na pořádaných výstavách tohoto materiálu. O mnohém svědčí i spolupráce s Terézou Novákovou na studii *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku (1895)* nebo „Z nejvýhodnějších Čech“, ad., doložená přijatou korespondencí Terézy Novákové, dochovanou v pozůstalosti J. Prouska ve fondu turnovského muzea.⁷ O velkém nadšení pro národopisnou práci svědčí

i malířovy rozměrné kompozice a olejomalby, v nichž dominují lidové stavby a které tvoří motivy převzaté z několika různých stavení. Tyto kompozice vyvrcholily v úsilí vytvořit typicky české letní sídlo, ideál útulného příbytku v "národním slohu", zařízeného nábytkem a nářadím s lidovou ornamentikou. Pro tuto myšlenku se Prousek snažil získat především spisovatelky. Vedle již jmenované Terézy Novákové i Karolinu Světlou a Elišku Krásnohorskou.⁸ Z jejich spolupráce vzniklo několik studií pro časopisy Světozor a Zlatá Praha, doplněných Prouskovými kresbami a fotografiemi Jana Šimona.⁹

Badatelé a národopisci si cenili a dodnes cení Prouskových kreseb především pro jejich bezprostřednost, značnou dokumentární hodnotu, konstruktivní jasnost a přehlednost, cit pro detail. Již na konci 19. století byl považován mezi odbornou veřejností za odborníka v oblasti lidového umění, za znalce lidového ornamentu a dokonalého kreslíře. Pro svoji práci dokázal získat řadu podobně smýšlejících nadšenců, mezi kterými byli i studenti, například i jeho pozdější nástupce ve funkci správce turnovských muzejních sbírek Josef Vítězslav Šimák. Obraceli se na něho vydavatelé, pořadatelé výstav, správci muzejních sbírek, sběratelé a mnozí další. Proč však nespolupracoval ve větší míře s Českým lidem, který musel nejvíce vyhovovat jeho naturelu? Proč odmítl spolupráci, která mu byla nabízena? V dopise z 19.6.1891 mu Niederle píše: "*Velectěný příteli! Jak Vám již kolega Zíbrt ústně naznačil, budeme vydávati spolu Časopis věnovaný osudu lidu českého. Obšírněji nebudu Vám zde obsah vyličovat, poznáte jej lépe z tištěného oznámení, které vyjde v několika dnech. Samo sebou se rozumí, že mezi prvními k nimž se obracíme s prosbou za literární příspěví jste i Vy, jenž jste tolik vykonal již pro poznání umění lidu českého a doufáme proto plně, že prosbu naši neodmítnete a že nám na lístku co nejdříve sdělíte své příznivé rozhodnutí, abychom mohli dáti Vaše ctěné jméno v oznámení mezi spolupracovníky. Časopis bude i hojně ilustrován, a tím více kdy potřeba bude vaší tužky a vašeho péra. Mám velmi mnoho práce, a odpustíte že proto končím tak krátce. Děkuji Vám srdečně již napřed za svolení, jakož i za velmi laskavé a brzké obstarání fotografií, jež jsem dnes obdržel a obdivoval. S přátelským pozdravem Dr Lubor Niederle Ječná ul. 29* Prosbu opětuje srdečně Vám oddaný Dr Čeněk Zíbrt".¹⁰ Z bibliografie Českého lidu je zřejmé, že Prousek tuto spolupráci z důvodů dosud neznámých musel odmítnout, protože do

této edice přispěl pouze jednou, a to v roce 1898 článkem *Špýchárek na Malém Rohozci u Turnova*, doplněným 1 kresbou a dvěma fotografiemi Jana Šimona. Díky neúnavné propagační a kreslířské činnosti byl Prousek osobou známou i v kruzích pražských i mimopražských architektů. U nich vzbuzoval obdiv svou technickou dokonalostí a precizností. Nejvýmluvnějším důkazem Prouskovy autority byla jeho účast na projektu "České chalupy" pro Zemskou jubilejní výstavu v roce 1891 v Praze. Stavba realizovaná architektem Wiehlem vycházela z Prouskových kreseb ze severovýchodních Čech dle studií Andělova statku z Ohrazenic, Loudovy chalupy z Benátek pod Hrušticí a Dlaskova statku z Dolánek, které do značné míry ovlivnily konečné řešení stavby. "Česká chalupa" se stala podnětem pro výzvu k další spolupráci, především při pořádání Národopisné výstavy Československé v roce 1895 v Praze, ke které byl vyzván v roce 1894 Výborem pro uspořádání výstavy národopisné a později osobně Dr Schubertem při jeho návštěvě v Turnově.¹¹ Architekt A. V. Velflík byl o Prouskových schopnostech přesvědčen do té míry, že jej v roce 1894 žádal o spolupráci na vybudování skupiny typických chalup z Podkrkonoší a severních Čech v plném rozsahu od projektu po stavbu, bez účasti architekta (dopis A. V. Velflíka adresovaný Prouskovi ze dne 30.3.1894).¹² Prousek však mnoho ochoty k této spolupráci neprojevil. Snad proto ho Velflík kontaktoval s architektem Wejrychem z Jilemnice, který se realizace stavby ujal. Prousek sice přispíval radami, ale příprav a realizace stavby se účastnil jen sporadicky. Sám považoval za svůj příspěvek k pořádání výstavy vydání díla *„Dřevěné stavby starobyly roubené a lidový nábytek v Severních Čechách“* a pravdou je, že v roce 1894 byl pracovně velmi vytížen při opravách turnovské radnice a románského kostela sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích. Práce měla původně vyjít v edici *Knihovna Českého lidu*, z jakého důvodu se Prousek rozhodl pro jiného vydavatele není bohužel znám.¹³

Po roce 1895 byl přizván ke spolupráci na dalších výstavách architektů a inženýrů v Praze, v oddílech lidové architektury, na kterých spolupracovalo Národopisné muzeum československé.¹⁴ Nejvýznamější projekty se zrodily ze spolupráce s Dušanem Jurkovičem.

Na rozdíl od národopisců se Prousek jako výtvarník ve svých studiích neubráníl stylizaci a přikrášení. Souborem dochovaných fotografií lidové architektury Jana Šimona, V. J. Linharta a J. Zemana,

fotografů, kteří s ním úzce spolupracovali a jejichž práce se nacházejí ve sbírkovém fondu turnovského muzea, lze velmi snadno prokázat skutečnou podobu Prouskem dokumentovaných objektů. Přesto patří jeho kresby k nejhodnotnějším studiím lidového stavitelství, které máme. Ve své době byly něčím zcela ojedinělým. Svou výtvarnou hodnotou předčily i mnohé architektonické studie. A právě fotografie byly jedním z důvodů písemných styků Jana Prouška s Čeňkem Zíbrtem. V dopise J. Prouška Č. Zíbrtovi ze 14.6.1891, který se týká zprostředkování zveřejnění fotografií turnovského fotografa J. Šimona, odpovídá Proušek na Zíbrtův dopis z 2. června 1891¹⁵, ve kterém Zíbrt Prouška žádá o zaslání fotografií Jana Šimona, které L. Niederle viděl „v pražském Rudolfinu a které chtěl použít do „*Osterreich in Wort und Bild*“. Niederle se s prosbou o zaslání „lidových typů selského lidu severočeského“ obrátil na Prouška sám již v dubnu 1891 v dopise ze dne 8.4.1891, ale patrně neuspěl. Proušek v odpovědi Zíbrtovi žádá finanční úhradu nejen pro Šimona, ale i pro sebe s odůvodněním: „...což byla to jen práce fotografického aparátu? Mají venkovští fotografové obyčejně tolik smyslu, tolik znalostí a porozumění pro kulturní potřebu studie lidového nábytku a stavením lidových typů a krojů?“ A upozorňuje na „tak trochu svých vlastních odborných a pozorovacích a speciálně národních znalostí...“, a dále připomíná, že ač nebyl členem výboru, obstaral pro výstavu značný počet fotografií, včetně fotografií J. Šimona a žádá za to finanční náhradu.

V roce 1891 se Zíbrt na Prouška obrací podruhé (jedná se o druhý z dopisů, zachovaných ve fondu Prouškovy pozůstalosti v turnovském muzeu¹⁶ Zíbrt píše: „V Praze 28. IX. 91. Velevážený příteli! Lubor mi pověděl, co jste psali o těch stavbách. Mile rád vítám Váš návrh. Mluvil jsem sám v té záležitosti s pp. Šimáčky. Myslím však, že by nejlépe bylo vydati je zvlášť samostatně v knihovně, která se řadí jako poboční publikace k Č. lidu pod názvem Knihovna Českého lidu. Ráčíte souhlasiti? Obrázků čím více, tím lépe. Text upraven by byl podle přání Vašeho. Poněvadž „Český lid“ potom Knihovna jdou za hranice na všechny strany, dáme francouzský výklad k obrázkům, aby i cizina mohla odtud těžiti. S pozdravem Váš upřímně oddaný Dr. Čeněk Zíbrt. P. Šimákovi pozdravení. Prosím za odpověď. Jednalo se o vydání již zmíněné knihy Dřevěné stavby starobyle roubené a nábytek v severních Čechách. Jak víme, Proušek se ale rozhodl vydat publikaci u p. Šimáčka samostatně.

Následující dopis z 10. 12. 1891 je jen zprávička o zaslání fotografie Sadclerovi rytiny mrtvoly Smiřického „*ne pro uměleckou stránku, ale ohledně vyobrazení kroje*“, kterou zakoupil v Mnichově pro turnovské muzeum. Ve vzájemné korespondenci Zíbrta s Prouskem pak nastává dlouhá pauza – odůvodněná Prouskovými osobními problémy, o nichž se mimo jiné zmiňuje i J. V. Šimák, úzký Prouskův spolupracovník a přítel v dopise Zíbrtovi ze dne 18. srpna 1891 cit. „*Prouška nechte v klidu, je roztrpčen a rozčilen*“. Co způsobilo tento stav?

Prousek byl ve velmi svízelné situaci. Majetkové poměry ho nutily prodat dům, ve kterém bydlel, ale hlavně také rozsáhlé sbírky, které shromáždil z vlastních prostředků. Dům nabídl městu v naději, že objekt tak bude sloužit jako obrazárna a městské muzeum a zároveň se tím vyřeší jeho finanční problémy. Jak celá záležitost dopadla je obecně známo. Nezáměr turnovských radních o dům, s odůvodněním že obec již vlastní dost domů a navíc ji čekají další stavby.¹⁷ Problémy, které následovaly a ke kterým se připojily i potíže zdravotní a ztráta zraku, vyústily v dražbu veškerého Prouskova majetku a v roce 1914 i dražbu kolekce, kterou shromažďoval „pro svoje město“. Velké zklamání vedlo Prouška k úvahám o odchodu z města. Bolestný konec Prouskova života připomíná nejednou Šimák. Mnohokrát si jej připomínáme i my, neboť turnovské muzeum z rozsáhlé kolekce materiálu sebraného Prouskem chová dnes pouze torzo. Zde bych ráda připomněla, že Prouskův nenaplněný sen se nepodařilo uskutečnit ani v naší „osvícené“ době. PhDr. Jana Scheybalová se po roce 1990 snažila přesvědčit zástupce turnovské radnice, aby původní Prouskův dům U Českého granátu na náměstí odprodala Obchodní bance, jejíž pobočku v Jablonci nad Nisou v té době řídila, s myšlenkou, že vedle provozních místností zde zařídí prostory reprezentativní, které budou připomínat Prouskův nenaplněný sen o zřízení výstavní síně. Radnice na tento návrh nepřistoupila a pomyslně tak Prouška odmítla podruhé.

Zklamáný a roztrpčený Prousek z Turnova, z města, které se k němu zachovalo nevděčně, neodešel. Snažil i v tomto pro něho tak těžkém období nadále pracovat. Výčitkami však zahrnoval i osoby, které s jeho těžkou situací neměly nic společného. V dopise ze dne 23. března 1897 vycítá Zíbrtovi, že ve svém článku v březnovém čísle Českého lidu zmiňuje Pamětní knihu obce Vinařice a opominá, že

k jejímu vzniku dal impuls právě Prousek již v roce 1888, kdy v Mnichově zakládal knihu obce Svijany Podolí a po té podobné knihy pro hrad Valdštejn a pro Sokol v Turnově. Upozorňuje na svou aktivitu již před rokem 1895 s tím, že jeho pamětní knihy byly vystaveny na různých místech Moravy v souvislosti s krajinskými výstavami a staly se vzorem pro další. V témže roce v dopise ze dne 15. 3. 1897 a opakovaně 2. května 1897 žádá Zíbrta o zprávu o českém korunovačním meči pro prof. Walery Glasz z Krakova spolu s výčtkami: „*poměry se změnily a neochota vládne*“. V červnu (13. 6. 1897) posílá Zíbrtovi kresbu a dvě fotografie Rakoušova sroubku z Malého Rohozce spolu s textem již zmíněné studie pro Český lid. Současně s tím požaduje uhrazení výloh 10 zl. za zprostředkování fotografa a žádá výtisk Českého lidu. Z 1. 5. 1902 nacházíme v Zíbrtově korespondenci Prouskovu pohlednici Chaloupky z Turnovska s pozdravem „*včera byly čarodějnice*“. Další písemný styk se Zíbrtem navázal Prousek až v roce 1905. Zíbrtovi píše, že ho Renata Tyršová upozornila na Zíbrtův zájem o kresbu sroubku. Zmiňuje však, že „*nemá čas drobné věci dělat*“ a že nejdříve musí tyto náměty zpracovat pro potřebu Okrašlovacího spolku v Hořicích a časopis „*Krásy našeho domova*“. Pak teprve bude ochoten pracovat pro Český lid. Poslední dopis Zíbrtovi je z 19. února 1909. Prousek v něm zasílá fotografii Meiznerovy „*pomlázky*“, se žádostí o úhradu výloh. 7. listopadu 1907 se omlouvá za přerušení prací na stati o uměleckoprůmyslovém ruchu na Turnovsku a zdůvodňuje to osobními problémy. V soupise osobního fondu Čeňka Zíbrta se nachází ještě dvě Prouskovy studie. Tou první je drobnost *Sroubek ke krmení ptactva ve slohu lidovém*, věnovaná modelu sroubku, který v několika vyhotoveních sloužil jako krmítko pro ptačí zob. Z další korespondence je doloženo, že tento model Prousek několikrát vystavoval, např. na Zahradkářské a ovocnářské výstavě v královské oboře v Praze v roce 1906¹⁸. V druhé studii, nazvané „*České stavby dřevěné vzorem pro architektu německé*“ upozorňuje na zájem saských architektů Grotheho, Smidta a Seidla z Drážďan, kteří vybudovali lužicko srbskou výstavní vesnici na Saské zemské výstavě v roce 1896. Na Prouska se obrátili se žádostí o pomoc při studiu a dokumentaci českých stavení, které chtěli použít jako vzor pro moderní letní sídla ve vilových čtvrtích u Drážďan a stavbě muzea Mačice serbské v Budyšině a připravované publikaci o dřevěných stavbách Saska a severních Čech.

V čem si Prousek se Zírtem nezadal byla oblast sběratelské práce. Byl dopisujícím členem centrální komise pro zachování uměleckých a stavebních památek, stal se členem kuratoria muzea v Liberci, v Hradci Králové a v Hořicích. Udržoval úzké kontakty s muzeem v Mladé Boleslavi, sbíral národopisný materiál a umělecké předměty, pořádal výstavy a přednášky a především publikoval výsledky své práce. Prousek vyšel z poměrně dobře situované rodiny, měl velké plány a jim obětoval veškerou svou energii. Prožil období, kdy jej společnost vynášela a ctíla, ale prožil i nevděk, pád a osamění. V tom jsou si oba autoři vzácně podobní.

Poznámky

- 1) př.č. 230/50.
- 2) př.č. P-JP.
- 3) Scheybal, J. V.: Národopisné dílo J. Prouška, ČL 44, 1967, č. 4, s. 157-164; Cogan, M.: Východiska tvorby malíře Jana Prouška. Z Českého ráje a Pojizeří 3. Bystrá n. J. 1990, s. 42-52; Procházka, L.: Jan Prousek a dokumentace lidové architektury Pojizeří. Národopisná revue 28, 1991, č. 2., s. 103-104 a další.
- 4) P-JP LXXXIII/293-408.
- 5) P-JP sign. 3/12 – koncepty životopisu.
- 6) P-JP sign. 3/12 – koncepty životopisu.
- 7) P-JP LXXXII - 13 dopisů a 5 tisků dosud nezpracováno.
- 8) P-JP LXXXII - korespondence E. Krásnohorská, K. Světlá a T. Nováková, dosud nezpracováno.
- 9) P-JP LXXXIII – korespondence s E. Leschingtem dříve vydavatelství F.J. Baťovce, později Nakladatelství Otto – dosud nezpracované, P-JP – LXXXIII korespondence s nakladatelem J. Otto, vydavatelem časopisu Zlatá Praha.
- 10) P-JP – LXXXII – dosud nezpracováno.
- 11) P-JP LXXXII/330 a kniha návštěv sign 3/12.
- 12) P-JP dosud nezpracované.
- 13) P-JP sign. 3/12 koncepty životopisu.
- 14) P-JP LXXXXII/354 6.2.1896 NMČ - Jos. A. Jíra dopis J. Prouskovi, P-JP LXXXII/355 NMČ - 29.10.1902 Sv. Černín J. Prouskovi.

- 15) P-JP LXXXVII/288.
- 16) P-JP LXXXVII/288.
- 17) Dopis Městské rady v Turnově z 2.12.1907 P-JP LXXXVI/2
- 18) P-JP dosud neutříděné - dopis ing.Reimana z 20.9.1906.

Vzpomínky Josefa Šacha na Čeňka Zírta

Bohumil Jiroušek

Čeňka Zírta je možno nahlížet prostřednictvím jeho díla, prostřednictvím toho, jak ovlivnil studium národopisu, dějin kultury, zjišťovat nakolik souzníval s dobovými proudy evropské historiografie. Předmětem zájmu však může být i samotná osobnost Čeňka Zírta, s níž je institucionální zakotvení oboru kulturní historie, tehdy ještě výrazněji než dnes propojené s etnografií, spjata.¹

Čeněk Zírt vedle své činnosti v Knihovně Musea království Českého (Národního muzea) přednášel i na Filosofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity (Karlovy univerzity). V kruzích studentů mu právě ona druhá činnost dodávala na zajímavosti, neboť tak bylo možno účastnit se jeho přednášek, případně s ním na nějaké téma pohovořit soukromě. Jedním ze zájemců o setkání s Čeňkem Zírtem byl i Josef Šach (1886 - 1974), v době prvních kontaktů s ním student bohosloví, později kaplan a farář, od roku 1924 však právník působící v civilním povolání - jako drážní úředník. Většinu svého času přesto Josef Šach nespojoval se svými pracovními aktivitami, téměř veškeré jeho volno bylo věnováno jeho kulturním zájmům - vynikl především jako spisovatel populární prózy a jako autor kulturněhistorických spisů, zejména biografií významných osobností české kultury 19. století a počátků 20. století (např. Božena Němcová, Zikmund Winter, Karel V. Rais aj.).²

Josef Šach přišel do Prahy na podzim roku 1906, kdy vstoupil do bran arcibiskupského semináře. Jako student bohosloví musel dodržovat poměrně přísný řád a Zírtových univerzitních přednášek se tak pravděpodobně nikdy neúčastnil. Protože však již za gymnaziálních studií v Benešově u Prahy s nadšením četl některé literární práce i drobné odborné studie Zikmunda Wintra a zajímal se o

¹ Ze základní literatury srovnej alespoň Věra Brožová (ed.), Zikmund Winter mezi historií a uměním, Rakovník 1999, Josef Blüml, Kulturní historie v pojetí Čeňka Zírta. In: Dagmar Blümllová (ed.), 10 let kulturní historie v Českých Budějovicích, Pelhřimov 2001, s. 29 - 50, k širšímu kontextu Stefan Haas, Historische Kulturforschung in Deutschland 1880 - 1930, Köln - Wien 1994.

² Blíže srovnej Bohumil Jiroušek, Josef Šach (v kontextu kulturní historie), České Budějovice 2001, některé jeho práce zůstaly ovšem v rukopise.

dějiny kláštera ve Voticích, zaujal ho v seminární knihovně časopis Český lid.³ Od toho nebyla dlouhá cesta k touze poznat Čeňka Zíbrta osobně a přispět nějakou drobností do jeho časopisu. V únoru roku 1907 tak Josef Šach realizoval svou myšlenku a napsal Čeňku Zíbrtovi dopis, do něhož přiložil dva drobné příspěvky do Českého lidu.⁴ Brzy přišla odpověď s pozváním k osobní návštěvě.⁵ Josef Šach tak ve svých rukopisných vzpomínkách popsal první setkání s Čeňkem Zíbrtem: „Byl jsem všecek rozradostněn. Asi za čtrnáct dní jsem se vypravil do musea. Volno mi nebylo. S tak vynikajícím mužem jsem nikdy ještě nemluvil. „Jak začnu?“, myslil jsem si. - Ptal jsem se vrátného, kde je p. doktor Zíbrt, pověděl mi. Prošel jsem musejní čítárnou, přeptal jsem se ještě jednou sluhy a zaklepal na vysoké dveře, kde napsáno bylo česky a německy: dr. Čeněk Zíbrt, správce bibliotheky musea Král. českého. Ozvalo se úsečné: Dá! Vešel jsem s tlukoucím srdcem dovnitř. Při mém vstupu povstal od psacího stolu plného knih a listin malý, zavalitý pán ve zlatém skřipci s plavou bradkou, ostrého, jak se mně zdálo, skoro pichlavého pohledu. Představil jsem se a ještě jsem nedořekl, proč přicházím, a jeho tvář dříve úřední, chladná se rozzářila úsměvem. „Posadte se na chvíli, posadte se!“ vybídl mě, a dříve rychle hodil na zem několik balíků s pohovky naproti psacímu stolu. Obrátil židli s opěradlem ke mně a vlídně se mnou rozmlouval. „Vy jste zase po osmi letech první bohoslovec, který má rád historii, jak vidím, a který ke mně přišel. Jsem tomu rád. Posledním před Vámi byl Baar. Chodil sem, ale později když byl venku, už začal psát povídky, a na folklor dívat se začal jinak, že prý je to skoro malicherné, že se tím sotva co docílí atd. Má jiné mínění, ale přes to jsme dosud dobří přátelé.“

Přesunul hovor na můj příspěvek do „Čes. lidu“, radil, abych to znovu přepsal, vybídl, abych se pokusil zase o něco jiného, sbíral doma pověry a zvyky a mimo to staré knihy, mince a pod. Potom se vyptával na seminář, jak se mi tam líbí. - Asi půl hodiny jsem se u něho zdržel. Myslím, že od té doby po ta všechna čtyři léta mého pobytu v Praze tak dlouho jsem u něho se nezdržel nikdy, snad jednou. Všecek rozradostněn, a trochu pyšný na to, že takový

³ LA PNP Praha - Staré Hrady, fond Josef Šach, rukopis Vzpomínky na literáty (karton 24).

⁴ Tamtéž, fond Čeněk Zíbrt, J. Šach Č. Zíbrtovi 14. 2. 1907.

⁵ Tamtéž, fond Josef Šach, Č. Zíbrt J. Šachovi 21. 2. 1907.

vynikající muž se mnou mluvil, a laskavě mluvil, odcházel jsem z musea.

Od té doby docházel jsem do musea častěji, téměř každých čtrnáct dní, někdy každý týden o tak zvaném „privátě“. Něco knih starých a mincí už jsem s sebou měl z domova, něco jsem přinesl o velikonočních prázdninách. Byl jsem potěšen, když přišlo mi za mé dary poděkování od správy musejní. A za ty čtyři roky dostal jsem jich slušnou hromádku.

Už dříve mě zajímala historie o bitvě u Jankova. Pátral jsem a pátral, až jsem od bohoslovce Makeše zvěděl, že p. učitel Černý v Jankově má jakési zápisky po zesnulém tchánu svém p. Macháčkovi, bývalém okresním starostovi votickém. Prostřednictvím jmenovaného kollegy jsem si ony zápisky půjčil; byla tam píseň o bitvě u Jankova mezi jiným, i s nápěvem. Porovnal jsem ji s onou uvedenou ve Vlasákovi a Pinskrovi a poslal ji s delším doprovodem, vlastně osobně donesl doktoru Zíbrtovi. Musil jsem čekat, a když bylo to otištěno, shledal jsem s úžasem, že skoro půl druhé neb dvě stránky mého doprovodu byly škrtnuty. - A tak jsem začal v „Českém lidu“. Výpisky z pamětní knihy františkánského kláštera votického přišly na řadu až po dvou letech.⁶ - Poznával jsem, že nutno se učití trpělivosti, chce-li být člověk literátem, jak mi dobře říkal můj učitel Boh. Brodský.⁷

Při krátkých návštěvách dra Zíbrta musil jsem vyslechnouti leckdy trpkou pravdu. Mnoho jsem chtěl vykonati, byl bych býval rád na ráz vynikl. - Chtěl jsem opsati si korespondenci Máchovu a dle ní upravití článek o jeho povaze. „Marně byste se namáhal“, řekl Zíbrt. „Ta korespondence je jako červotočina, už v ní vrtalo tolik červíků, že byste ani snad neměl do čeho se zakousnout. Nechtě toho raději, nového na světlo nic už nevynesete.“ -

A jindy mluvil jsem o tom, co bych rád dělal, jaké mám plány. „Poslouchejte, nechtějte příliš mnoho; lépe je chtít a dělat méně, na co

⁶ Josef Šach v Českém lidu uveřejnil tyto statě: Píseň o bitvě u Jankova, ČL 17, 1908, s. 452 - 454, Slovácká svatba ve Vlčnově, ČL 18, 1909, s. 211 - 217, Dva výhrůžné dopisy pana fundatora františkánům do Votic, ČL 18, 1909, s. 266 - 267, Píseň pro gardu v Ouhříněvsi 1848, ČL 19, 1910, s. 301 - 302, Úmluva o studni pod Bukovou r. 1756, ČL 19, 1910, s. 475 - 476.

⁷ Bohumil Zahradník-Brodský, ouběnický farář a spisovatel, na místní škole učil náboženství a tak byl Josef Šach jeho žákem, mezi oběma se vyvinul přátelský vztah.

stačím: jako kočička pěkně se nejdříve připraví a pak teprve skočí, a ještě vždy tak, aby padla na tlapy. Skočí jen tak daleko, na kolik stačí."

Jednalo se o opsání si korespondence Tylovy dříve než svolí správní výbor, jež jsem o dovolení žádal. Potřeboval jsem věc dříve, měl jsem právě kdy. Požádal jsem Zíbrta o radu, a zároveň řekl, že bych rád si dopisy opsal už nyní. Zíbrt se usmál, byl právě v dobré náladě a řekl: „Vlastně to nemá být, ale když ona ta spravedlnost má dnes nos z vosku: dá se ten nos otočiti v pravo nebo v levo, jak kdo chce.“ A dopisy Tylovy jsem si opsal dříve. Nota bene, správní výbor po čase odpověděl, že korespondenci má vyhrazenu p. ředitel Šubert, a tedy že mi vyhověti nemožno. Šubert mi dal svolení, ale nebylo nic platné, správní výbor se držel přesně litery stanov. Ale už jsem o výbor správní se nestaral, dopisy celé jsem publikovati nechtěl, nýbrž jen úryvky o finančních Tylových poměrech jsem potřeboval.⁸ - Podobných úsloví Zíbrt užíval dosti často, byly vždy řízné a jadrné.

Před nedávnem byl značný spor ve straně katolické. Doktor Řezníček byl v křížovém ohni: moravské i české katol. noviny naň útočily za to, že kritisoval činnost politického výkonného výboru strany katol. Mezi jiným mluvil jsem se Zíbrtem o tom, že sbírám Zeyerovu korespondenci, že chci dle ní napsati článek o náboženském jeho smýšlení.⁹ Zíbrt poznamenal, že bych mohl shledané dopisy uveřejniti celé někde. „Ale do denního listu s tím nechodte!“ dodal. „Myslíl jsem si na „Týden“, ale nebudu se tedy o to ani pokoušet,“ odpověděl jsem. „Ovšem že ne, zvláště tam ne: Kde je nebezpečí býti uskřípnut, tam není radno strkat prsty! Později, až se vlny uklidní, potom snad - ale nyní bych Vám neradil,“ řekl Zíbrt, a já musil mu v duchu dáti za pravdu.¹⁰

Tuto vzpomínku sepsal Josef Šach zřejmě někdy během let 1910 - 1914, tedy v době po dokončení studií a ještě před nástupem služby polního kuráta v první světové válce. Ke svým zápiskům se vrátil až několik let po válce, v souvislosti s úmrtím spisovatele a

⁸ Zřejmě jde o Šachovu stat' Z korespondence Jos. Kaj. Tyla, Osvěta 40, 1910, s. 57 - 67.

⁹ Viz Josef Šach, O náboženském smýšlení Julia Zeyera, Osvěta 42, 1912, s. 481 - 488, 597 - 602, 678 - 689, 752 - 763.

¹⁰ LA PNP Praha - Staré Hrady, fond Josef Šach, Vzpomínky na literáty.

knihovníka Václava Řezníčka, s nímž se seznámil během návštěv u Čenka Zíbrta.¹¹ Znovu se tak zmínil i o svých dalších stycích s ním: „S dr. Zíbrtem jsem hovořil pouze několik vět po převratu.¹² Jda z bibliotéky, vlastně čekaje na dr. Řezníčka r. 1921, uviděl jsem ho jíti z jeho kanceláře, přihlásil se k němu. Ihned se upamatoval. Na můj dotaz, kdy začne zase vycházeti „Č. lid“, odpověděl trpce: „Asi nebude už nikdy vycházeti, není zájmu pro tyhle věci. Takhle na pornografii, to ano, na to je peněz dost!“ Ale mýlil se: od r. 1923 zase časopis vychází.

Ještě malá vzpomínka na Zíbrta. Dal jsem se do belletrie. Již vyšel můj románek „Život je hořký“.¹³ Hovořím o svých plánech do budoucna s ním, co vše chci napsati. Povídá: „Nevím - nevím. Měl byste zůstat věrným historii. Hledte, při belletrii je třeba i líčení vášní, vy jako kněz nemůžete vykresliti na př. ženu, která se záchvatem smyslné vášně zrovna čepejí. A to bude chyba. Stanete se jednostranným. Vaše povolání bude Vám na závadu.“ Něco pravdy měl - v prvních pracech musil jsem si v tomto ohledu vždy ukládati značnou rezervu.“¹⁴

Vedle několika dopisů z dvacátých let tak v době poválečné nelze doložit další významné kontakty mezi Čenkem Zíbrtem a Josefem Šachem. Přesto existuje ještě jeden strojepisný text Josefa Šacha, v němž se zmiňuje o Čenku Zíbrtovi. Část strojopisu je víceméně totožná s částí již zde citovaných pasáží jeho rukopisných vzpomínek. Jsou zde však i pasáže, které vyplynuly z Šachova studia korespondence filologa Josefa Karáska s jeho kolegou, ředitelem Akademického gymnázia Antonínem Truhlářem. Josef Šach zde upozorňuje na to, že může potvrdit Karáskova tvrzení, že Čeněk Zíbrt jako redaktor Českého lidu byl velice „na honoráře skoupý“.¹⁵ Stejně tak, že si autoři museli příslušné číslo časopisu koupit z vlastních prostředků. Karásek si však stěžoval i na to, že Čeněk Zíbrt „podle Horácovské zásady“ nechává jeho příspěvky dlouho ležet bez otištění. Nejostřeji se prý přesto Karásek, podle Josefa Šacha, vyjádřil v dopise z 27. března roku 1903, neboť mu dlouhé měsíce (možná i roky)

¹¹ Tamtéž.

¹² Míněno po roce 1918, po vzniku Československa.

¹³ Vycházel roku 1909 na pokračování v revui *Meditace*.

¹⁴ LA PNP Praha - Staré Hrady, fond Josef Šach, *Vzpomínky na literáty*.

¹⁵ Tamtéž, J. Šach, *Dvoji pohled na literárního historika (strojopis, karton 22)*.

nevracel „7 originálů severočeských prstonárodních her,“ které mu zapůjčil na Národopisnou výstavu roku 1895 a které tam Čeněk Zíbrt neumístil.¹⁶

Dal-li tomuto svému zamyšlení Josef Šach název Dvojí pohled, skutečně tím naznačil střet dobráckého a přívětivého pana profesora s druhou tváří Čeňka Zíbrta, která zřejmě vzhledem k jeho brzkému osíření, byla poněkud uzavřená a snad i příliš podléhající touze po zajištění ve financích, chybělo-li mu rodinné zázemí.

¹⁶ Tamtéž. Karásek mj. píše: „... ten člověk má svědomí, že mně to neposílá, a na stálé urgence mé se vymlouvá. Já chtěl divadla ta opatřiti úvodem a zadati je do Národopisné společnosti, abych dostal 50 zlatých stipendia. Pan dr. Zíbrt hřeší a hřeší -- Nemá-li čas, ať přepustí svou bibliografii nějakému knihkupeckému mládenci, který má rodinu a on si pomůže za rok na nohy. Neračte ani p. dvor. radovi Kvíčalovi, ani všecy honoráře polykajícimu Zíbrtovi nic říkati, ...“

Karel Rozum, Max Dvořák a Čeněk Zíbrt

Jan Štoviček

Když Čeněk Zíbrt v roce 1891 založil první český národopisný časopis Český lid, soustředil kolem něj široký okruh přispěvatelů z nejrůznějších vrstev, především z řad učitelů, středoškolských profesorů a nižšího kněžstva. Mezi přispěvatele se ještě v první desetiletí existence tohoto časopisu zapojil Karel Rozum.

Karel Rozum působil od roku 1893 v Roudnici nad Labem jako profesor na zdejší gymnázium a od roku 1900 jako kustod tehdy založeného Podřipského muzea. Záhy se zapojil do sběrů pro Národopisnou výstavu československou a stal se hybatelem zdejšího okresního odboru této výstavy. Do Roudnice přišel se zkušenostmi z okresního odboru v Klatovech a s praxí v tamním muzeu. Svě kreslířské schopnosti dal do služeb národopisné dokumentace. Byl totiž profesorem kreslení a absolventem kreslířské školy při Umělecko průmyslové škole ve Vídni. Zaměřil se proto na dokumentaci lidové architektury, pro níž měl i technické předpoklady. Začal s ní na Klatovsku a rozvinul ji na Podřipsku. V této činnosti pokračoval i po skončení Národopisné výstavy československé a vznikly z ní i první kresby pro Český lid.¹

V roce 1899 uveřejnil Karel Rozum v Českém lidu svůj první článek. Bylo to šest kreseb božích muk z Podřipska i z jiných regionů doprovázených stručným textem.² Nato dalšího roku následovala kresba zbořeného barokního kapličky z roku 1680 ve Vědomicích u Roudnice n. L.³ V roce 1902 vyšla potom v Českém lidu Rozumova větší práce nazvaná „Ze života lidu českého“.⁴ Bylo to několik drobnějších prací spojených společným názvem. Zde publikoval ještě kresbu roubené patrové kovárny ze Záhořan na Podřipsku, ale přinášel tu již i kresby a texty z jiných regionů jako např. kresby lidové jihočeské keramiky či text lidové vánoční hry, která se hrávala v rodině jeho dědečka Antonína Buzka ze Soběslavi. Už zde se projevil jeho příklon k lidovému zvykosloví, který v prvním desetiletí 20. století převážil. Odrazilo se to i v tematice článků, které Rozum dále zasílal Zíbrtovi k otištění v Českém lidu. Byly to zejména sběry perucht a brún z Podřipska, doprovázené kresbami. Články jsou velice instruktivní,

aby bylo možno podle nich udělat případnou rekonstrukci zvykoslovné figuríny a popř. celého zvyku. Zájem o zvykosloví ještě více sblížil Zírta a Rozuma, který se kolem roku 1908 vypracoval na předního znalce českého lidového zvykosloví. Projevilo se to v tom, že spolu s Vlastou Havelkovou se v roce 1908 podílel na realizaci expozice českého lidového zvykosloví v Národopisném muzeu československém v Praze, kam také přispěl svými sběry.⁵ Na stránkách Českého lidu se to promítlo tím, že zde publikoval se svými kresbami také zvyky a zvykoslovné figuríny, vyskytující se řídce v jiných lokalitách než na Podřipsku, které bylo jádrem jeho pozornosti. Byl to např. Křtitel – otevíratel z Němčic u Vodňan, koledník a kolednice, s nimiž chodily děti v postním a velikonočním údobí v Ohnišově u Dobrušky, dření žáby o letnicích na Klatovsku apod.⁶ Přitom stále nezapomínal na lidovou architekturu. V roce 1909 např. takto v Českém lidu publikoval své dvě kresby dřevěných zámků z Řakomi na Klatovsku.⁷ Celkem v letech 1899-1912 Karel Rozum uveřejnil v Českém lidu přes 20 článků – většinou však pouhých kreseb doprovázených stručným textem.⁸ Ke škodě věci po roce 1912 Rozumova spolupráce se Zírtem ustala. Přispěla k tomu i 1. světová válka, která vzájemné kontakty přerušila. Po ní již k jejich obnově nedošlo.⁹

V literárním archivu Památníku národního písemnictví na Starých Hradech v pozůstalosti Čeňka Zírta je uložena také korespondence Karla Rozuma s Čeňkem Zírtem. Omezuje se však jen na redakční korespondenci k zasílaným článkům, která je přitom stručná. Více k poznání styků Čeňka Zírta s Karlem Rozumem poskytují Rozumovy články.

V Roudnici nad Labem před rokem 1895 své dětství a mládí prožíval také pozdější historik umění světového věhlasu Max Dvořák. Jeho otec, Maxmilián Dvořák, tu byl zámeckým archivářem a bibliotekářem a později, od roku 1900, kdy bylo založeno Podřipské muzeum, se zúčastnil i práce v muzeu jako člen muzejního kuratoria. V něm našel styčné pole i s Karlem Rozumem.

V letech 1892-1895 Max Dvořák studoval historii na české univerzitě v Praze. Otcem byl předurčen k tomu, aby se po něm ujal roudnického zámeckého archivu a bibliotéky. Již za studia byl přitahován k dějinám umění, jež tehdy v Praze přednášeny nebyly. Za nimi potom v roce 1894 putoval do Vídně, aby tu tento obor studoval

na Institutu für österreichische Geschichtsforschung u profesorů Aloise Riegla a Franze Wickhoffa. V Praze zatím předtím našel východisko v tom, že se zapsal do Zíbrtova semináře z kulturních dějin, pro něž se tento v roce 1892 na univerzitě habilitoval. Tento seminář byl věnován evropským kulturním dějinám do 13. století a Zíbrt jej realizoval v letním semestru roku 1893. Spolu s Dvořákem se tehdy do semináře zapsal i Josef Šusta, pozdější profesor historie na této univerzitě. Ten ve svých pamětech vzpomíná, že Zíbrtův seminář přinesl studentům určité zklamání, neboť Zíbrt „přinesl vlastně jen nedosti souvislou snůšku glos k tomu, co nám středověké prameny zachovaly o lidových zvycích, pověrách a řádech.“ K tomu dodával, že oni jako studenti o problematice kulturních dějin tehdy mezi sebou hodně debatovali a že v jejich řadách došlo ke kritice Zíbrta. Mezi těmito kritiky byl i Max Dvořák, který podle Šusty vnášel do debat „velmi odlehle motivy literárně historické“.¹⁰

Ze Zíbrtova kulturně historického semináře vytěžil Max Dvořák i svou první větší práci, kterou nazval „Některé pověry hospodářské předešlého věku“. Byla to edice lidové léčitelské knížky koňského lékařství, kterou našel v roudnické zámecké knihovně. Uveřejnil ji na jaře 1894 v Českém lidu.¹¹ Edici předchází Dvořákův úvod, ve kterém se zamýšlí nad smyslem studia lidových pověr a jejich místě v životě lidí. Dvořák tím zamýšlel vyvolat na stránkách Českého lidu diskusi, jak by svědčila Zíbrtova redakční glosa na začátku článku. K ní ovšem nedošlo. Nicméně tento úvod je svědectvím Dvořákova kritického ducha, který měl k Zíbrtovu staromileckému pojetí pověr plno výhrad.

Dvořákův úvod ke zmíněné edici vznikl pod dojmem letních prázdnin roku 1893, které Dvořák prožíval na šlikovských panstvích Kopidlno a Staré Hradky u Jičína.

V Kopidlně tehdy pořádal šlikovský archiv. Měl tu totiž již zkušenosti, neboť je nabyt od svého otce a z lobkovického archivu uloženého na Roudnici. Z Kopidlna také podnikal výlety do okolí. Při nichž též navštívil osadu Bačálka u Starých Hradů, kde se potkal se starým sadařem, kterého a jehož názory zakomponoval do úvodu k edici:

„Starý sadař Klíma povídal mi, že na Bačalkách straší“.
Viděl jste tam něco? zeptal jsem se.
Poníženě prosím, neviděl.

Tak jak to víte, že tam straší?
Inu, mladý pane, to přec ví každěj“.

Přemýšlel jsem často, jak formulovati to, po čem se ptá studium lidové. Starý sadař Klíma mi to naznačil. Vynalézti to, co „ví každěj“, to jest: zjistiti společnou podstatu lidového nazírání, pozadí, z něhož prýští myšlenky, činy a všechnen ráz života.

Vytknutím tohoto pozadí, v němž se lidová individualita jistě nejostřeji jeví, stanoví se již vše ostatní. A proč nás to zajímá? Nemyslím, že by to byl zájem čistě akademický. Pro práci vědeckou nebývá obvykle tolik hluku. Je to spíše důsledek určitých poměrů společenských...

Slyšíme-li starého sadaře vyprávěti o dušičkách, jež chodí hřbitovem, o bludičkách, jež v močál zavádí, o zlatém koni, jenž hlídá ve Zlivě poklad, cítíme jasně, jaký názor o světě nadpřirozeném vane krajem. Ale těžko názor ten vysloviti, nejlépe se to ještě podaří, podá-li se celé vypravování sadařovo. Nestačí několika slovy naznačiti, tam a tam jsou tací a tací lidé, žijí tak a tak, věří v to a to. Z podobných výtahů, právě tak jako z různých diagramů, statistických dat a nudných plánů pochopí se hodně málo. Vše to je jen materiálem, pro statistiku, odborného učence... Život možno pochopiti jen v soužití, tu není možná reprodukce. Nanejvýše může snad zachytiti několik kontur tohoto života – tak např. doslovným opakováním pověstí, písní, pověr atd. Je to obtížná mosaiková práce. Ale chce-li kdo seznati obrysy francouzské společnosti předešlých dvou věků, musí se nutně prodrati nekonečnou memoárovou literaturou současnou. A memoárovou literaturou lidu jsou právě písně, pověsti, pověry. Obraz z vyzískaných kontur je práce pro budoucnost. Život odumírá, třeba zachovati památky, z nichž bude možno nakresliti stín minulé doby. Nálada, již v nás budí život sám, zasmušilý podzimní čas, chudá ves a starý vyprávějící sadař – to ovšem mizí. Zbývají slova.¹²

Tento impresionismem prodchnutý úvod k edici byl vyjádřením vztahu mladého Maxe Dvořáka k formující se etnografii, respektive ke kulturní historii, do níž tehdy byla zahrnována. Úvod měl být vlastně polemikou se Zíbrtovým pojetím národopisného studia a kritikou přemíry diletantismu, který v něm panoval. Odpovídala by tomu Dvořákova poznámka v dopise příteli Josefu Šustovi ze 14. listopadu 1893: „připravuji článek do Českého lidu potírající folklor“. Tímto

článkem byl buď zmíněný úvod k edici nebo dotčený polemický článek nevyšel. Ohlašovala jej i Zíbrtova poznámka k článku: "Otiskujíc úvodní stať bez umenšení, rádi bychom se v Č. L. vrátili k tématu, kterým se tu Dvořák obírá". Ohlašovaná diskuse se nerozvinula. Dvořák sám později už měl jiné zájmy. Lákala jej historie umění. Zíbrt sám neměl zase příliš chuti k polemice.¹³

Proponovaná polemika na stránkách Českého lidu se neuskutečnila, nicméně tím vztah Čeňka Zíbrta k Maxu Dvořákovi neochabl. Pokračoval i poté, co Max Dvořák po skončení vysokoškolského studia zakotvil ve Vídni na universitním Institutu für österreichische Geschichtsforschung, kde se stal nástupcem Rieglovým a posléze i Wickhoffovým. Protože Čeněk Zíbrt byl zároveň ředitelem Knihovny Národního muzea v Praze, obracel se na něj Max Dvořák s žádostmi týkajícími se miniatur v rukopisech Knihovny Národního muzea apod. V roce 1913 také navštívil Kostelec nad Vltavou, Zíbrtovo rodiště, a informoval Zíbrta o svém pozitivním stanovisku k nově odkrytým gotickým freskám ve zdejších kostele, které měl jako generální konzervátor památkové péče. To již byl uznávaným historikem umění a představitelem rakouské památkové péče. Etnografii z doby svých studií již zcela pominul.

Etnografie byla v životě Maxe Dvořáka jen epizodou v době jeho univerzitního studia u Čeňka Zíbrta. Je třeba znovu litovat, že k polemice o smyslu etnografie, kterou Zíbrt ohlašoval na stránkách Českého lidu, nedošlo. I tak je úvod k edici knížky koňského lékařství svědectvím Dvořákova kritického ducha, kterého měl již jako student.

Poznámky

- 1) O K. Rozumovi srv. Šťoviček, J.: Karel Rozum a jeho muzejní, národopisná a regionálně historická práce na Podřipsku. In: Vlastivědný sborník Litoměřicko 21-22, 1985-1986, str. 133-160 a nověji též: Karel Rozum – tvůrce Podřipského muzea v Roudnici n. L. In: Vlastivědný sborník Podřipsko 10, 2000, str. 7-18.
- 2) Rozum, K.: Boží muka. Český lid 8, 1899, str. 414-417.
- 3) Rozum, K.: Bývalá zvonička ve Vědomicích z roku 1680. Český lid 9, 1900, str. 63-64.

- 4) Rozum, K.: Ze života lidu českého. Český lid 11, 1902, str. 120-129, 168-170 a 344-345.
- 5) Blíže Šťovíček, J.: Karel Rozum – tvůrce ... op. cit. str. 11.
- 6) Rozum, K.: Koledník a kolednice v Ohnišově. Český lid 19, 1910, str. 272-273;
týž: Křtitel-otevřítel v Němčicích. Český lid 19, 1910, str. 471-472;
týž: Dření žáby o letnicích na Klatovsku. Český lid 21, 1912, str. 393-394 aj.
- 7) Rozum, K.: Dřevěné zámky v Řakomi. Český lid 18, 1909, str. 225-226.
- 8) Kunz, Ludvík: Soupis prací Zíbrtova Českého lidu. Praha 1960, č. 1606-1627.
- 9) Z materiálu, který měl Zíbrt k dispozici, uveřejnil v roce 1930 v Českém lidu ještě drobný Rozumův článek Šotek z Přestavlk, ale byl to text, který Rozum zaslal ještě před rokem 1913.
- 10) Šťovíček, J.: Mladý Max Dvořák a Staré Hrady. Listy Starohradské kroniky 9, 1986, str. 8-15;
týž: Max Dvořák a česká etnografie. Vlastivědný sborník Podřipsko 1991-1992, str. 10-13.
- 11) Dvořák, M.: Některé pověry hospodářské předešlého věku. Český lid 3, 1894, str. 323-328, 524-527.
- 12) Dvořák, M.: op.cit. str. 323-324.
- 13) Fond Čeněk Zíbrt, korespondence Č. Zíbrta s Maxem Dvořákem. Literární archiv PNP Staré Hrady.

Čeněk Zíbřt a Václav Tille u počátků Českého lidu

Dagmar Blümlová

Můžeme-li u osudově osamělého Čeněk Zíbřta vůbec hovořit o životním partnerství, bude jeho partnerem "český lid". Český lid jako synonymum k prostoru Zíbřtova dětství a kořenů, český lid jako pojem, pod nímž vědec Zíbřt rozuměl generace venkovských tvůrců tradice i všech podob kulturního dědictví, a konečně časopis Český lid, který obě předchozí možnosti spojoval a s kterým se muž Čeněk Zíbřt setkal v necelých třiceti letech, tedy - řečeno s Dantem - téměř tam, kde jeho cesta se "lámala v půli".

Časopis Český lid se stal osou Zíbřtova směřování od roku 1891 do roku 1932, roku Zíbřtovy smrti, a to i v desetiletí souhrnem okolností způsobené neexistence. Časopis Český lid, respektive Zíbřtovo soužití s ním, bezpečně značí tři fáze křivky vědcovy kariéry i jeho lidského osudu.¹ Nejprve úspěch a ohlas díla v devadesátých letech 19. století, rozšířený právě prostřednictvím Českého lidu. Následovala vlna kritiky na počátku 20. století, opět vyvolaná Českým lidem (teprve později vystupňovaná Muzejníkem a vrcholící Bibliografií). Toto období vyústilo v odmlku, v níž skutečně došlo na obsah zoufalých slov, jež znali jen Zíbřtovi nejbližší spolupracovníci: "Já časopis zastavím, není porozumění a místo předplacení jen nadšení!"² Časopis se opravdu dočasně odmíchl, ale čilá korespondence širokého a mnohvrstevnatého spektra přispěvatelů neustávala, naopak. Ohlas Zíbřtova díla, který během let působení časopisu Český lid vrostl do prostředí skutečného "českého lidu", se právě odtud Zíbřtovi začal vracet, někdy snad až v trochu monumentalizované podobě. Tato skutečnost spolu s návratem časopisu výrazně prosvětliila Zíbřtovu poslední tvůrčí i životní etapu.

Zíbřtův vztah k časopisu Český lid byl z výše uvedených důvodů velmi osobní až důvěrný. Již po prvních letech pokusu o udržení zíbřtovo-niederlovského poměru v obsahu časopisu bylo jasné, že Zíbřtův vklad je nejen odborný, ale též citový (vzpomeňme na motto Z českého lidu jsem vyšel), a jako takový se nemůže dělit či vstupovat do kompromisů. Na "svůj" Český lid Zíbřt dokázal žárlit, za něj bojovat, jím se chlubit, obávat se o jeho existenci, kvůli němu dětinsky trucovat a dělat si nepřátele či naopak doširoka otevírat jeho publikační

možnosti jako pohostinný dům všem, kdo "v dobrém", tedy v souladu se Zíbrtovým cítěním a smýšlením, přicházeli. S trochou metaforické obraznosti by se tedy mohlo říci, že "sirotečku sirotkovi" Zíbrtovi byl časopis Český lid znovu nalezeným domovem.³ Přesto to však nebyl Čeněk Zíbrt, kdo jako první vyslovil myšlenku na časopis pro "lidovědné" studium a podnikl první kroky k jejímu naplnění. V tomto smyslu se Zíbrt ocitl až na třetím místě za kolegy Luborem Niederlem a Václavem Tille. Časová následnost kroků vedoucích k realizaci časopisu však měla tak rychlý spád, že rozdíly jednotlivých vstupů se počítaly na týdny či dokonce na dny.

Zíbrt (1864), Niederle (1865) a Tille (1867) byli odchováni zejména Gebauerovým seminářem. Byli příslušníky nové generace, která nově definovala svůj vztah k národu jako úsilí o pravdu vědeckého poznání všech jeho atributů. Součástí tohoto úsilí bylo radikální rozšíření českého obzoru - studijní pobyty na zahraničních univerzitách a aktuální informovanost o vědeckém pohybu (objevech, knihách, časopisech) v Evropě. Zaklinadlem byl pojem "metoda", přičemž nejpřitažlivější byla její komparativní podoba. Hlavním korektivem prvních publikačních výbojů všech tří ambiciózních a talentovaných mužů byla úzkostlivě hlídaná "vědeckost", neboť pro rukopisným sporem odstartovanou moderní éru české skutečnosti bylo dělení na vědecké a nevědecké hlavním kritériem.⁴

Ačkoliv se v tomto smyslu jako nekompromisní zastánce vědeckosti uvádívá Václav Tille a jako "oběť" takto striktního dělení Čeněk Zíbrt, není to tak jednoznačné.⁵ Tille pociťoval rámeček pozitivismu jako velmi těsný, a proto se v případě potřeby uchyloval k "nevědě" pod pseudonymem Václav Říha (řada témat, jimiž se zabýval, skutečně existuje ve dvojí podobě - strohá studie a půvabná pohádka či duchaplný esej⁶). Čeněk Zíbrt zase od samého počátku, ještě dávno před tím, než začal být napadán, vědecký charakter svého díla zdůrazňoval a zdůvodňoval - u prosazení nové disciplíny kulturních dějin to zřejmě bylo nutné. Srovnat můžeme již úvod k prvotině Dějiny hry šachové v Čechách z roku 1888: "Bylo mi tedy rozhodnouti se již v této neveliké práci, budu-li psáti populárně, či s přísnými požadavky studia kulturně-historického. Rozhodl jsem se pro formu vědeckou; psáti způsobem prostonárodním a snad i lákati čtenáře prostředky hledanými a strojenými jsem nechtěl."⁷ Významné svědectví nabízí rovněž korespondence. Antonínu Rezkovi, svému učiteli, se v roce

1889 kupříkladu svěřil, že při berlínském pobytu si plně uvědomil "co dlužno počítí, aby práce nezabředla v diletantismu sbíratí curiosity" a "v haraburdí levné ceny, o němž četba chvílku baví širší kruhy, ale kus ducha v těch člancích není."⁸

Pro Lubora Niederleho byl tento problém především otázkou sebeprosazení ve vědě a eliminace protivníků (Jireček, Goll). Měl velmi brzy přesnou představu o své vědecké dráze a tuto představu nekompromisně, někdy tvrdě, naplňoval. Tak jako jeho celoživotní práce byla jednoznačná, jednoznačná je i jeho stopa v dějinách české, respektive slovanské, etnologie a archeologie. Jednoznačná byla i jeho povaha. S Tillem i Zíbrtem zůstával v přátelských vztazích, a to i v dobách, kdy se jejich cesty rozešly (kupř. po odchodu z Českého lidu). Tyto vztahy však nikdy nepřekročily poměrně strohou, racionální a většinou pracovní rovinu (jejich vzájemná korespondence je velmi výmluvná). Niederle v sobě neměl příliš velkou míru empatie, respektive tato pro něj nebyla důležitá. S Václavem Tillem se kupříkladu znali poměrně důvěrně, přesto z podstaty jeho bytosti Niederle mnoho nepochopil. Jinak by mu k padesátinám (1917) nemohl přát "více radosti", s níž by se měl dívat na život a společnost kolem sebe, "a trochu méně misantropie."⁹ Málokdo z vědců této generace totiž uměl život tak vychutnat a měl tolik pochopení pro každé hnutí lidské duše jako právě Tille.¹⁰

Tím se dostáváme k specifickému rysu osobnosti Václava Tilleho, jímž je, velmi stručně řečeno, romantické měření zázraku života jeho pomíjivostí. Právě to je onen moment, který Tilleho lidsky sbližuje se Zíbrtem. Tillův vztah k Zíbrtovi byl velmi citový, vřelý, byť společně strávili mnohem méně času než s Niederlem. Podíváme-li se na oba muže z tohoto úhlu pohledu, nebudeme je vidět jako protiklady, jak se velmi často stává. Je pravdou, že Tille by zřejmě nehrál na dudy pro venkovské publikum a Zíbrta si zase lze jen těžko představit, jak s ním v exkluzivní vinárně laškuje Josephine Baker. Oba přece vyšli z různých prostředí; Tille z vzdělaného, intelektuálního, Zíbrt "z českého lidu". Okolnosti z toho vyplývající je odlišují, nikoliv podstata jejich duchovního ustrojení. Oba, z různých důvodů, po celý život intenzivně vnímali své osamění. Oba byli moderními "rytíři" služby národu. Oba bojovali s neúprosností času; Zíbrt horečným zaznamenáváním podob mizející tradice, Tille neméně urputným

hledáním smyslu lidské existence (kromě deníků jde zejména o rukopisné eseje O životě a smrti).

Z předchozího určení vyplývá i jinakost vztahu obou k "lidovědnému" studiu, k vědeckému oboru národopisu. Pro Zíbrta bylo toto studium nejvlastnějším vyjádřením a naplněním celoživotního úkolu. Pro Tilleho bylo přesně časově vymezenou etapou. Byl-li jeho zájem soustředěn v tázání po smyslu lidské existence, musel nutně projít několika oblastmi, a to podle principu: objevit - pochopit - pokračovat v dalším hledání. Tak v době studií prošel filozofickými systémy, poté, díky Gebauerovi, objevil oblast lidové slovesnosti. Tu pro sebe uzavřel již v prvních letech 20. století Soupisem českých pohádek. To, že se zpozdilo vydání tohoto monumentu, se stalo příčinou jednoho z mnoha omylů interpretace Tillova života i díla, totiž že jde o jeho dílo životní. Druhá část druhého dílu sice vyšla v jeho úmrtním roce, avšak s dvaatřicetiletým zpožděním. Soupis byl břemeno, které mu vědecká poctivost nedovolila opustit.¹¹

Následovalo pole srovnávací literatury, posléze divadla a konečně i filmu. Esenci všeho poznání obsahují již jmenované rukopisné eseje Knihy o životě a smrti. K řadě národopisných problémů se tedy Tille vyjadřoval z jiných úhlů pohledu než jako zástupce právě této společenskovědní disciplíny.

Ve světle předchozího povahopisného nástinu se nyní podíváme na hlavní body scénáře, jehož výsledkem byl Zíbrtův Český lid. První impulsy vycházejí od Lubora Niederleho - potřebuje platformu vědeckého časopisu pro svoji vědeckou činnost. Spolu s Tillem - Gebauerovou zásluhou - publikují v Listech filologických a Athenaeu, ale to nestačí. V roce 1887 přichází inspirace právě založené varšavské Wisly. V recenzi na první čísla Tille v Listech filologických především zdůrazňuje, že "je zvláště chvály hodno, že méně si všímajíc praehistorie a mimoevropských národů, studovati hledí hlavně život a lidi současné, ve své vlastní zemi, že hledá vhodné metody k spracování jednotlivých oborů etnografie a pobízí své soukmenovce, aby pilně si všímali svého lidu."¹² Niederle a Tille - a samozřejmě nejen oni - promítají myšlenku na obdobný časopis do českého prostředí. Na jejich debaty na toto téma navazuje vzájemná korespondence, v době, kdy je Niederle na studijním pobytu v Mnichově. Tam je tehdy rovněž Zíbrt, s Niederlem se sbližuje a stává se třetím podílníkem plánů na založení časopisu. V srpnu 1889 Tille

přichází s konkrétním návrhem dělby oborů - Niederle archeologie, Zíbrt kulturní dějiny a Tille folklór, které by představili české veřejnosti. Zamýšlené kvestionáře jsou inspirovány obdobnými díly Bogišiče, Grabowského a Sébillota (s ním se Tille osobně poznal v Paříži). Racionalista Niederle zvážil nejprve finanční možnosti a pak připravil promyšlený návrh celé akce. Tillovo rozdělení oborů ještě zpřesnil; sám počítal s "částí antropologie, prehistorie a prací lidových"¹³, Tillemu určil ještě psychologii a sociologii. Taktika měla zůstat v utajení, pouze Primus Sobotka, jako vyjednaváč s Topičovým nakladatelstvím, měl být zasvěcen. Věci se však nepohnuly tak rychle, jak plán předpokládal. Sobotka byl opatrný, s diferenciací oborů v té době začínala i Píčová Společnost přátel starožitností, věci nepomohla ani Tillova osobní jednání s Masarykem.¹⁴

Po periodě výrazného žehráni na "starožitníky" přece jen došlo ke spolupráci se Společností (Niederlovou zásluhou především, protože věděl, že přes všechny výhrady "staré pány" potřebuje). Kauza časopisu však zůstávala stále otevřená. Rozhodla skutečnost, která šla zcela mimo Tillem a hlavně Niederlem vypracovanou strategii, totiž Zíbrtova známost s nakladatelem Šimáčkem. Překvapivé vyhlášení Národopisné výstavy (Šubert) po úspěchu České chalupy na výstavě Jubilejní (1891) k nástupu nového odborného periodika přispělo, byť se Český lid orgánem výstavy nestal (tak jej nabídl Zíbrt). Po čtyřletém pokusu o dodržení poměru oborů, jimž měl nový časopis sloužit, Niederle nemohl než odejít a Zíbrt se "svým" Českým lidem vstoupil ve svazek nejdůvěrnější.

V létě 1891, kdy Zíbrt pozoroval národopisný ruch z berlínského odstupu a Niederle se zaobíral nástupem nového časopisu, směřoval do Berlína list - jeden z nejkrásnějších listů - Václava Tilleho. Přítele Zíbrta v něm sice trochu škádlí, nicméně o sobě vypovídá pravdu. Snad také i pravdu o životě a o člověku vůbec, protože k čemu jinému by konečně mělo směřovat úsilí veškerých věd humanitních?

"Přeči jsem však měl tuhle na výstavišti jeden den příjemný. Našel jsem Ti tam takovou hezounkou malinkou dívčinku, pětiletou, od Břeclavi, v kroji. Jmenovala se Barunka a měla taková hezounká černá očka a tak vážnou, čist'ounkovou tvářičku, že jsem se nemohl na ni vynadávat. Dal jsem si ji fotografovat a dám ji do Prahy. Chodili jsme spolu a ona vykládala tak rozumně, že bych jí byl málem říkal slečno. Škoda, že jste tu nebyl někdo z Vás osvědčených odborníků, abyste

na ní byli studovali a) lidový dětský život, b) psychologii, c) rasu, d) kroje ...atd. Já bludný tulák světem jsem ji jen vodil a díval jsem se jí na očka a na rozloučenou od ní dostal hubičku. Český lid sic z toho nemá nic, ale mně to stačí."

Poznámky

- 1) K Zibrťovu životu a dílu srov. Josef BLÜML, Univerzitní přednášky Čeňka Zibrťa, Český lid 1977, 1990, s. 10-18.; Josef BLÜML - Dagmar BLÜMLOVÁ, Čeňek Zibrť, zakladatel oboru kulturní historie, in: J. Blüml - D. Blümllová - B. Jiroušek, Jihočeši v české historické vědě, České Budějovice 1999, s. 43-57.; Josef Vítězslav ŠIMÁK, Čeňek Zibrť, Praha 1932. Dosud nejpodrobněji se Zibrťovu životu a dílu věnovalo sympozium Kulturní historik Čeňek Zibrť, uspořádané Historickým ústavem Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v Zibrťově rodišti Kostelci nad Vltavou 25. května 2002 jako součást prvního ročníku Zibrťova Kostelce. Sborník příspěvků je v tisku.
- 2) Josef SOUKUP, Vzpomínám Zibrťa, Český lid 32, 1932, s. 99.
- 3) Ten, kdo neznal tragický odstín Zibrťova dětství, chápal jeho stýskání na osamělost jako přecitlivělost starého pána. Zibrť se však skutečné teplo rodiny dotklo jen kratičce, na samém počátku a na samém konci života.
- 4) K bližším okolnostem aktivit národopisného hnutí srov. Stanislav BROUČEK, České národopisné hnutí na konci 19. století, Praha 1979, nejnověji TÝŽ, Čeňek Zibrť pohledem naléhavého dopisu Lubora Niederla, Český lid 89, 2002, s. 173-185.
- 5) Také Broučkovo zamyšlení v Českém lidu vychází z tohoto určení: "Zibrťa také asi těžko mohlo kdy napadnout, aby vystoupil před auditoriem českých národopisců a přidružených dychtivých etnografických a folkloristických amatérů a se zdviženým prstem zvěstoval, že to, co dělají, nemá nic společného s vědou, protože tomu chybí teorie, jak učinil několikrát právě například Václav Tille a jak se pak po něm pokusilo o nápodobu několik následovatelů." S. BROUČEK, Čeňek Zibrť pohledem, s. 173.
- 6) Jako názorný příklad lze provést konfrontaci přísně sevřené Tillovy studie Dívky-ptáci ve Sborníku prací věnovaných profesoru Dru. Janu Máchalovi k sedmdesátým narozeninám, Praha 1925, s. 312-328, s poetickou a filozofickou verzí téže látky v soukromém podání pro přítelkyni Věru Vostřebalovou: "Je to překrásná indická historie o nebeské dívce Urvaci a jejím smrtelném milenci Pururavasovi, vášnivý příběh, kvůli němuž by byl člověk s to, aby se počal učit sánskrtu, aby ten dramatický dialog mezi

nelítostnou Absarás, která vykládá milenci o tĕkavosti žen a nestálosti lásky a mezi nešťastníkem, který nechápe, že minulost je navždy pryč a nikdy se nevrací, mohl číst v originále. Velmi rád bych o tom napsal koženou učenost a rozvoj toho charakteru až do té české povídky o divé ženě holubici, kterou muž chytil u studánky a která šla s ním, když jí slíbil nikdy jí nevyčíst její původ. A když se muž zapomene, žena zalomí rukama a zmizí. To zalomí rukama je celý rozdíl té tragédie východní a západní. Místo pyšné, věčné krásky nebes, pokorný pozemský tvor pod rukou osudu. Strašně bych to už chtěl psát, ale bojím se ne tak o sebe, jako o to něžné předito. A musí se to udělat koženě! Není spásy!" Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond V. Tille, nedaťovaný dopis Tilleho Vostřebalové, Vostřebalovou označený číslem 3.

- 7) Čeněk ZÍBRT, Dějiny hry šachové v Čechách od dob nejstarších až po náš věk, Praha 1888, nestránkovaná Předmluva.
- 8) LA PNP, fond A. Rezek, dopis Č. Zíbrta A. Rezkovi z 18. 8. 1889.
- 9) LA PNP, fond V. Tille, Dopis L. Niederleho V. Tillemu z 16. 2. 1917.
- 10) Blíže k životu V. Tilleho srov. D. BLÜMLOVÁ, Václav Tille - historik lidské duše in: J. Blüml - D. Blümlová - B. Jiroušek, Jihočeši, s. 59-77.
- 11) Podrobněji in: D. BLÜMLOVÁ, Václav Tille a počátky české folkloristiky, Jihočeský sborník historický 60-61, 1991-92, s. 60-67.
- 12) Listy filologické, 1888, s. 151.
- 13) LA PNP, fond V. Tille, dopis L. Niederleho V. Tillemu z 6. 11. 1889.
- 14) Srov. Jiří ŠPÉT, Lubor Niederle, Společnost přátel starožitností a počátky Českého lidu, Acta regionalia 1970-71, Praha 1972, s. 172-185; D. BLÜMLOVÁ, Václav Tille a počátky.
- 15) LA PNP, fond Č. Zíbrt, dopis V. Tilleho Č. Zíbrtovi z 13. 8. 1891.

Renáta Tyršová a Zíbrtův Český lid

Irena Štěpánová

Když dostali čtenáři na samém konci roku 1891 do rukou první číslo nově založeného časopisu, věnovaného mladé disciplině, národopisu, těžko mohli předpokládat, že se dotýkají počátku tradice. Nejde o hodnocení tohoto dnes už jistě úctyhodně starého periodika. To dělaly a dělají všechny generace národopisců, etnografů a etnologů. Přisuzují časopisu nejrůznější přívlastky, vycházejíce z vlastní doby, zkušeností a z odborných, někdy i politických kontextů.

Časopis dělají lidé, redaktoři a autoři (často obojí v jedné osobě). Osobností nejpevněji svázanou s první třetinou dosavadního života Českého lidu, byl Čeněk Zíbrt. Byl jistě tím, kdo časopis tvořil a formoval, přirozeně za součinnosti relativně stálých spolupracovníků.

Jednou z těchto „stálíc“ byla neobyčejně zajímavá žena, intelektuálka a publicistka, dáma, která si takové označení nepochybně zaslouží – Renáta Tyršová: Její cesta k oboru vedla přes dějiny umění, estetiku a pedagogickou praxi v dívčím školství. Ve své době byla jednou z nejvzdělanějších žen u nás.

Když byl založen Český lid, měla sedmatřicetiletá autorka za sebou slušnou řádku příspěvků uveřejňovaných v nejrůznějších časopisech, od zábavných po specializované. Psala zprávy, črty, umělecké kritiky i odborné studie o výtvarném umění a postupně i o některých oblastech lidové tvorby. V dobových souvislostech je něco takového dost neobvyklé. Veřejnost v poslední třetině 19. století uznává tvůrčí a relativně emancipované ženy, avšak tyto ženy jsou převážně výkonné umělkyně, spisovatelky, výtvarnice, herečky, zpěvačky, hudební interpretky. Žena – publicistka a kritička, pišící do předních (a nikoli pouze ženských) časopisů, byla řídkým zjevem.¹

Jistě, bylo tu její slavné jméno. Fügnerova dcera a Tyršova manželka měla i po svém tragickém ovdovění v roce 1884 v české společnosti výjimečné postavení Tato společnost v ní spatřovala

¹ Renáta Tyršová samozřejmě nebyla jediná. Stačí vzpomenout K. Světlou, S. Podlipskou, E. Krásnohorskou, M. Riegrovou-Palackou, M. Červinkovou-Riegrovou, T. Novákovou i některé starší autorky doby předbřeznové. Většina z nich měla ovšem výrazné tvůrčí umělecké ambice.

prakticky až do konce jejího života především dědičku a nositelku sokolské myšlenky. Není snadné být živoucím symbolem, tím spíš, že tento úděl musela nést osamělá žena bez rodiny, která prožila větší část života v 19. století, a tím spíš, že se rozhodla vydat vlastní cestou, která byla širší než obzory vymezené Sokolem.

Na počátku 90. let začíná Renáta Tyršová výrazněji překračovat i to, co jí bylo vymezeno manželovým odkazem, tedy působení v oboru umělecké kritiky, dějin umění a estetiky. Už dříve tu byly náznaky zájmu a sympatií k lidové kultuře, ke které se dostává především přes Josefa Mánesa. Zajímá ji jako člověk s nelehkým osudem a jeho dílo, které studuje a analyzuje z nejrůznějších aspektů, ji inspiruje vlastně celý život.

Druhým významným impulsem je členství Renáty Tyršové v Komitétu pro šíření národního vyšívání. Tento výbor, založený v roce 1886, měl za úkol šířit a dohlížet na pěstování lidových výšivek na pražských dívčích školách. Paní Tyršová byla zakládající členkou². Výšivky, respektive lidové výšivky, chápané jako jeden z nejčistších projevů „národního“ umění, byly v té době v módě. Byl to celoevropský příklon k hledání výtvarné inspirace v materiálních projevech vlastního národa, v lidové architektuře, nábytku, v textilu, v ornamentu. Druhá polovina 19. století, která nevytvořila vlastní umělecký sloh a utíkala se k variacím na různé „neo“ a „novo“ historické styly, vděčně sahala také k lidové produkci se snahou vytvořit specifický český (staroněmecký, maďarský atd.) sloh. Šlo především o architekturu a v té souvislosti také o výbavu interiérů, tedy stylový nábytek a užité i ozdobné předměty. V tomto „zařizování“ se dost významně uplatňovaly i ženy. Výchova budoucích (českých) matek a hospodyň, která byla opět do značné míry v ženských rukách, nebyla ponechána náhodě. Je tedy logické, že paní Tyršová, vzdělaná kunsthistorička a už známá autorka řady odborných studií, z nichž některé se už vysloveně týkaly lidové kultury³, se uplatnila i v tomto oboru.

² Předsedou výboru byl malíř *Soběslav Pinkas*, členky se rekrutovaly z předních pražských rodin. Pracovala tu paní *Marie Riegrová*, *J. Náprstková*, *R. Jelínková-Doubková* a řada dalších.

³ Například stat' *Slovanská vajíčka velikonoční*, *Světozor* 1886, s. 315-318

Zásadním zlomem je ovšem rok 1891, spojený se Zemskou jubilejní výstavou a přípravou expozice české chalupy⁴. Počátkem roku se několik členů Výboru pro šíření národního vyšívání a několik dalších intelektuálů a architektů spojilo do skupiny, která doslova na poslední chvíli vnesla do dávno rozběhlých příprav obrovského výstavního podniku novou myšlenku, prezentaci lidové kultury. V té době už bylo jasné, že výstava nebude mít charakter zemský, ale vzhledem ke značně komplikované národnostně politické situaci v monarchii národně český. Shoda okolností byla neobyčejně příznivá k tomu, aby se mladý emancipující se národ představil po všech stránkách, a jeho lidová kultura, přestože ještě dávno nebyla předmětem skutečného odborně fundovaného výzkumu, nemohla při takové příležitosti chybět.

Složení nového odboru bylo samo o sobě dost zajímavé. Předsedou byl A. Jirásek, jehož prestiž v české společnosti a zároveň nepopiratelné odborné znalosti o lidové architektuře, prokázané v té době i publicisticky⁵, ho k této funkci (o kterou však osobně příliš nestál, i když ji vykonával s plnou odpovědností) přímo předurčily. Jednatelům byl archeolog J. L. Píč, dále tu působili architekti, A. Wiehl (autor projektu chalupy), J. Koula (vnitřní vybavení) a J. Zeyer (bratr Julia Zeyera). Ze skutečných odborníků budoucích etnografů se práce zúčastnili Č. Zibrť (jako jeden z nejmladších členů skupiny, bylo mu právě sedmadvacet let) a R. Tyršová. Dále tu působila J. Náprstková, M. Riegrová (jen krátce, do své smrti na jaře) a časem se měnící se skupina rozrostla o několik dalších dam z Prahy a blízkého okolí, přibyl mladý historik J. V. Šimák a jurista L. Jeřábek, zástupce centrálního výstavního výboru F. A. Borovský a další většinou krátkodobě pomáhající dobrovolníci. Skutečný specialista na český národopis tehdy neexistoval. Organizátoři se vlastně učili poznávat lidovou kulturu „za pochodu“ a byla to alespoň pro ty, kteří dále pracovali v oboru, nesmírně cenná zkušenost.

⁴ Dosud neznámé archivní prameny ke vzniku „kroužku české chalupy“ a organizování této expozice, včetně úlohy *Čeňka Zibrty*, jsou uloženy v archivu Náprstkovy muzea, fond VN XIX a archivu Tyršova muzea tělovýchovy a sportu, pozůstalost *Renáty Tyršové* 30 l.d 72, viz *I. Štěpánová*, Česká chalupa na Zemské jubilejní výstavě 1891 v dobových dokumentech, *Paginae Historiae* 10, 2002, s. 293-306

⁵ První *Jiráskova* studie na toto téma, uveřejněná ještě před Jubilejní výstavou, vyšla v *Květech* v r. 1887

Při této příležitosti se seznámil Čeněk Zíbrt s paní Tyršovou. Ve vypjatých momentech, které společně prožívali, se mohli dobře vzájemně poznat. Byli postaveni do řady složitých situací, které vyžadovaly řešení, ať už se jednalo o samu existenci expozice, o rovnoprávné postavení výboru pro lidové umění mezi ostatními dílčími komitétů výstavy, o boj o přidělení dalších výstavních ploch v průmyslovém paláci, o pořizování vitrín, anabázi kolem figurín, které se nakonec staly magnetem pro návštěvníky, vedení korespondence s místními jednateli, kteří shromažďovali materiál po celých Čechách, evidenci a určování předmětů, vlastní instalaci, služby v expozici a samozřejmě i její „bourání“ a vypořádávání celé nemalé agendy, které se protáhlo až do prosince. Není příliš nadnesené tvrzení, že na výstavišti kolem české chalupy strávili vlastně rok života.

Už v průběhu výstavy, která byla nesporně velmi inspirativním podnikem, připravuje Čeněk Zíbrt s Luborem Niederlem vydávání Českého lidu, prvního odborného etnografického časopisu, a Renata Tyršová spolu s J. L. Pičem a skupinou dalších nadšenců zahajují přípravy k národopisné muzejní expozici, „selské síni“ v právě otevřené nové budově Muzea království českého. Piče pak odvedou od etnografie jeho další zájmy, podobně jako ostatní zúčastnění (s výjimkou arch. Kouly). Ale Čeněk Zíbrt s Renátou Tyršovou budou dále studovat a rozvíjet mladý rodící se obor. Každý svým způsobem podle svých možností, ale setkávat se budou až do konce života na stránkách Českého lidu⁶.

V tomto kontextu je příznačné, dokonce až symbolické, že vůbec první studie, která v časopise vyšla, byl příspěvek o českých lidových výšivkách od Renáty Tyršové⁷. To, co tady podala, není motivováno nekritickým amatérským nadšením, tehdy tak módním a rozšířeným. Je to seriózní analýza materiálu, který byl na výstavě shromážděn ve velkém výběru, reprezentujícím celé Čechy. Přísné metodologické školení, kterým R. Tyršová prošla pod vedením svého manžela, uplatnila v novém oboru. V žádném případě to není článek začátečnický. Práce ve Výboru pro šíření národního vyšívání, znalost sbírek paní Josefy Náprstkové a popularizace výšivek v denním tisku i

⁶ Skutečně až do konce života jich obou. O deset let starší R. Tyršová přežila Č. Zíbrta o pět let, zemřela v roce 1937.

⁷ České lidové vyšívání na Zemské jubilejní výstavě, ČL 1, 1892, s. 4-5, 143-155

v dalších periodikách, to vše vytvořilo zázemí, o které se mohla autorka opřít. Z jejího pera vyšel první soustavný přehled české lidové výšivky, zarámovaný do historických a kulturních souvislostí, všímající si materiálů, vzorů, regionální specifiky i funkcí v lidovém kroji. Samozřejmě to je práce limitovaná dobou svého vzniku, ale to, že byla redaktory vybrána jako, jak se dnes říká, „pilotní“ studie Českého lidu, samo o sobě naznačuje, že její úroveň musela splňovat náročná kritéria. Určitě to nebyl pouhý kompliment spolupracovníci od mladšího kolegy a spoluautora české chalupy.

Další článek, publikovaný v Českém lidu o tři roky později, se rovněž týká vyšívání⁸. Všímá si však jiných aspektů než první studie. Rok 1895, kdy stať vznikla, byl rokem Národopisné výstavy, na které se skupina české chalupy jako celek nepodílela. R. Tyršová, ačkoli byla několikrát (formálně) oslovena F. A. Šubertem, odmítla participovat. Věnovala se tehdy podniku, který byl konkurenční, přípravě zmíněné muzejní selské síně a zároveň velmi úspěšně, spolu se Zdenkou Braunerovou, propagovala české a moravské výšivky na pařížské výstavě ženských umění.

Roztržka mezi skupinou české chalupy a pořadatelí Národopisné výstavy, z velké části žáky profesora Masaryka, byla už mnohokrát rozebírána⁹. Je pravda, že pozice Čeňka Zíbrta v tomto sporu byla nejednoduchá, o mnoho těžší než zcela jasný a jednoznačný postoj Renáty Tyršové. Její odtaziť vztah k výstavě měl své výhody. Byla nezúčastněnou pozorovatelkou, která už měla řadu zkušeností s vystavováním etnografických reálií. Dokázala si uvědomit, že výstavní obraz, jednou předložený veřejnosti, může působit i jinak, než zamýšleli jeho tvůrci, že jeho dopad může zasáhnout do oblastí, s nimiž autoři předem nepočítali, že může „žít svým vlastním životem“, a právě to se do jisté míry Národopisné výstavě stalo. Podnik, míněný jako expozice popularizující lidovou kulturu co možná přístupným, ale zároveň odborným způsobem, se pořadatelům částečně vymkl¹⁰. „Národní umění“ se stalo tak populární

⁸ O pěstování národního vyšívání, ČL 4, 1895, s. 42-49

⁹ Např. S. Brouček, *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979. Zajímavé doklady jsou uloženy v pozůstalosti Renáty Tyršové.

¹⁰ Viz např. S. Brouček, J. Pargač, L. Sochorová, I. Štěpánová, *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*, Praha 1996.

a módní, že si každý chtěl něco podobného pořídit, pochopitelně co nejjednodušeji a nejlevněji. Kreace, které takto vznikaly, lidovou kulturu vlastně degradovaly. Renáta Tyršová si toto vše uvědomovala už dříve. Náznaky takového zneužívání vycítila už na Jubilejní výstavě, nyní to ovšem bylo mnohem silnější a horší.

Přesto s hlavní kritikou ještě čeká. Není agresivní, nenapadá autory bezprostředně. Studií, která vychází ve výstavním roce, chce veřejnosti připomenout, že na úspěchu Národopisné výstavy má své zásluhy i práce těch, kteří s popularizováním lidové kultury začali, práce výboru pro šíření národního vyšívání a samozřejmě i kroužku české chalupy. Rekapituluje, jak se začínalo, a zdůrazňuje, že smyslem práce bylo kultivované a citlivé uplatňování lidových prvků v soudobé městské kultuře. Neříká tedy ještě naplno, ale z textu jasně vyplývá, že masový zájem o vše národní – lidové, nemusí být tak prospěšný, jak by se mohlo zdát. Podobně laděný je text příspěvku o ornamentice, který je součástí série článků, napsaných v koordinaci s Čeňkem Zíbrtem¹¹.

Tyto stati připravily půdu pro další, mnohem kritičtější studii, s kterou autorka vyčkávala, dokud se vzrušené emoce poněkud neuklidní. Jistě i tento materiál konzultovala s Čeňkem Zíbrtem, jehož podobně varující upozornění¹² předcházelo jejímu kritickému článku. Ten vyšel v roce 1899¹³. Otevřeně napadá travestování lidové kultury, bezděčně vyvolané Národopisnou výstavou. „Národní kroje“ se v létě 1895 staly nejžhavější módní záležitostí. Byla to móda „operetních selek v šněrovačkách premovaných jako livreje lokajů, ohavných kostýmů, ve kterých se pohybovaly nejrůznější existence od jedné výstavní hospody a ochutnávárny ke druhé“. Naštěstí jako každá podobná vlna se tyto kreace rychle vyčerpaly a odezdněly.

¹¹ O praktickém použití lidového ornamentu českého, ČL 8, 1899, s. 81-84; ČL 10, 1901, s. 391-394. Autorka tady volně navázala na předcházející studie Čeňka Zíbrta O praktickém použití lidového ornamentu českého (Se zřetelem k průmyslovému oddělení Národopisné výstavy československé), ČL 5, 1896, s. 39-45, ČL 6, 1897, s. 48-53. Zíbrt pak znovu pokračuje příspěvkem Praktické použití lidového ornamentu československého při výzdobě květinové, ČL 16, 1907, s. 74-78

¹² Č. Zíbrt, Pozor na slovácké vyšívky, ČL 6, 1897, s. 580-581

¹³ Lidové kroje při slavnostech, ČL 8, 1899, s. 213-216

Tyršová v této souvislosti upozorňuje na zajímavý sociální aspekt. Do Národopisné výstavy se pořizování „národních krojů“ omezovalo na „elitní společnost“, protože to byla (a vždy je) velmi nákladná záležitost. Určitá „demokratizace“ znamenala zároveň i z vulgarizování a zprofanování autentické lidové kultury. To ovšem neznamená, že demokratizaci apriori považuje v tomto smyslu za škodlivou. Pokud má lidová kultura inspirovat městskou industrializovanou společnost, je k tomu třeba vzdělávání a kompetentní přístup. Nezanedbatelná je tady úloha žen. Příkladem takového výchovného článku může být příspěvek o praktickém využívání výšivek a krajek ve školách¹⁴. Podobně laděný je článek o významu lidového umění pro současnou (uměleckou) tvorbu¹⁵ a také mladší vpředvečer první světové války napsaný článek o českém lidovém umění¹⁶. V podstatě všechny texty doprovází autorka bohatými obrazovými doklady.

Mezi těmito kritickými a návodnými články přináší Český lid cyklus o venkovském žánru v malířství, který vzniká v součinnosti s Čeňkem Zibřtem¹⁷. Spojují své znalosti a erudici v originálně pojatém a v dobové, zatím skromné odborné literatuře, ojedinělém úkolu. Renáta Tyršová se věnuje především bratrům Mánesům, Čeňk Zibřt podává výběr dalších tvůrců. Postupují v úzké součinnosti tím spíše, že Tyršová referovala jako odborná kritička o všech Zibřtem probíraných malířích na stránkách Osvěty, Světozoru a Národních listů. I tyto příspěvky jsou pochopitelně vybaveny bohatou obrazovou dokumentací včetně velkých skládaných obrazových tabulí, v časopise zatím nepříliš obvyklých. Zvláštní pozornost pak Renáta Tyršová

¹⁴ Vyobrazení lidového vyšívání, ČL 9, 1900, s. 116-130

¹⁵ O významu lidového umění, ČL 14, 1905, s.65-68

¹⁶ O lidovém umění českém, ČL 23, 1914. s. 1-4

¹⁷ Č. Zibřt, Národopisné studie našich umělců. ČL 5, 1896, s. 56-58 (Jaroslav Věšín). V témže ročníku navazuje stejnojmenný článek R. Tyršové, s. 147-154 (o bratřích Mánesech). V ČL 6, 1897, pokračuje Zibřt s. 169-170 (J. Uprka a J. Špilar), a opět ve stejném ročníku následuje Tyršová s Mánesy, s. 282-284. ČL 7, 1898, přináší dvě pokračování R. Tyršové, s. 10-13 a 140-146 a Zibřtův příspěvek, s. 215 (J. Věšín a F. Štraybl), Tyršová připojuje svůj text 302-315 a podobně se oba autoři dělí i v posledních dílech v ČL 8, 1899, Zibřtova studie (J. Mukařovský) s. 69-74 a pokračování Tyršové s. 271-272 a 324-328

věnuje svému nejmilovanějšímu Mistrovi, Josefu Mánesovi¹⁸, jeho etnografickým studiím krojů a ornamentiky, požívaným v terénu, a inspiracím, které z nich vytěžil pro svou volnou tvorbu

Vděčným a oblíbeným tématem R. Tyršové byly etnografické výstavy a vůbec prezentace národopisných reálií. Zcestovala autorka, která se snažila s úspěchem představovat české lidové umění ve světě, v Paříži, Petrohradě, Londýně i jinde, která znala cizí muzejní a výstavní expoziční a která měla odborné zázemí i vysoce vyvinuté výtvarné vnímání, se snažila podělit o své zkušenosti i na stránkách Českého lidu¹⁹.

Stále sledovala i domácí výstavnictví²⁰ a určitě ji těšilo čas od času vzpomenout na začátky národopisné práce. V roce 1925 se znovu vrací k oblíbenému tématu české chalupy²¹. Nyní po téměř pětadvaceti letech si starší dáma může dovolit přiznat, že tenkrát, když se skupinou spolupracovníků, většinou spíš ochotných a nadšených než odborně fundovaných, budovali expozici v české chalupě, teprve se vlastně učili poznávat materiál, který jim byl „zčásti i v té úplnosti neznám“. Je to svým způsobem reflexe vlastního přístupu k lidové kultuře a také doklad odborného zrání těch, kteří zakládali nový mladý obor.

Na přelomu 19. a 20. století nastupuje po řadě desetiletí hledání a tápání nový výtvarný proud, secese. Renátě Tyršové se nelíbí. Vystupuje proti němu publicisticky i ve svém pedagogickém působení, zpočátku však nikoli v odborném etnografickém časopise. Čeněk Zíbrt, který musel mít na secesi velmi podobný názor, se v roce 1906 rozhoduje přetisknout pět let starý autorčin příspěvek, publikovaný pod názvem „Secesní Ježíšek“ v Národních listech²².

¹⁸ K národopisným studiím Josefa Mánesa, ČL 8, 1899, s. 271-272, 324-328; ČL 9, 1900, s. 54-57, 300

¹⁹ Lidové kroje československé v Paříži, ČL 10, 1901, s. 84-85, pokračování ČL 12, 1903, s. 62; Lidové umění a domácí průmysl v českém oddílu rakouské výstavy v Londýně, ČL 15, 1906, s. 470-471; Jak jinde pohlízejí na význam lidového umění ČL 15, 1906, s. 65-70

²⁰ Výstava vyšívaní a krajek v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Plzni, ČL 13, 1904, s. 40-42

²¹ Kroužek „české chalupy“ na Jubilejní výstavě roku 1891, ČL 25, 1925, s. 6-9

²² Secesní Ježíšek a národní vyšívaní, ČL 15, 1906, s. 113-115

Renáta Tyršová neměla secesi ráda a nikdy ji snad ani nechtěla pochopit. Zřejmě jí vadilo i to, že k nám přišla přes Berlín a Vídeň, z německy mluvících oblastí. Jistě právem cítila konkurenci, protože secese, stejně jako „český národní sloh“, měla ambice ovlivňovat architekturu, nábytek a vybavení interiérů vůbec, zasahovala do oděvní kultury, přinášela nové formy šperků atd. Tyršové vadila kosmopolitičnost tohoto širokého výtvarného proudu, protože podle ní stíral národní i regionální specifiku. Snad nechtěla vidět, že i secese se inspiruje projevy lidové kultury (A. Muchu, který ve svém díle oba pro Tyršovou nesmiřitelné směry dovedl geniálně sladit, paradoxně uznává a chválí). V tomto ohledu zůstala Renáta Tyršová na svém národně orientovaném konzervativním stanovisku.

Za dlouhá léta publikování v Českém lidu se autorka nemohla vyhnout psaní nekrologů. Určitě se jim bránila, protože jsou pouze tři. První z nich je věnován Juliu Zeyerovi²³ a je zcela jistě uveřejněn nejen jako projev úcty k básníkovi, ale především z ohledu na paní Josefu Náprstkovou²⁴, která těžce nesla odchod rodinného přítele, pořadatele pozůstalosti Vojty Náprstka a štědrého přispěvatele do muzejních sbírek. Druhá je vzpomínka na Antonii Waltrovou²⁵, která působila v brněnském Ústavu ku vzdělávání učitelek a založila a propagovala mimořádně dobře dokumentovanou sbírku moravských výšivek.

Třetí příspěvek je rozloučením s redaktorem Českého lidu, Čeňkem Zibrtem²⁶, kolegou, přítelem, zajímavým člověkem. Je poděkováním za léta společné práce, za podporu v odborných záležitostech i za to, že Zibrť nikdy nezapomněl na významná životní jubilea své spolupracovnice²⁷.

²³ Odkaz Julia Zeyera v Muzeu Náprstkově, ČL 11, 1902, s. 15-16

²⁴ Renáta Tyršová a Josefa Náprstková si byly velmi blízké lidsky, nejen formálně, kvůli společnému působení v nejrůznějších výborech a podobných aktivitách.

²⁵ Antonie Waltrová, ČL 17, 1908, s. 259-298

²⁶ Vzpomínka na prof. dr. Čeňka Zibrta, ČL 32, 1932, s. 93-94

²⁷ Č. Zibrť, Renáta Tyršová, ČL 25, 1925, s. 42-43. Je to jeden ze Zibrťových článků k autorčinu životnímu jubileu. Napsal o ní i životopisnou brožurku, vydanou v edici „české hlavy“ v roce 1925

Folklor zo Slovenska v Zibrťovom Českom lide

Hana Hlôšková

Dejiny jednotlivých vedných disciplín, a tzv. vlastivedných zvlášť, hovoria okrem faktov o vzniku a rozvoji bádateľských inštitúcií, pedagogických pracovísk, o prínose jednotlivých osobností a vedeckých škôl, zároveň však aj o filozofických či politických súvislostiach, ktoré ovplyvňovali, a nezriedka priam limitovali stav vedy. Prostredníctvom týchto faktov sa dozvedáme o funkciách, ktoré daná vedná disciplína v konkrétnom období plnila pri formovaní autoobrazu spoločnosti.

Ešte stále platí konštatovanie M. Leščáka, vyslovené v roku 1996: „...dejiny slovenskej folkloristiky sú doteraz spracované medzerovito a z hľadiska súčasných potrieb etnologickej vedy nedostatočne“ (Leščák 1996:5). Dejinám folkloristiky na Slovensku sa venovali predovšetkým A. Melicherčík, J. Michálek, V. Gašparíková, v súčasnosti aj H. Hlôšková, M. Leščák, G. Kiliánová, E. Krekovičová a Z. Profantová, literárni vedci J. Minárik, M. Hamada a M. Dzubáková. I keď máme z ich pera k dispozícii mnoho parciálnych štúdií o jednotlivých osobnostiach či etapách skúmania folklórnych žánrov a druhov, predsa však nemáme v slovenskej folkloristike zatiaľ k dispozícii také komplexné práce, akými sú pre etnografiu diela V. Urbancovej (Urbancová 1970, 1987). Nateraz posledným komplexnejším počinom, ktorý sa venoval tejto problematike, bol grantový projekt Miesto folklórnych tradícií vo vývine slovenskej kultúry (pramene a vývinové smerovanie v 19. a 20. storočí). Projekt sa riešil pod vedením M. Leščáka začiatkom 90. rokov na pôde Ústavu etnológie SAV v Bratislave. Výstupom z grantového projektu je zborník K dejinám slovesnej folkloristiky (Leščák 1996).

Nezastupiteľné miesto v dejinách folkloristiky na Slovensku má v období do vzniku samostatných muzeálnych, vedeckých a pedagogických inštitúcií spolupráca slovenských zberateľov a bádateľov s českými a moravskými. Na prelome 19. a 20. storočia táto spolupráca na širšom poli národopisu kulminovala okolo prípravy Národopisnej výstavy československej. Záujem o ľudovú kultúru na Slovensku a spolupráca sa niesli aj v duchu idey kmeňa československého, predznamenávajúcej i možné štátoprávne ambície:

„Vláda viděla, že výstavní dílo tak ostentativním způsobem chtělo uplatnití nerozdílnou celistvost kmene československého. Tato celistvost ve zmyslu ethnografickém a vědeckém přirozeně musila vésti též k státoprávní jednotě po stránce politické. Měla tu býti manifestována též naše nerozluční jednota s našimi bratry na Slovensku ovšem jen ethnograficky, ale uzkostlivé vládě uherské i to bylo strašidlem.“ (NVČ : 542). Pri príprave NVČ sa rátalo aj s výborom v Turčianskom sv. Martine, no S. Brouček konštatuje veľmi opatrný postoj k verejnému prihláseniu sa k česko-slovenskej jednote (Brouček, 1984:606). I keď v štúdiu ľudovej kultúry v Čechách a na Slovensku možno badať v tom období podobné princípy a rovnaké ciele, „cesty za ich realizáciou, predpoklady a možnosti ich naplnenia boli už vzhľadom na osobitosti kultúrno-národného vývinu a stupeň hospodársko-spoločenského rozvoja neraz historicky diferencované a špecifické“ (Michálek 1980:35). Práve pre túto etapu vývinu slovenskej folkloristiky považuje Z. Profantová za jeden z vonkajších faktorov, ktorý ovplyvňoval jej stav a smerovanie, aj vplyv českej vedy (Profantová 1996:25).

Jednou z výrazných osobností, ktorá sa priamo či nepriamo podieľala aj na formovaní slovenskej folkloristiky bol prof. dr. Čeněk Zíbrt (1864 - 1932). Práve ním redigovaný Český lid hneď po svojom vzniku dáva priestor aj na publikovanie slovenských materiálov a príspevkov (Michálek 1980:37). Po zavretí Matice slovenskej v roku 1875 sa organizačnou bázou národopisného výskumu na Slovensku stala Muzeálna slovenská spoločnosť (vznikla v roku 1893 a do roku 1918 bola jedinou slovenskou národopisnou vedeckou inštitúciou) so svojimi periodikami Sborník MSS (vznikol v roku 1896) a Časopis MSS (vznikol v roku 1898). Okrem možností publikovať pôsobil však Český lid aj ako vzor pre spomenuté periodiká. J. L. Holuby V Slovenských pohľadoch v roku 1900 píše: „Sborník našej muzeálnej spoločnosti podáva nám tieto podklady ľudového života, len by bolo žiadúce, aby mal z čim najviac strán prispievateľov. Len prosím, venujte čas a poprezerajte pozorne osem ročníkov dr. Zíbrtom výtečne redigovaného Českého lidu, tohto znamenitého ethnografického časopisu českého, ktorý ani Slovensko nezanedbáva – a preto by som mu zo srdca prial čim najväčšie rozšírenie aj u nás – a uvidíte, že nielen nevyčerpal dosiaľ ešte všetko, čo ľud svojím životom poskytuje poučného a zaujímavého, ale z tej stariny vždy nové a nové veci na svetlo vynáša a ani nestačí všetko hneď za horúca, ako redakcii bolo

zaslané, uverejňovať, ale došlé články na redakčnej riečici osieva. Len čo zrnatého zostáva, jedno po druhom na poučenie naše, ktorí netrpezlivo každý nový zošit – inde by taký zošit knihou menovali – čakáme, aby sme sa na ňom pokochali. Tak by to mohlo a malo byť aj u nás“ (Holuby 1900:180).

Problematike zastúpenia príspevkov zo Slovenska na stránkach Českého lidu sa venovali J. Michálek a V. Urbancová v jubilejnom čísle v roku 1991 (Michálek, 1991, Urbancová 1991) a špeciálne problematike slovesného folklóru v Českom lide B. Beneš (Beneš 1991). Konštatuje, že „slovenským materiálom je venovaný dosť obmedzený záujem (asi 10 % uverejnených statí) a ide skôr o príspevky Zíbrtových osobných priateľov (T. Vansová, J. L. Holuby, L. Riznerová-Podjavorinská)“ (Beneš 1991:177).

Tento príspevok si kladie za cieľ doplniť a upresniť doterajšie poznatky o jednej z etáp vývinu slovenskej folkloristiky z pohľadu stykov s českou vedou a o konkrétnej spolupráci s Č. Zíbrtom, resp. s periodikom Český lid. Vychádzam z viacerých zdrojov informácií: predovšetkým to boli jednotlivé ročníky Zíbrtovho časopisu Český lid, bibliografia L. Kunza (Kunz, 1960) a uvedené príspevky k danej problematike. Súčasťou príspevku je bibliografia príspevkov o folklóre zo Slovenska.¹ Okrem faktografickej línie príspevok však sleduje aj rovinu menej „viditeľnú“, ktorej zdrojom bola pozostalosť Č. Zíbrta, uložená v Památníku národného písemnictví a slovenských bádateľov a spolupracovníkov, ktorí s ním komunikovali. Korešpondencia, poznámky a rukopisy sú zdrojom informácií o dobovom kontexte, o plánovaných i realizovaných príspevkoch do ČL, hovoria o česko-slovenských vzťahoch, ale pomáhajú tiež dokresliť osobnostné črty Čeňka Zíbrta a v konečnom štádiu tak dokresliť obraz tejto výnimočnej osobnosti českých kultúrnych dejín.

Príspevok sleduje Zíbrtov Český lid, teda roky 1891-1914, 1924-1932, v ktorých Č. Zíbrt pôsobil ako vedúci redaktor (L. Niederle po štyroch prvých rokoch spolupráce redakciu časopisu opustil). V záhlaví časopisu od jeho počiatku bolo uvedené, že je venovaný štúdiu „lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku“. Aj tento podtitul vychádza z dobovej situácie, ktorú charakterizuje S. Brouček: „práve v období založenia ČL vrcholili snahy o rozkrytie nejasností v tom, ktoré sociálne skupiny patria k jadrú českého národa, čo v prípade národopisu znamenalo, ktorých

príslušníkov českého národa bude táto disciplína študovať“ (Brouček 1991:147).

Ak sa teda zamýšľame nad typom príspevkov, ich tematickým zameraním a teritoriálnym záberom, musíme mať opäť na pamäti dobový i celkom osobnostný kontext vydávania časopisu. Niederleho koncepcia vydávať vedecky orientovaný národopisný časopis sa nenaplnila, pretože obchodné zábery nakladateľa ráтали so širšou čitateľskou obcou, čo vtlačilo ČL populárnejšiu podobu (Brouček, 1991:153). Sám Zíbrt sa pri vstupe do dvadsiateho ročníka ČL vyjadril: „Nevyhýbal jsem se ani článkům a sbírkám látky rázu populárnějšího, abych získával touto cestou ponenáhlu půdy v širších kruzích veřejnosti české ke studiím a článkům pak vážnějším“ (Zíbrt 1911:2). A tak jeho prácu v Českom lide aj mnoho historiografov českého národopisu a kultúrnych dejín berie: „...ako sústavný a vytrvalý zberateľ, usporadúvateľ, vydavateľ a redaktor pre mnohých až nepreberného množstva tém z hmotných i duchovných kultúrnych dejín“ (Brouček 2002:173).

Prispievatelia

Z mnohých prispievateľov a autorov, ktorí publikovali materiálové i teoretickejšie zamerané príspevky, sústredím svoju pozornosť na tých, ktorí spolupracovali so Zíbrtovým Českým lidom dlhodobejšie a pravidelnejšie. Na prvom mieste tak treba uviesť J. L. Holubyho. Už v roku 1893 publikuje Zíbrt prvý príspevok J. L. Holubyho (1836-1923). Holubyho spolupráca s českými a moravskými vzdelancami sa datuje od roku 1860, na poli národopisu sa spolupráca a korešpondencia zintenzívnila počas príprav na NVČ a na stránkach ČL publikoval v prvom období ČL, s výnimkou roku 1906, v každom ročníku (Urbancová 1991). „Jeho príspevky patria k najcennejším fondom u nás z minulosti a to predovšetkým práve vďaka svojej komplexnosti a spoľahlivosti“ (Michálek 1991:167)

Ako sám Holuby uvádza vo svojich spomienkach: „Aj s mnohými Čechmi bol som v spojení a prispieval som do Zíbrtovho Českého lidu od prvého ročníka až do posledného...“ (Holuby 1921). Holuby reagoval na Zíbrtovu výzvu v prvom ročníku ČL, kde v rubrike Otázky a odpovedi publikoval otázku Koluje posud mezi lidem českým název bájeslovné bytosti „víla“? Holubyho krátkou správou o tom, čo vie ľud

v Bošackej doline o vílach sa začína jeho spolupráca a živá korešpondencia so Zíbrtom. V Zíbrtovej pozostalosti sa nachádza korešpondenčný lístok, na ktorom Holuby reaguje na spomenutú otázku o vílach. Ďalšie Holubyho príspevky sú na rôzne témy, z folklórnych treba spomenúť príspevok *Národné piesne*, ktoré v ČL publikoval postupne v rokoch 1898-1910, ktorým sprístupnil texty temer 400 ľudových piesní s variantmi (Mjartan 1958:55). Č. Zíbrt v samostatnom článku spomína na spoluprácu s J. L. Holubym: „psal rád a ochotne do Č. Lidu i jiné vybízel“ (Zíbrt 1926:241).

Desať príspevkov o folklóre zo Slovenska publikovala v Zíbrtovom ČL Terézia Vansová (1857-1942). Jej spolupráca s ČL sa začala v roku 1896, keď jej v piatom ročníku vyšiel prvý článok – O bačovi, ktorý nosil zabitého človeka na chrbte, na základe zápisov z terénu ňou štylizované rozprávanie. V príspevku uvádza čitateľa do folklórnej situácie a podáva cyklus poverových i spomienkových rozprávání, poprepletaných úsloviami. Jeden z materiálov je uverejnený na pokračovanie a okrem uvedeného ide tiež o popisy detských hier, slovné hry a vyčítanky detí. Zápisy sú z lokalít, kde T. Vansová pôsobila – teda Klenovec, Píla (Novohrad), Banská Bystrica. Z obradovej kultúry jeden príspevok venovala narodeniu dieťaťa – krstiny a úvod.

Ďalšou z aktívnych prispievateľiek ČL zo Slovenska bola Ľ. Riznerová-Podjavorinská: (1872-1951) dcéra učiteľa a bibliografa Ľ. V. Riznera, spisovateľka, ktorú k spolupráci s ČL priviedol pravdepodobne J. L. Holuby (Riznerovie sused), uverejnila v Zíbrtovom ČL 6 príspevkov, z toho 4 aj s folklórnymi textami a z toho Slovenské piesne v 9 pokračovaniach (Kunz 1960:137-138). Najrozsiahlejší materiál predstavujú zápisy textov piesní z Horných Bziniac (Nitrianska župa). V Zíbrtovej pozostalosti sa nachádzajú dva kusy korešpondencie (navštivenka a korešpondenčný lístok) z rokov 1904 a 1923. (Zbierka piesní sa neskôr stala súčasťou okolo 10 000 textovej zbierky piesní Andreja Halašu). Navštivenka z roku 1904 sprevádza zaslanú zbierku piesní a na korešpondenčnom lístku z 1. okt. 1923 Ľ. Riznerová píše: „Zpráva o znovunarodení Českého lidu ma, ako dávnú jeho prispievateľku, srdečne potešila. V dobách zlých českí a slovenskí ľudia, pečující o záchranu ohrozených pokladov, ako do klenotnice ukládali do Českého lidu skvosty: spevy, zvyky, charakteristické zvláštnosti svojho lidu – v radostné roky národního oslobodenia nech

nám je Český lid strážcom drahých odkazov predkov našich – piedestálom lásky k svojetí! Pozdravujem Vás, Pane Redaktore, k ďalšej zdarilej práci, v úcte sa snažím.“

Redakcii ČL a jej editorovi Č. Zíbrtovi písali po obnovení vydávania časopisu po prestávke, zavinennej prvou svetovou vojnou, zo Slovenska už aj príslušníci prvej generácie odborne školených etnografov: J. Mjartan a R. Bednárík, ako aj inštitúcie: Matica slovenská, Muzeálna slovenská spoločnosť, Univerzita Komenského v Bratislave, Východoslovenské múzeum v Košiciach. Korespondencia s MS sa týka Zíbrtovho členstva v nej, ako člena Národopisného odboru MS, z Muzeálnej slovenskej spoločnosti je to zase pozvanie na slávnosť kladenia základného kameňa novej budovy Slovenského národného múzea v Martine (19. augusta 1928). V roku 1930 píše redakcii ČL R. Bednárík: „Redakcia ČL by mala vôbec značne zvýšiť publikačnú činnosť zo Slovenska, zemi to po stránke národopisného materiálu, panenskej. ...ČL, ktorý toľko prospel k osvetleniu života českého, má si teraz všímať brata Slováka. Snažte sa rozprestrieť sieť pracovníkov na Slovensku, snáď i viac honorovať, ale v každom prípade čo najviac materiálu zbierať“ (Bednárík 1930).

Ako ukazuje priložená bibliografia, na stránkach Českého lidu publikovali príspevky o folklóre zo Slovenska aj „neslovenskí“ autori, z nich napr. vynikajúci folklorista P. G. Bogatyriev, ktorý od roku 1923 pôsobil v Československu a v rokoch 1936-1939 prednášal na FF UK v Bratislave. Vo dvoch ročníkoch ČL publikoval príspevky z Podkarpatskej Rusi o viacerých sviatkoch obradového kalendára, ktorých súčasťou sú prejavy obradového folklóru, ale tiež pranostiky či poverové rozprávania.

K dejinám folkloristiky na Slovensku publikoval pramenné materiály V. A. Francev ešte v 7. a 8. ročníku ČL. Sú to listy J. Kollára F. L. Čelakovskému o zbierkach slovenských prísloví (Francev 1898: 339-341) a L. Štúra V. Hankovi o vydaní práce o národných piesňach slovanských (Francev 1899: 308-309).

Folklórne druhy a žánre

J. L. Holuby spomína *časové piesne*, ako piesne, ktoré ľud skladal do roku 1848, čiastočne do roku 1860 pred voľbami stoličných úradníkov. Vidiečania si tieto vtipné piesne, ktoré chválili svojich

kandidátov a hanili protivníkov, spievali pri práci. Zíbrt venoval priestor v ČL aj hádankám, rečňovankám a vyčítankám a detským hrám, ktoré vo viacerých príspevkoch priblížila T. Vansová (Kunz 1960: 171).

Č. Zíbrt v V. ročníku ČL sprístupňuje dielo A. E. Timka z roku 1867 Slovenská svadba. Timko túto prácu pripravil s úmyslom: „Účel vydania tohto spisu zaiste nenie žiadať iný, ako ten, aby pospolitý ľud náš mal v ruke a na písme: S jakými obradmi vybavuje sa „slovenská svadba“, aby mladšie pokolenie nemuselo sa sháňať za onými pri svadbách panujúcimi vinšami a piesňami, aby sa národ držal svojho, a nesháňal sa za cudzonárodným zvykom“ (Zíbrt 1896:259). V texte sú uvedené: reči svadobných funkcionárov, vinše pri svadobnom stole, svadobné rečňovanky, popisy tancov a svadobné piesne.

Etiologické legendy: J. Čižmář: Proč?: „Jak lid slovenský všelikých zjevů přírodních, zvláště u rostlin si všímá a také svým starým – pověrečným – způsobem vysvětliti si umí, pověděl nám již J. L. Holuby v znamenité své práci: Magické rostliny. Zapsal jsem si také některé toho doklady v Mor. Lieskovém a podávám zkazky ty v tamějším nářečí věrně tak, jak mně byly vykládány“ (Čižmář 1894: 30): prečo má vrbina listy kropenaté? Prečo koza chvost nemá? Prečo má obilie krátke klasy? Prečo má kôň na nohách flaky a prečo začali ľud fajčiť?

Ako som už vyššie uviedla, na stránkach ČL vyšlo aj viacero príspevkov s dialektologickým zameraním. O tom, že pôvod týchto príspevkov bol naozaj rôznorodý, svedčí i článok v ČL v roku 1913 Obrazy slovenského života r. 1838, ktorého ako autor je podpísaný Lad. Dětvan. Zjavne ide o pseudonym, za ktorým sa mi zatiaľ nepodarilo identifikovať skutočné meno autora. Príspevok uvádza ukážky bežných rozhovorov vidiečanov, ktoré v roku 1838 publikoval v Novom i starom vlastenskom kalendári známy organizátor slovenského divadelníctva v Liptove Gašpar Fejérpataky - Belopotocký. Príspevok má síce stručný úvod, no i keď autor deklaruje: „Zajímá nás jejich (ukážok ľudových hovorov – H. H.) stránka dialektická i věcný obsah s názory tehdejšími. Sbíráme-li dnes tyto „dokumenty limské“ z nynějšího podání a života lidového, budiž dopřáno místo tak starým záznamům od zkušeného znalce lidu slovenského“ (Dětvan 1913:295), čitateľ sa nedozvie, z akej lokality či z akého regiónu sú ukážky.

Folklorizmus

ČL venoval pozornosť i dobovým prejavom folklorizmu na Slovensku. Napríklad v stručnej kritickej glose autor (podpísaný iniciálou Z.) pozitívne hodnotí publikáciu Trávnice – sto slovenských národných piesní v klavírnej úprave M. Francisciho, ktorá vyšla v roku 1892 v Lipt. Sv. Mikuláši: „harmonisovaných pro piano v duchu lidové hudby slovenské beže vši strojeností a doprovodu vyumělkovaného. M. Francisci nesetřel svojí harmonisací s písní slovenských původní lahodnosti hudby lidové“. V ďalšom texte autor doslova cituje recenziu zo Slovenských pohľadov (ČL, 2, 1893, s. 82).

Terminológia

J. L. Holuby: *národná pieseň, časová pieseň, poviestky, rozprávky*

T. Vansová: *povedačky, riekania*

J. Čižmár: *zázky*

J. Bodnár: *rozprávky*

T. Vansová: *žarty, hádanky, detské hry, porekadlá a frázy (o chlebe), povest'*

Zberateľská práca

J. L. Holuby v liste Zíbrtovi uvádza o zbierke piesní z Bošáckej doliny a „jen z maličkých částky po jiných krajích Slovenska sebraných“, že ich „sebral z úst děvčat, která mi je předzpěvovala“ (Holuby, 1897). Holuby píše Zíbrtovi o svojom vzťahu k objektu výskumu – „...sbíral sem pověsti, čary, léky domácí a podobné věci a sebral sem toho zase pěknou hromádku. Můj slovenský lid mi přirostl k srdci a já se s ním milerád bavím, a oni mne také rádi mají a dovolují mi nahlédnouti do srdce svého až na dno...“ (Holuby 1895) a tiež: „...ešte musím vybehnúť do kopaníc a tam daktoré babky vyexaminovať. Ony mi vďačne všetko povedia, čo vedia“ (Holuby)

V roku 1924 ČL publikuje výzvu V. Polívku Slovenským učiteľom – rodoľubom (Polívka 1924), v ktorej autor vychádza z novej štátoprávnej situácie slovenského národa v spoločnej Československej republike. Rukopis tejto výzvy sa tiež nachádza v Zíbrtovej pozostalosti v LA PNP. V. Polívka sa v nej odvoláva aj na spoluprácu slovenského národopisu s českými bádateľmi, čo ako vieme, sa aj na pôde folkloristiky intenzívne realizovalo v diele J. Polívku, K. Plicku,

V. Plicku či J. Horáka ai., keď uvádza: „Dôležitý úkol na Slovensku pripadá bratom učiteľom Čechom, ktorí vedia oceniť štúdium národopisné. Tí iste splnia nádeje!“ (Polívka 1924).

V pozostalosti Č. Zíbrta sa nachádza aj zoznam 12 piesní so stručnými komentármi, ktoré zaslal Juraj Poláček – Podhájsky z Horného Srdia so sprievodným listom (Poláček 1901): „Blahorodý pane! Na žiadosť Vašu, že časem na všetko dojde, posielam Vám prítomné piesne s tým presvedčením, že i Vy moju prosbu neopovrhnete a pošlete mi odtlačenie jejich? Čo je nie nemožnosťou. Však ja si myslím že máte i inakšie čítanie slovacím chlapcom sa zavdačiť. A nám toho veľa način lebo sa zberáme na knižnicu. Jak budete tak dobrý a budete mi posielat' Český lid budem sbierat' ďalej i zvyky, povery a čo inšie. Čo mne tiež neni nemožnosť. Poznámky v svazočku sú len pre Vás aj piesne čo i nezaslúžia byť uverejnené aspon poznáte slovenský lud. Tak prosím Vás píšete viacej to je všetko málo. Či ste uzrozumeni? Na zdar!“ Súbor piesní J. Poláčka však Zíbrt v ČL nepublikoval.

T. Vansová sa v súvislosti so spoluprácou s ČL o svojej zberateľskej práci vyjadruje v liste Zíbrtovi: „Lud, medzi ktorým žijem, je temer nevyčerpatelná studnica samorostlého charakteru“ (Vansová 1898).

Za istý dobový prínos i pre folkloristiku považuje B. Beneš príspevok L. Janotu – Žiarčova, ktorý vyšiel v ČL v roku 1925 (Beneš 1991:175). Príspevok je prekladom dotazníka z angličtiny, ktorý autor upravil pre naše pomery (Janota – Žiarčov 1925). Ako autor uvádza, dotazník „poslovenčil a pomerom zodpovedajúc doplnil“ (Janota – Žiarčov 1925: 49). Problematika folklóru je v dotazníku sústredená v VI. kapitole: Aestetika a kultúra, pričom otázky sledujú aktuálny stav kultúrnych aktivít obyvateľov dediny, prenikanie techniky (kino, používanie gramofónu), otváranie spevného repertoáru (prienik operetných melódií), ale aj aktívnu tvorivosť vidiečanov (Vznikajú-li v dedine i dnes ľudové piesne?)

Práca s folklórnym materiálom

J. L. Holuby zozbieraný piesňový materiál porovnával s Kollárovou zbierkou Národné spievanky a v liste Zíbrtovi uvádza: “Nebylo by škodilo ... abych svou sbírečku byl porovnal se všemi dosavad vyššími

sbírkami slovenských a moravských národních písní, ale já ty sbírky při rukou nemám a jen ztěž se mi podařilo...dostati na krátký čas Kollárovy Zpievanky, oba díly." (Holuby 1897). Piesne, ako som uviedla vyššie, Holuby neopatrili nápevmi. Ako uvádza v liste Zibrtovi, „nápěvy vám nemohu poslati, protože je notami zachytiti neumím, ani zde nemám nikoho, kdo by mi nápěvy napsati věděl" (Holuby 1897). Poukazuje tiež na výhody dlhodobého pobytu v skúmanom prostredí – teda hovorí vlastne o stacionárnom výskume. V úvode k zbierke piesní uvádza, že kultúru ľudu v Bošáckej doline sleduje už 36 rokov.

Život folklóru

J. L. Holuby dôvernú komplexnú znalosť podmienok života v skúmanom prostredí Bošáckej doliny dokladá postrehmi o ubúdajúcich kozmogonických znalostiach, čo vysvetľuje zánikom hromadného pasenia dobytky, keď pastieri boli celú sezónu v extraviláne obce a mali možnosť sledovať nočnú oblohu (Urbancová, 1991:173). Konštatuje tiež, že sa postupne vytratilo spievanie pri práci a spev sa sústreďuje na obradové príležitosti – predovšetkým počas svadby.

O spevnosti uvádza údaje aj vyššie spomenutý J. Poláček, jednoduchý amatérsky zberateľ z Horného Srnia v liste Zibrtovi: „táto pesnička je v Srniem veľmi oblubena aj sa velice krasne spieva, škoda že neviem melodie...táto pesnička je z Moravy, v Srniem ju priplietli ...Potom náš lud aj velmi zabýva spievat, prečo? Příklad k tomu dost...každá jedna pesnička ma svoju istu notu podľa obsahu, napr. v tomto zošitku ich může šest spievat' na jennu nôtu...(Poláček 1901).

Teoretickejší charakter má príspevok F. Kretza: Národní slovenská píseň (Kretz 1905: 13-15). Autor v ňom apelatívne poukazuje na vplyv interpretácie slovenských ľudových piesní cigánskymi muzikantmi – meniac rytmus a hudobnú ornamentiku. Vyslovuje tiež presvedčenie, že súdobý technický prostriedok zaznamenávania zvuku – fonograf by prispel k vernému zachyteniu autentického znenia ľudových piesní. Autor vyzýva aj na intenzívne výskumy priamo na slovenskom vidieku: „Chceme-li slyšeti neporušené písně v celé jejich nádheře a čistotě, jak se nám dochovaly ze starých dob, na které ještě rez moderní hudby neměl vlivu, musíme zajíti do zapadlých osad a samot slovenských, kde zvučí nádherná píseň v původním znění“ (Kretz 1905:15).

Slovaciká Č. Zíbrta v Českom lide

Č. Zíbrt uverejnil v ČL 11 vlastných príspevkov o nárečiach, duchovnej kultúre a o folklóre zo Slovenska. Sústredila by som sa na dva z nich: v roku 1907 publikoval obsiahlejší dvojdielny príspevok o ľudovom rozprávaní v diele Boženy Němcovej a v roku 1927 informatívny príspevok o národopisnej práci na Slovensku. V prvom príspevku sprístupňuje korešpondenciu B. Němcovej, nadväzujúc na dovtedy uverejnené príspevky o živote a diele B. Němcovej sledoval zámer nesentimentálne, realisticky priblížiť ťažké životné osudy spisovateľky, ktorá „podle vlastního přiznání, docházela úlevy a osvěžení při tvorbě Babičky, v úpravě nasbírané látky lidovědné do tisku (slovenských pohádek a pod.)“ (Zíbrt 1907:1). V uverejnených listoch sa dozvedáme o Němcovej spolupráci so slovenskými vzdelancami – v prípade Slovenských pohádek s jazykovedcom M. Hattalom, ktorý robil korektúru pred tlačou. B. Němcová sa v uverejnenej korešpondencii tiež zmieňuje o svojich zámeroch, čo sa týka jazykovej podoby diela: „Já mínila je vydati v čisté slovečině, ale na to nechtěl nikdo vzíti. Čistě česky psány, byly by ztratily všechn pak původní ráz. Hleděla jsem tedy vyhověti oběma stranám, ponechajíc alespoň všechny zvláštnosti v řeči a původní mluvu v dialogu“ (Zíbrt 1907:23). Zíbrt zdôraznil aj porovnávací aspekt, s ktorým Němcová pristupovala k slovesnému folklóru. Poukazuje na túto menej známu skutočnosť, ktorá sa zachovala v poznámkach na lístkoch v Sacharovovej zbierke ruských piesní, kde Němcová uvádza slovenské paralely piesní, ktoré počula počas svojho pobytu na viacerých miestach na Slovensku, resp. odvoláva sa na texty, publikované v Kollárových Národných spievankách (Zíbrt 1907: 68-69). Zíbrt publikuje tiež pasáže listov, ktoré svedčia o Němcovej vzťahu k Slovensku a o jej názore na vzájomné súžitie dvoch blízkych národov: „Co nám je do nich, my jich nepotřebujem, oni nás ale!“ mlúví mnozí. Eh, jsou to hrdé myšlenky těch pánů, my potřebujeme jeden druhého. Dobře tedy, abychom se poznávali, jeden druhého laskavě podporovali a k vzájemnému cíli vzájemně pracovali. Takovouto vynášivostí urážíme jich sebecit, a pracujem do rukou té straně, které bez toho obchází jako lev řvoucí, číhající, kde by nás pohltila...“ (Zíbrt 1907:24). Konkrétnym vyjadrením jej vzťahu k Slovensku, k Slovákom a ku kultúrnym hodnotám, ktoré vytvorili, bola Němcovej aktivita pri vydaní slovenských rozprávok, pričom, ako uvádza Zíbrt, na obálku od

J. Mánesa, musela priplatiť 20 fl.. Keď čítame jej korešpondenciu, niet listu, v ktorom by nebola zmienka a konkrétne údaje o neutešenej finančnej situácii rodiny a v takomto kontexte sa ukáže jej finančný príspevok ako čin hodný uznania a výraz osobnej obetavosti uvedomelej vzdelanej ženy.

Č. Zibrť v roku 1927 publikuje v rámci Časových správ príspevok Národopisná práca na Slovensku, v ktorom podáva aktuálne informácie o situácii na poli česko-slovenskej spolupráce v národopise. Odvolávajúc sa na uplynulé ročníky ČL, ako fórum kontinuálneho publikovania príspevkov o Slovensku a zo Slovenska, oboznamuje čitateľov s práve konštituovanou Národopisnou radou pre Slovensko (1926). Rada vznikla na augustových slávnostiach Matice slovenskej a tu bol ustanovený Organizačný výbor pre národopisný súpis na Slovensku. Výbor si stanovil úlohy na poli národopisu: vydať bibliografiu slovenského národopisu, usporiada sa čítanka starších národopisných článkov ako vzor pre pracovníkov na poli národopisu, usporiadajú sa krajinské výstavy, predovšetkým sa však usporiadajú prednášky o význame národopisného súpisu na Slovensku, ktorého výstupom mali byť lokálne a regionálne monografie. Český lid mal byť publikačným fórom informácií a materiálových príspevkov o týchto aktivitách (Zibrť 1927: 135-137).

Osobné vzťahy vo svetle korešpondencie

J. L. Holuby v liste žiada Zibrta: „Prosím, aby ste mi za ďalší uveřejňování národn. písní slovenských neposílali honoráře, nebo není v tom ani řádku ani slovíčka mého, ale všecko zachytil sem z úst lidu. Od té doby sebral sem zase značný počet písní a pověstí i jiných maličkostí“ (Holuby 1899). Korešpondencia J. L. Holubyho so Zibrtom nesie i v osobnejšom tóne od roku 1896, keď sa na Slovenskom večierku v Prahe spoznali aj osobne. V korešpondencii sa Holuby zveruje Zibrťovi i z ťažkej osobnej straty – smrti 22-ročnej dcéry a vnučky: „Této zimy mne zastihla velmi bolestná rána, neboť mi dobrá dcera, jen 22-letá po porodě zemřela, novorozeňátko zůstalo naživě, ale její dvouletá dcerečka, právě vtedy, když matku ke hrobu vynášeli, na záškrť zemřela...“ (Holuby 1895). Ako uvádza J. Mjartan, podľa doteraz známej korešpondencie posledný zachovaný list Holubyho Zibrťovi je z 17. 10. 1914, v ktorom Holuby gratuluje Zibrťovi k abrahámovinám (Mjartan 1958:56) a oceňuje jeho prácu slovami:

„Svou úžasnou pilností a důkladností vystavil jste si sám v národě pomník trvalejší od kovu“ (Holuby 1914).

K. A. Medvecký, katolícky kňaz a autor monografie Detva (1905) píše Zíbrtovi: „Úprimná vďaka za láskavú ohotu i záujem o moju knihu! So studom uznávam, že Váš Český lid poznám len s jednej reklamy, na ktorej bol náhodou aj výtečný typ Detvana. Som totiž prenasledovaný slovenský kňaz, prehadzovaný skoro polletne z biedneho miesta na biednejšie i sotva stačím predplácať si niekoľko slovenských časopisov... Za láskavé doporučenie v ČL – ač práve pre udanú príčinu nemal som šťastie ho čítať – iskrennú vzdávam Vám vďaka. S bratského Česka (i Moravi) mám doposavád' 14 výtlačkov predplateno“ (Medvecký 1905).

Terézia Vansová sa vo viacerých listoch Zíbrtovi zveruje s problémami, ktoré sprevádzali časopis pre ženy Dennica, ktorý redigovala, a i na tomto poli oceňuje česko-slovenské vzťahy: „Odtiahlo sa písanie listu mojho už aj preto, že prijala som na seba redigovanie listu pre ženy Dennica. Malý to orgán našich žien a predsa koľko mi už spôsobil starostí a súženia. I kritika sa zadrapila sa doň a odtrhla nám značnú časť predplatiteľov. Avšak i tu české dámy dokázaly sa byť pomocnicami v núdzi a pomohly nám svojimi predplatkami natoľko, že bude možno udržať Dennicu“ (Vansová 1898). V ďalšom liste reaguje veľmi emotívne na aktuálnu politickú situáciu v súvislosti s germanizačnými snahami v Čechách a vyjadruje aj osobným listom Zíbrtovi solidaritu: „Dostal som rada čítala česky (všetky Slovensky to rady robíme), ale od týchto čias nebudem viac čítať nemecky (podč. v liste). Nenávisť je cudzia vlastnosť môjmu srdcu, ale ja myslím, cítim to (podč. v liste) že teraz ona tam vzriastla proti Nemcom, našim odvekým ubijcom, nepriateľom Slovanstva od počiatku až po koniec sveta. Už Kollár nám ich ukazuje, akí sú a teraz ukazujú sa sami, akí sú vlci (podč. v liste) hltaví. V tie časy, keď dochodili k nám tie správy o oprávnenom vzbúrení sa Prahy, my všetci by sme boli hotoví urobiť to isté a vzbúriť sa oproti spupnosti tak bezohľadnej – ba bestiálnej. I naša slovenská „holubičia krev“ zbúrila sa pri tom násilí a bezpráví, čo pášu nemci v Austrii, no s my nie sme predsa na to uvyklí každý deň! Veď keby nebolo nemcov, však by už i Maďarom boli odzvonili – ale tí udržuju tento klin vrazený do tela slovenského – aby im nevzrástlo príliš mocné. Ach. Kdeže sme ešte od slovanskej vzájemnosti! Kde solidarita? Avšak odpusťte! Dakedy mi

ujde pero. A cit nedá si prílišne hrádze klást' – kedy-tedy prekypí“ (Vansová 1897).

O intenzívnych a rôznorodých stykoch Č. Zíbrta so Slovenskom svedčí aj list – tlač z 15. 10. 1928 Prosba najchudobnejších v Republike, ktorá sa zachovala v jeho pozostalosti. Obracia sa v nej správca rímsko-kat. fary v podtatranských Batizovciach Ján Hatiar s prosbou o milodar na kúpu nového chrámového organu: „... v mojom 628-ročnom kostole biedny organček mám, a preto v mene mojich 150 veriacich snažne prosím Vás, ráčte mi pri nadobudnutí nového organa štedrú ruku podať a láskavým milodarom potešiť. Mám ešte 187 cigánov, ale títo čo mi obetujú?...”

Záver

Obdobie vzniku Českého lidu znamenalo vo vývoji národopisu na Slovensku oproti národnoobrodeneckému obdobiu rozširovanie záujmu o etnografickú problematiku. Č. Zíbrt, ako hlavný redaktor Českého lidu (1892-1914, 1924-1932) však dával priestor aj na publikovanie materiálových príspevkov o folklóre zo Slovenska. Miesto na uverejnenie dostali aj ojedinelé príspevky o prejavoch folklorizmu. Na Slovensku až do roku 1921, kedy vzniklo bratislavské univerzitné národopisné pracovisko, nebol národopis inštitucionálne zaštitený. Zberatelia a prispievatelia do Českého lidu zo Slovenska boli teda predovšetkým neškolenými pracovníkmi na poli národopisu – boli to napr. kňazi, učitelia, spisovateľky, ktorí však dôverne poznali skúmané prostredie, pretože zberateľskú prácu vykonávali väčšinou v mieste svojho pôsobenia a robili tak vlastne stacionárny výskum. S väčšinou z nich sa Č. Zíbrt osobne poznal a spolupracovali aj na báze osobných priateľských vzťahov.

Spolupráca Č. Zíbrta so zberateľmi folklóru zo Slovenska mala okrem odborného rámca, aj symbolický význam utužovania česko-slovenských vzťahov, i keď bez spoločného politického výrazu.

Portrét osobnosti Č. Zíbrta dokresľuje aj korešpondencia, ktorá sa zachovala v jeho pozostalosti. Okrem pracovných a odborných informácií prináša tiež svedectvo o dôvere, ktorú požíval u svojich prispievateľov zo Slovenska – zverovali sa mu s rodinnými a osobnými udalosťami a problémami.

I keď príspevky o folklóre zo Slovenska na stránkach Zíbrtovho Českého lidu neboli systematicky publikované podľa ucelenej koncepcie podať reprezentatívny obraz o žánrovom zastúpení a regionálnom rozšírení, treba oceniť, že v nepriaznivých časoch pre vývin slovenskej folkloristiky poskytoval Čeněk Zíbrt priestor, radu i usmernenie zberateľom slovenského folklóru. Pôsobil motivujúco aj na ďalších zberateľov a Český lid sa tak stal nasledovaniahodným vzorom i pre publikačné orgány na poli národopisu na Slovensku.

Poznámky

1) Bibliografiu som zoradila podľa mien autorov v abecednom poradí.

Literatúra

- Bednárik, R.: 1930 List z 22. 11. 1930 v pozostalosti Č. Zíbrta v La PNP
Beneš, B.: 1991 Slovesná folklórná a populárna tvorba v Zíbrtové Českém lidu. ČL, 78, s. 174-179
Brouček, S.: 1984 K česko-slovenským stykům v národopise v 1. polovine devadesátých let 19. století. Slovenský národopis, 32, 4, s. 605-614
1991 Založení Českého lidu a jeho význam pro rozvoj národopisného bádání. ČL, 78, s. 147-156
2002 Čeněk Zíbrt pohledem naléhavého dopisu Lubora Niederla. Český lid, 89, č. 2, s. 173 -187
Čižmář, J.: 1894 Proč? ČL, III., s. 30 -31
Francev, V. A.: 1898 K dějinám národopisu československého. ČL, 7, s. 339-342
1899 K dějinám národopisu československého ČL, 8, s. 308-309
Holuby, J.L. List Č. Zíbrtovi. LA PNP Praha, Sign. 38 G
1895 Holuby Zíbrtovi 18.5. 1895 LA PNP
1897 Holuby Zíbrtovi 11.6.1897 LA PNP, Sign. 38G22
1899 Holuby Zíbrtovi 29.6.1899 LA PNP
1900 Tri razy na Malenici. Slovenské pohľady XX.
1914 List, uložený v pozostalosti Č. Zíbrta, LA PNP
1921 O mojich stykoch s Čechmi v dobe predvojrovej. Lidové noviny, 29, č. 69, 9.2.1921
Janota- Žiarcov, L.: 1925 Otázky k sociografickému opisu dediny (psychologie obce, případně celého kraje). ČL, 25, s. 49-51, 106-108
Kretz, F.: Národní slovenská píseň, ČL, 14, 1925, s. 13-15
Kunz, L.: 1960 Soupis prací Zíbrtova Českého lidu. Zprávy Společnosti československých národopisců, r. II., suplement
Leščák, M.: 1996 Poznámky k dejinám slovenskej slovesnej folkloristiky. In: Leščák, M. (ed.): K dejinám slovesnej folkloristiky. Bratislava, s. 5-13

- Medvecký, K. A.: 1905 Medvecký Zíbrtovi v liste zo 16.11. 1905. Pozostalost' Č. Zíbrta v LA PNP
- Michálek, J.: 1980 K štúdiu slovensko-českých vzťahov v ľudovej kultúre. In: Gašpariková, V. (ed.): Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti. Bratislava, s. 35- 42
- 1991 Vznik Českého lidu a slovenský národopis. Český lid, 78, s. 167-169
- Mjartan, J.: 1958 Jozef Ľudovít Holuby - Národopisné práce. SAV, Bratislava
- Národopisná výstava československá v Praze 1895 (pořádají: K.. Klusáček, E. Kovář, L. Niederle, F. Schläffer, F.A. Šubert). Praha, bez vročenia
- Poláček-Podhájsky, J.: 1901 List Zíbrtovi z 5.5.1901 v pozostalosti Č. Zíbrta. LA PNP
- Polívka, V.: 1924 Slovenským učiteľom – rodoľubom. ČL, 24, s. 49-50
- Profantová, Z.: 1996 K formovaniu folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia In: Leščák, M. (ed.): K dejinám slovesnej folkloristiky. Bratislava, s. 19 - 37
- Urbancová, V.: 1970 Počiatky slovenskej etnografie. Bratislava
- 1987 Slovenská etnografia v 19. storočí.. Martin
- 1991 Jozef Ľudovít Holuby v česko-slovenskom národopisnom kontexte. Český lid, 78, s. 170-174
- Vansová, T.: 1897 List Zíbrtovi z 7.12.1897 LA PNP
- 1898 List Zíbrtovi z 12.2. 1898. LA PNP
- 1898 List Zíbrtovi z 9.10. 1898 LA PNP
- Zíbrt, Č.: 1896 Timkova Slovenská svadba. ČL, V., s. 243-259
- 1911 Dvacátý ročník Českého lidu. ČL, 20, s. 1-3
- 1926 J. L. Holuby Českému lidu. ČL, 26, 321-346, 241-250
- 1927 Časové správy. Národopisná práce na Slovensku. ČL, 27, s. 13-137

Značky

ČL	Český lid
ČMSS	Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti
LA PNP	Literárni archiv Památníku národního písemnictví
MS	Matica slovenská
NVČ	Národopisná výstava československá
PNP	Památník národního písemnictví
SMSS	Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti

Bibliografia príspevkov zo Slovenska v Zíbrtovom Českom lide (Folklór)

Bibliografiu spracovala autorka príspevku na základe prác:

L. Kunz: Soupis prací Zíbrtova Českého lidu. Zprávy Společnosti
československých národopisců, r. II., suplement. Praha 1960

P. Stano a R. Žatko: Národopisná literatúra na Slovensku za roky
1901-1959. Matica slovenská, Martin, 1989

Bednárík, Rudolf:

Povery o „vodnárovi“ v Novom
Meste nad Váhom
31 (1931) 70-71

Čižmár, Josef:

Proč? Skazky lidu slovenského
3 (1894) 30-31

Bednárík, Rudolf:

Jarné zvyky podtematinskeho ľudu
32 (1932) 136-138

Čižmár, Josef:

Zvířecí mluva na Slovensku
3 (1894) 330-331

Bodnár, Július:

Rozprávky na Uderinej
v Novohradskej stolici
10 (1901) 66

Čižmár, Josef:

Pohádky slovenské
7 (1898) 46-47
8 (1899) 150-151

Bogatyrev, Petr:

Hod Boží svatodušní (Svatá neděle)
v Podkarpatské Rusi
24 (1924) 307 – 308

Čižmár, Josef:

Slovenské vánoce a obchůzky
povánoční
29 (1929) 82-86

Bogatyrev, Petr:

Den sv. Jana Křtitele (Ivandel)
v Podkarpatské Rusi
24 (1924) 342-343

Čižmár, Josef:

Prečo má obilie krátke klasy?
24 (1924) 20

Bogatyrev, Petr:

Slavení sv. Jiří na Podkarpatské
Rusi
25 (1925) 275-276

Čižmár, Josef:

Slovenské chození s „rožněm“
v Novém Městě nad Váhem
29 (1929) 169

Bogatyrev, Petr:

Narození a křest dítěte na
Podkarpatské Rusi
31 (1931) 16-18

Dětvan, Ladislav:

Obrazy slovenského života roku
1838
22 (1913) 295-297

Eljasz-Radzikowski, Stanislav:
Gierlachov, málo známá slovenská
vesnice v Tatrách
8 (1898) 46-52
10 (1901) 305-308

Faměra, Vojtěch:
Vianoce v spišskej dedine
Letanovciach
24 (1924) 128-129

Faměra, Vojtěch:
Najmuriena panna
24 (1924) 231-232

Faměra, Vojtěch:
Hrst' ľudových názvov rastlín zo
Spiša
24 (1924) 374-375
Faměra, Vojtěch:
Spišská svatba
25 (1925) 188-190

Faměra, Vojtěch:
Slovenské vánoční a předvánoční
pověry z Važca pod Kriváněm
26 (1926) 100-101

Francev, Vladimír Andrejevič:
K dějinám národopisu
československého
7 (1898) 339-342
8 (1899) 308-309

Francev, Vladimír Andrejevič:
Nejstarší záznam o slovenské lidové
písni v ruské literatuře
25 (1925) 126

Hochová – Brožíková, Zdena:
Pověsti o vzniku Trenčanských
Teplic
29 (1929) 289-295

Holuby, Jozef Ľudevít:
Slovenský spev vtákov
2 (1893) 29-31

Holuby, Jozef Ľudevít:
Korheľ, čert a smrť z Beckova na
trenčianskom Považí
4 (1895) 13-15

Holuby, Jozef Ľudevít:
Ukážka žartovného prekárania
slovenského
5 (1896) 33-38

Holuby, Jozef Ľudevít:
Maličkosti astrologické ľudu
bošáckeho v Trenčiansku
5 (1896) 324-327

Holuby, Jozef Ľudevít:
Drobné poviestky z Bošáckej doliny
6 (1897) –43-48, 145-149

Holuby, Jozef Ľudevít:
Narodnie piesne slovenské
7 (1898) 49-52, 223-225, 444-445
8 (1899) 339-342
9 (1900) 136-137
10 (1901) 162-163
11 (1902) 101-102, 184-186
12 (1903) 127-128, 312-313, 413-
415
15 (1906) 343-344
16 (1907) 156-157
18 (1909) 243-244, 268, 449-450
19 (1910) 144

Holuby, Jozef Ľudevít:
Rozprávky z Bošáckej doliny
10 (1901) 67
12 (1903) 474-477
13 (1904) 79-83, 474-477
14 (1905) 48-50

Holuby, Jozef Ľudevít:
Maličkosti ze Slovenska
14 (1905) 463-466

Holuby, Jozef Ľudevít:
Hrozenčan na Madilých salaši
13 (1904) 159

Harušická, J.:
Svatba na Slovensku
20 (1911) 287-289, 417-419

Hula, Emil:
Bursa (fašiangová zábava v krčme)
v západnom Slovensku
24 (1924) 164-168

Hula, Emil:
Národné slovenské tance
„čerešňový“ a „zrkadlový“ z Horného
Dubového
26 (1926) 317-320

Hula, Emil:
25 slovenských ľudových písní z okolí
Košic (Barca)
31 (1931) 85-88, 167-169, 193-196,
314-317

Chorvát, Krištof:
Staré doklady o hře „králů“ na
Slovensku
5 (1896) 279

Janota-Žiarcov, L.:
Otázky k sociografickému opisu
dediny (psychologie obce), případně
celého kraja
25 (1925) 49-51, 106-108

Kolářová-Rachová, Růžena:
Několik pověr a zvyklostí na svátek
sv. Ondřeje, sv. Lucie a na Štědří
den
14 (1905) 88

Kožmínová, Amálie:
Slováci na Tatrách
25 (1925) 195-201

Kretz, František:
Národní slovenská píseň
14 (1905) 13-15

Landsfeld, Heřman:
Kterak džbánkář Mišo Odler „sa nésí
na dzivákovi“
31 (1931) 13-16

Máchal, H.:
K písní slovenské o Paromovi
a Ratce
6 (1897) 259-265, 349-354

Maloch, František:
Šedesátiny záslužné činnosti
seniora Jozefa Ľudovíta Holubyho
234 (1914) 470-471

Mjartan, Ján:
Desať príkazani šenkerských
28 (1928) 221

Novák, Jan V.:
O Trnkové sbírce přísloví
moravských a slovenských
2 (1893) 703-705

Novák, Jan V.:
A. P. Zátareckého Slovenské
porekadlá
3 (1894) 385-392

Novák, Jan V.:
Slovenské písně sebrané od Boženy
Němcové
5 (1896) 422-425, 546-550
6 (1897) 77-79
7 (1898) 48-49
10 (1901) 161

- Novák Jan V.:
Několik slov o slovenské písni
10 (1901) 15-21
- Pastrnek, František:
Ukázka nářečí krajňanského
5 (1896) 158-160
- Polívka, Vladko:
Slovenským učiteľom – rodofubom
24 (1924) 49-50
- Procházka, Karel:
Hra dětí slovenských „na korieňky“
15 (1906) 137
- Procházka, Karel:
Dva soudobé milostné dopisy
z Kolárovic
19 (1910) 302
- Procházková, Irena:
Osudná vĕštĕba o budoucím
ženichovi
12 (1903) 418
- Ráthová – Kolářová, Růžena:
Rozprávky o strygách
14 (1905) 223
- Ríznerová – Podjavorinská, Ludmila:
Detské hry a „riekania“
- Ríznerová - Podjavorinská, Ludmila:
Slovenské písně
10 (1901) 163-165
12 (1903) 107-108, 278-279
13 (1904) 70-71, 255
14 (1905) 20-21, 247-248
17 (1908) 468-469
18 (1909) 147-148
- Ríznerová – Podjavorinská, Ludmila:
Vojenské písně slovenské
15 (1906) 394
- Ríznerová – Podjavorinská, Ludmila:
Zdvorilosť a pohostinnosť
u Slovákov
21 (1912) 42-47
- Rybák, Miloslav:
Slovenská hra o sv. Dorotě
13 (1904) 193-196
- Socháň, Pavel:
Vence slovenských diev
27 (1927) 23-26, 190-193
28 (1928) 63-66
- Stanček, Jozef:
Betlehemska hra
27 (1927) 95-98
- Stanček, Jozef:
Slovenské vianočné koledy
z Prievidze
28 (1928) 49-52
- Stanček, Jozef:
Slovenské veršiky o živočíchoch
28 (1928) 154
- Stanček, Jozef:
Detské hry z Prievidze
26 (1926) 349-350
28 (1928) 329-331
- Stanček, Jozef:
Vítanie slnka z Prievidze
26 (1926) 375-376
- Stejskal, Josef:
Sto slovenských lidových koled
30 (1930) 33-37
- Stíbal, Josef:
Šarišské pověry a zvyky ze
Slovenska
27 (1927) 35-36
28 (1928) 316

- Stíbal, Josef:
Šarišské jesličky na Slovensku
27 (1927) 106-108
- Stíbal, Josef:
Šarišské písničky ze Slovenska
27 (1927) 334-335
30 (1930) 233-264
- Stíbal, Josef:
Domašne remesla v Šarišu v zime
28 (1928) 26-27
- Stíbal, Josef:
Babské liečenie v Šarišu
30 (1930) 259-261
- Stíbal, Josef:
Kalendár šarišského gazdu
27 (1927) 189-190
- Stíbal, Josef:
Šarišské nářečí
27 (1927) 270
- Stíbal, Josef:
Piesne šarišského baču
30 (1930) 55
- Stíbal, Josef:
Reči o sobášu. Zapísal Mathias
Surovy anno 1844
30 (1930) 221-222
- Stíbal, Josef:
Šarišské „vešeľe“
30 (1930) 296-297
- Stíbal, Josef:
Jak še pripravuju v Šariši na hody
31 (1931) 28
- Stíbal, Josef:
Rozprávanie staryho dzeduša
31 (1931) 69
- Svoboda, Bedřich:
České prstonárodní podání
o ženichu – umlci“ (materiál aj zo
Slovenska)
14 (1905) 305-318
- Škultéty, Josef:
List Boženy Němcové A.
Sládkovičovi
18 (1909) 405-407
- Tille, Václav:
Ze srovnávací literatury lidové
6 (1897) 1-12, 179-184, 236-244,
373-378, 409-426, 521-527
- Vansová, Terezie:
O bačovi, ktorý nosil zabitého
človeka na chrbte
5 (1896) 174-178
- Vansová, Terezie:
Vajce v podaní slovenského ľudu
6 (1897) 380-381
- Vansová, Terezie:
Čo si Piľania o smrti rozprávajú
7 (1898) 39-42
- Vansová, Terezie:
Z tej trináctej školy
7 (1898) 230-232
- Vansová, Terezie:
Paberky povier a obyčajov z Gemer-
Malohontu
8 (1899) 151-152
- Vansová, Terezie:
Detské povedačky, spevy a hračky
8 (1899) 344-346
- Vansová, Terezie:
Krstiny
20 (1911) 39-41

- Vansová, Terezie:
Hry dětské na Slovensku
23 (1914) 243-248
- Vansová, Terezie:
Hry a riekania z Banskej Bystrice
23 (1914) 478
24 (1915) 36-37
- Vansová, Terezie:
Hluchá kmotra. Všetko naopak
23 (1914) 389
- Zíbrt, Čeněk:
Šafaříkovy zápisky o písniach
„sotáčkových“ na Slovensku
4 (1895) 481-483
- Zíbrt, Čeněk:
Timkova slovenská svatba
5 (1896) 243-259
- Zíbrt, Čeněk:
Žakovské slavnosti na sv. Blažeje
6 (1897) 86-87
- Zíbrt, Čeněk:
Hádanky
8 (1899) 133-140, 302-308
- Zíbrt, Čeněk:
Dodatek od dra Čeňka Zíbrta
k článku L. Katony: Maďarská knížka
z roku 1764 o trestu bezbožných
tanečníků v Čechách
9 (1900) 388-390
- Zíbrt, Čeněk:
Ctiboh Zoch roku 1854 A. V.
Šemberovi o nářečích slovenských
13 (1904) 280-281
- Zíbrt, Čeněk:
K. Braxatoris o slovenských
nářečích roku 1854
13 (1904) 302-303
- Zíbrt, Čeněk:
Staré slovenské koledy
15 (1906) 138-139
- Zíbrt, Čeněk:
Jak se dívala Božena Němcová na
lidové podání v „Babičce“ a
v slovenských pohádkách
16 (1907) 1-29, 65-72
- Zíbrt, Čeněk:
Slovenské hádanky z roku 1720
16 (1907) 358-359
- Zíbrt, Čeněk:
Tři přádky
22 (1913) 392-395
- Zíbrt, Čeněk:
Slovenská svatba
23 (1914) 372-386, 415-424
- Zíbrt, Čeněk:
Slovenské hádky
23 (1914) 108-109
- Zíbrt, Čeněk:
Slovenská komedie J. Pálkoviče.
„Dva buchy a tri šuchy“ na jevišti
v Praze roku 1842
25 (1925) 241-252
- Zíbrt, Čeněk:
J. L. Holuby Českému lidu
26 (1926) 241-250
- Zíbrt, Čeněk:
Zlatá kniha vědomostí o Slovensku
26 (1926) 321-346, 353-364
- Zíbrt, Čeněk:
Slovenský básník Žello
o Rýbrcoulovi
27 (1927) 258-263

Zíbrt, Čeněk:
Národopisné práce na Slovensku
27 (1927) 135-137

Zíbrt, Čeněk:
Klímův Katechismus osvobozeného
Slovenska
27 (1927) 211-227

Zíbrt, Čeněk:
Šarišské jesličky na Slovensku
29 (1929) 124-126

Zíbrt, Čeněk:
Bosorka
30 (1930) 298

Zíbrt, Čeněk:
Ondráš a Juráš
32 (1932) 18-22

Valašsko v Zíbrtově Českém lidu

Jana Tichá

„Máť Valach druhdy schopnosti nevšední, a kdyby měl návod nějaký a moh navštěvovati zejména řezbářskou školu ve Val. Meziříčí, tož byste viděli, jaké dovedné věci by vyráběl. Ale jsou mezi Valachy nicméně nadaní samoukové, kteří svými věcmi podiv náš vzbuzují. Tak na př. bylo možno až do nedávna viděti na Vsetíně člověka, rozeného z Hovězí, který před 40 lety lil pěkné zvonky pro ovce, ale přitom chytil se ještě jiného řemesla, a to nedovoleného; lil totiž mosazné dvacetníky, kterých nebylo lze rozeznati od pravých, pokud neotřelo se z nich postříbření; bříňkaly jako skutečné stříbrňáky. Byl proto žalářován, zmátl se na duchu a pak chodil žebrotou.“

Příspěvek „Z národopisných studií o Valašsku“ historika a spisovatele Matouše Václavka, z něhož v úvodu cituji, je první statí o *Valaších*, na kterou mohli čtenáři Českého lidu narazit hned v I. svazku z roku 1892.¹

Informace obdobné povahy – mám na mysli lehce zromantizované horaly, ne příliš adekvátně usazené do kladně vnímaného prostředí venkovských buranů – přinášejí až na výjimky v podstatě všechny (během období Zíbrtova editorství) obsáhlejší příspěvky monografického charakteru. Nevyhnuly se jim ani statí Karla Kadlece, věnované činnosti a tvorbě hranického ranhojiče a nadšeného vlastence Josefa Heřmana Agapita Gallaše (1756 – 1840). Už název jedné z Gallašových prací, na kterou Kadlec narazil při pobytu ve Lvově roku 1897 u rusínského spisovatele a vlastence Antonína Petruševiče, „zjevně“ vypovídá o charakteru a pojetí života obyvatel již zmiňovaného horského regionu – „Valaši v kraji Přerovském, praví Arkádové moravští, jejich posvátné hory, obyčejové a národní písně. Vlastenecká brázva od Josefa Heřmana Agapita Gallaše, skladatele Múze Moravské“.²

¹ Viz Václavek, M.: Z národopisných studií O Valašsku. ČL 1, 1892, s. 569 – 572.

² Dále Kadlec, K.: Jos. Heřm. Gallaše ztracený spis o Valaších v kraji Přerovském. ČL 15, 1906, s. 161 – 178, 209 – 225, 257 – 277.

Komparativně navazující studie Jana Kabelíka čerpá ze sborníku rukopisů označovaných Qudlibet Moravicum etc. II a více či méně přepisuje „Kratky Opis Hory Radoště, jeho Salašuv, a bydlejících v něm Valachuv, pravych Arkaduv Moravskych“. Jako přívažek přináší „Slovník některých pokrmů Valašských“.³

Kupodivu již seriózněji působí Peřinkovy „Národopisné paběrky z pamětní knihy valašsko-klobucké“, kde kloboucký farář Alois Eichler už s jistou erudicí popisuje k roku 1825 místní zvyky, svatbu, nejrůznější průpovídky a pověry, taktéž kroj.

Podobně přetisk dvou statí z knihy Františka Trnky s úsměvně znějícím názvem „Společník věrný. Kniha pro jasný rozum, dobré srdce a čistou mysl“ z let 1828 a 1831 představuje věrohodnější informace.⁴

Valašsko, Valaši, obdobně jako jiná témata, jsou obsaženi nejen v relativně ucelených a samostatných studiích. Tématicky jsou zastoupeni také v řadě obecných prací a srovnávacích či jen čistě historických příspěvcích (viz Bartoš, Václavek, Klvaňa).

*

Z jiného pohledu se právě díky Zibrtovi, jehož lze považovat za soustavného sběratele, pořadatele a vydavatele pro mnohé až nepřehledného množství materiálu z prostředí hmotné, duchovní a sociální kultury, můžeme setkat i s úzce profilovanými tématy.

Pokusíme-li se poněkud násilně přidržet Moszyňského členění lidové kultury na části materiální a duchovní, později popřípadě sociální, pak se z prostředí hmotného dědictví zprávy omezují na fenomény stavební (zejména stavby roubené, pastevecká obydlí) a atraktivní pozůstatky odívání (oděv příslušníků pasteveckých rodin). Vedle již výše zmíněných obecných prací „širokospektrálního záběru“, často dotýkajících se problematiky jen povrchně, nám Český lid nabízí minimum konkrétnějších informací. Sám Zibrť zde přispěl v rámci souhrnnější studie nákresem dřevěného kostelíka sv. Mikuláše

³ Kabelík, J.: Další zprávy J. H. A. Gallaše o mor. Valaších a Hanácích. ČL 17, 1908, s. 1 – 7.

⁴ Viz Peřinka, F. V.: Národopisné paběrky z pamětní knihy fary valašsko-klobucké. ČL 13, 1904, s. 447 – 452.

z počátku 16. století v Tiché.⁵ Toto téma však samo o sobě už zasahuje do prostředí sakrální architektury a vnos „lidového tvůrce“ je zde značně diskutabilní. Taktéž popis několika dřevěných zámků z okrajových Hodslavic je spíše svědectvím všeobecného umu řemeslníka, žijícího v prostředí s dostatkem dřeva, než specifikou vymezující schopnosti obyvatelů valašských hor.⁶ Vedle příspěvků Rudolfa Pernického a Rudolfa Janovského, věnovaných výrobě a názvosloví valašských křivačkářů,⁷ navíc představuje v podstatě jedinou tematickou zprávu ze zmiňovaného okruhu. Jen stěží nám tedy může podat ucelenou představu.

S matérií dřeva – byť marginálně – souvisejí i články iniciované zřejmě poptávkou po tzv. lidovém umění. Technické dovednosti, respektive možnosti jistě ovlivnily výslednou podobu vyřezávaných zdobení nejen hornobečvanských židlic.⁸ Vzhledem k jednoduchosti a strohosti nábytku u obyvatel horského venkova lze ale předpokládat, že jejich invence jako častých samovýrobců vypovídá mimo jiné o estetickém vnímání více než v případech, kdy je vybavení domácností zakupováno u profesionálů. Taktéž malování domovních štítů, ať už se jedná o starší způsob zaplňování původně rytých vzorů barvou či mladší klasickou malbu na již zabíleném podkladu, se dá považovat za validní autentický projev; i se svou v průběhu 18. a 19. století ustálenou výzdobou rostlinnou ornamentikou.⁹

Je zajímavé, že ani dnes tak často proklamované *valašské pastevectví*, s tím související specifický životní styl – byť na konci 19. století už jistě v úpadkové podobě, nezaujalo soudobé sběratele. Snad jediný přínos k danému tématu představuje noticka opět Rudolfa Janovského, zmiňující smlouvu z 24. dubna 1660 mezi Jiřím Illežházem a poddanými vsetínského panství o odvádění daně z ovcí.¹⁰ Prostředí intenzivního zemědělství zastupuje jediný, stručný,

⁵ Viz Zíbrt, Č.: Dřevěné kostelky v českých zemích. ČL 4, 1895, s. 139 – 144.

⁶ Viz Zíbrt, Č.: Dřevěné zámky v Čechách a na Moravě. ČL 4, 1895, s. 291 – 294.

⁷ Viz Pernický, R., Janovský, R.: Křivačkáři na Valašsku. ČL 24, 1924, s. 193 – 195, 237.

⁸ Dále Wanklová, M.: Ozdoba židlic na Moravě. ČL 3, 1894, s. 527 – 529, ČL 4, 1895, s. 5 – 7.

⁹ Dále Jurkovič, D.: Malování štítů na Valašsku. ČL 9, 1900, s. 28 – 32.

¹⁰ Viz Janovský, R.: Bírky, zemské ovce. ČL 30, 1930, s. 306.

byť z technického pohledu jistě kvalitní příspěvek Matouše Václavka o žernovech, žrnech.¹¹

Poněkud lépe se přispěvatelům zdařilo podchytit způsob odívání, střih a barevnost krojů, užívané textilie. Vedle velmi konkrétního popisu oděvu z Kozlovicka se setkáme s hypotetickou interpretací symboliky bílého oblečení na Zubersku či Klvaňovou srovnávací studii, obírající se ženským spodním prádlem. Taktéž příspěvky z prostředí zanikající (dnes už často neexistující) podomácké textilní výroby mají svůj význam, zejména při současných pokusech o rekonstrukci.¹²

Na starobylost způsobu života většinou izolovaných horských osadníků upozorňuje další Klvaňova práce, věnovaná mimo jiné valašským škrábaným, popřípadě batikovaným kraslicím s geometrickou a rostlinnou výzdobou. Nechybějí jednoduché motivy křížů, spirál či značně stylizované lidské a zvířecí figury.¹³

Z hlediska projevů kultury duchovní je čtenáři předkládán obraz člověka, jehož zvykoslovná náplň života osciluje snad jen v období kolem Vánoc a masopustu. A tak *Valaši* obcházejí během adventu s Matičkou, Lucou, se soškou Panny Marie, obcházejí s betlémem na sv. Štěpána, na Tři krále, obcházejí o ostatcích čili fašangu např. „s teletem“ či hrou o sv. Dorotě.¹⁴ Výjimku tvoří zmínka o valašském „oxis mundi“ – Radhošti, jenž je připomínán v souvislosti s pálením

¹¹ Viz Václavek, M.: Žrna valašská. ČL 2, 1893, s. 596 – 597.

¹² Dále Plotěný, V.: Kroj moravských Valachů v Kozlovicích a okolí. ČL 12, 1903, s. 318 – 319. Hochová – Brožíková, Z.: Bílá barva – symbolem smutku? ČL 30, 1930, s. 343 – 347. Klvaňa, J.: Rubáč a opličko na jihovýchodní Moravě. ČL 8, 1899, s. 198 – 203. Pernický, R.: Zaniklá výroba valašských rukavic a „kocůrů“. ČL 25, 1925, s. 108 – 109.

¹³ Dále Klvaňa, J.: Kraslice moravské. ČL 2, 1893, s. 480 – 488, ČL 5, 1896, s. 429 – 432.

¹⁴ Dále Plotěný, P. V.: Chození s „Matičkou“ a se soškou Panny Marie. ČL 4, 1895, s. 241 – 342. Čizmář, J.: Chození s „Matičkou“ a „Lucou“ ve Vizovicích na Moravě. ČL 31, 1931, s. 359. Obchůzka Valachů ve Vizovicích (na Moravě). ČL 5, 1896, s. 188 – 189; ČL 29, 1929, s. 103 – 107. Obšivač, V. J.: Valaši. Vánoční zvyk valašských ogarů (hochů). ČL 25, 1925, s. 129 – 131. Loucká – Fišerová, M.: Betlemáři v Brumově. (Lidová hra vánoční.) ČL 25, 1925, s. 87 – 91. Čizmář, J.: Slovenské vánoce a obchůzky v době povánoční. ČL 29, 1929, s. 82 – 86. Valaští řezníci chodili s „teletem“ o Masopustě. ČL 27, 1927, s. 189. Ostatky masopustní a pranostiky ve Vizovicích na Moravě. ČL 29, 1929, s. 168 – 169. Vyhřídál, J.: Ostatky na Těšínsku. ČL 27, 1927, s. 188 – 189.

svatojánských ohňů.¹⁵ Z rodinných zvyků se musíme omezit na příspěvek samotného Zíbrta, věnovaný svatebnímu stínání kohouta.¹⁶

Zato hudební projevy a taneční složka jsou ve srovnání s předchozími zastoupeny v hojně míře. Tak je čtenář seznámen s písněmi religiózního charakteru, ať už se jedná o koledy či litanie, nechybí náměty dožínkové ani zbojnické.¹⁷ Příspěvek Leoše Janáčka zejména k lašským tancům už představuje skutečně erudovanou studii.¹⁸

Nepřehlédnutelnou kapitolu by zajisté tvořily stati věnované slovesnému folkloru. Do popředí sice zřetelně vystupuje zřejmě atraktivní tematika magie, zaklínání, léčitelství,¹⁹ přispěvatelé však neopomenuli ani jistě důležitou rovinu lidové etymologie a toponymických pověstí. Nechybí nejružnější pohádky, pověry, říkadla, hádanky.²⁰

¹⁵ Viz Obšivač, V. J.: Svatojánské ohně na Radhošti. ČL 27, 1927, s. 375.

¹⁶ Dále Zíbrt, Č. – Muška, E. – Popelka, V.: Řeči při stínání kohouta a shazování kozla. ČL 6, 1897, s. 541 – 545.

¹⁷ Dále Lacina, V.: Koledy valašské. ČL 29, 1929, s. 95 – 96. Rokyta, A.: Valašské koledy. ČL 17, 1908, s. 139 – 142. Zíbrt, Č.: Valašská koleda makaronistická. ČL 19, 1910, s. 208. Obšivač, V. J.: Řehořská „litanie“ na Frenštátsku. ČL 26, 1926, s. 260. Válek, J.: Valašské písně „o dožatěj“ ze Vsacka na Moravě. ČL 4, 1895, s. 15 – 22. Škába, A.: Stará píseň o velmi zbýjně udatném Ondráškovi. („Zpívá se notou hanáckou.“ Z Erbenových zápisků.) ČL 21, 1912, s. 472 – 473. Lisický, A.: Lidové písně z Ostravice na Lašsku. ČL 29, 1929, s. 221 – 227.

¹⁸ Viz Janáček, L.: Osnovy hudební lidových tanců na Moravě. ČL 2, 1893, s. 494 – 509.

¹⁹ Dále Václavek, M.: Z lidového léčení na Mor. Valašsku. ČL 7, 1898, s. 124 – 125, ČL 21, 1912, s. 459 – 462. Voleník, J.: Prostředek proti voleti z r. 1813. ČL 23, 1914, s. 160.

²⁰ Dále Václavek, M.: Sběrka hádanek (hádek) valašských. ČL 6, 1897, s. 88 – 89. Hádanky a škádlivky lidu valašského. ČL 24, 1924, s. 67 – 68. Obšivač, V. J.: „Měsíc v křížu“. ČL 25, 1925, s. 288. Mora na Valašsku. ČL 25, 1925, s. 346 – 347. Janovský, R.: Cholera na Holešovsku, Bystřicku a Vizovsku (v okr. Hejtmanství holešovském) ze století 19. ČL 32, 1932, s. 22 – 27. Melichar, J.: Hádanky z Valašska. ČL 20, 1911, s. 23 – 24. Chudoba, D.: Valašské pohádky a pověry. (Z rukopisu z roku 1846.) ČL 21, 1912, s. 166 – 167. Pernický, R.: O špírkovi. ČL 24, 1924, s. 381. O ovčákovi. ČL 28, 1928, s. 69 – 70. Čížmář, J.: O lakomém hospodáři. ČL 29, 1929, s. 179 – 181.

Vedle řady pověstí na téma *O původu městečka...*, *Jak vznikla Čertova skála...*, jejichž sběrem se ve velkém zabývali mimo jiné František Bartoš či Matouš Václavek,²¹ spočívá přínos „badatelů – etymologů“ ve vytváření soupisů encyklopedických hesel, zejména z prostředí ne tak typického – horského zemědělství, pastevectví. Dialektismy ze salašnictví jsou doplněny názvy domácích zvířat, zemědělských plodin, ale i například pojmenováním hub.²²

Byla by škoda na tomto místě neupozornit na zajímavý synkretický fenomén lidové religiozity – existenci zaklínacích knih tzv. „křištofek“, jež se na Valašsku dochovaly v rukopisných exemplářích. Původní určení modlitebních sborníčků, k jejichž autorům náležel i jezuita Petr Eduard – bavorský učitel matematiky, směřovalo zjednodušeně řečeno k „duchovní očistě“. Přepis vdovy Klimkové z Dolních Pasek však už pojednával o zaklínání duchů za účelem zbohatnutí materiálního.²³

Utvořit si obrázek o sociální situaci *Valachů*, to neměl čtenář Českého lidu konce 19. a počátku 20. století nijak jednoduché. Všehovšudy jen ze tří příspěvků jste se mohli dozvědět, že na Kozlovicku byli pacholci, pohůnci, popřípadě děvečky na hospodářstvích vypláceni osivem či plátnem. Finanční odměna následovala málokdy. Byl-li hlad, tak jako například na Vizovsku v roce 1771, tak lidé „*kradli, kde se co vzítí dalo. Ano i několik loupežných vražd bylo spácháno... mleli na ručních mlýnech pupeny březové jakož i kůru, ze kteréžto směsi pečivo sobě připravovali*“. A pokud jste spáchali hrdelní zločin, i na horách jste se spravedlnosti dočkali. Neboť také zde se při udělení trestu smrti čekalo na pražskou, případně vídeňskou apelaci. Byť je Praha, neřku-li Vídeň východní

²¹ Viz Bartoš, F.: Z lidopisných sbírek Františka Bartoše. ČL 11, 1902, s. 325 – 326. Václavek, M.: Čertovy skály a kameny. ČL 9, 1895, s. 272 – 274. Srv. Sudinka, J.: Pověst o původu městečka Slavičína. ČL 30, 1930, s. 357 – 358.

²² Viz Bayer, F.: Valašské názvosloví ze salašnictví a hospodářství. ČL 12, 1903, s. 45 – 46. Václavek, M.: Jména zvířat domácích na Valašsku. ČL 20, 1911, s. 292 – 294. Názvy ovoce na Valašsku. ČL 20, 1911, s. 225. Obšívač, V. J.: Názvy ovoce a bramborů na Frenštátsku. ČL 24, 1924, s. 375 – 376. Houby na Frenštátsku. ČL 26, 1926, s. 374 – 375.

²³ Viz Čižmář, J.: Moravské knihy zvané „Křištofky“, jednající o zaklínání duchův. ČL 9, 1900, s. 395 – 403. Dále Kameníček, F.: Zaklínací kniha rožnovská. ČL 2, 1893, s. 674 – 679.

Moravě hodně vzdálená, v minulosti tomu jistě nebylo jinak, Martin Blažek z města Vsetína si svůj ortel vyslechl i v roce 1711.²⁴

Čtenáři nepovšimnuta zůstává často regionální beletristická tvorba. Zíbrt sám se jí však na stránkách Českého lidu nikdy nevyhýbal. Nejenže redigoval řadu přetisků nejrůznějších nářečních povídek,²⁵ publikoval mimo jiné i případovou studii k jednomu z jejich autorů – vsetínskému rodáku a spisovateli Slavičinskému (vl. jménem Jan Misárek).²⁶ Stále zřetelněji se dnes ukazuje, že čemu se z pochopitelných důvodů nedaří na akademické půdě – tj. například usazení dříve vytržených jednotlivin z živého prostředí do adekvátního časoprostorového kontextu, zvládá (ne vždy) pamětník, popřípadě dobře obeznámený autor lépe; byť literární úroveň jeho díla nemusí být vždy vysoká.

Opomenout bychom neměli taktéž význam příspěvků, upozorňujících na samotné národopisné počiny přispívajících sběratelů, ale také spolků, popřípadě obcí. Vedle obsáhlých článků, věnovaných sběratelským aktivitám na Valašsku dnes stále více doceňovaných osobností Daniela Slobody či Felixe Jaschkeho,²⁷ jsou to též drobné zprávy z oblasti výstavnictví a muzejnictví.²⁸ *Valachy,*

²⁴ Dále Plotěný, V.: Služba čeládky v Kozlovicích u Frenštátu. ČL 5, 1896, s. 280 – 281. Janovský, R.: Paběrky z archivů domácích i cizích. 3) Hlad na Vyzovsku r. 1771. ČL 8, 1899, s. 116. Václavek, M.: Ortel vyneseny apelací Pražskou nad Martinem Blažkem u práva města Vsetína roku 1771. ČL 17, 1908, s. 326.

²⁵ Viz Kalda, J.: Ze staré školy. (Valašský obrázek.) ČL 16, 1907, s. 456 – 460. Slavičinský, J. M.: U Křúpalů. (Valašská povídka ze starého světa.) ČL 10, 1901, s. 30n. Na schodě. (Druhý samostatný oddíl valašské povídky „U Křúpalů“.) ČL 11, 1902, s. 44n, ČL 12, 1903, s. 42n, ČL 13, 1904, s. 74n, ČL 14, 1905, s. 44n, ČL 15, 1906, s. 30n. Vlč Krampotů. ČL 13, 1904, s. 479n. Valašská pohádka o Bídě. ČL 15, 1906, s. 78n.

²⁶ Zíbrt, Č.: Valašské povídky J. M. Slavičinského. ČL 10, 1904, s. 86 – 90.

²⁷ Viz Souček, S.: Němec Jaschke sběratel národních písní českých na Moravě 1818. ČL 19, 1910, s. 26 – 32. Janovský, R.: Daniel Sloboda sbírá moravské písně Františku Sušilovi. ČL 28, 1928, s. 248 – 251.

²⁸ Viz Janovský, R.: „Valašský rok“ 1925 v Rožnově pod Radhoštěm. ČL 25, 1925, s. 155 – 156. Národopisné svátky Moravy ve dnech 28. a 29. června 1925. „Valašský rok“ v Rožnově pod Radhoštěm. ČL 25, 1925, s. 283 – 284. Zíbrt, Č.: Valašské muzeum v přírodě. ČL 28, 1928, s. 154 – 159. Václavek, M.: Národopisná výstava na Vsetíně ve dnech 14. – 28. srpna 1892. ČL 2, 1893, s. 596 – 597.

Valašsko nelze konec konců přehlédnout ani vedle Hanáků a moravských Charvátů v Zíbrtových „Příspěvcích k bibliografii lidovědy československé“.²⁹

*

Hodnota tématických příspěvků spočívá zejména v šíři jejich pramenné základny. Zíbrtovi jako editorovi Českého lidu se podařilo nashromáždit množství faktografického materiálu od „nejrůznějších sběratelů“. Ať už se k nim na straně jedné řadili historici a spisovatelé typu Matouše Václavka či národopisci jako Josef Klvaňa, erudovaní odborníci – Leoš Janáček, Madlenka Wanklová, na straně druhé pracovali „vlastivědní nadšenci“, často státní úředníci – právník Karel Kadlec, ředitel holešovské spořitelny Rudolf Janovský, novináři – publicisté Václav Obšiváč, Jan Misař Slavičinský nebo osoby duchovního stavu, k jakým jistě náležel i kozlovický kaplan Vojtěch Plotěný.

Kdybychom se měli ztotožnit s názorem Zíbrtova bibliografisty Ludvíka Kunze, že vědecká hodnota nejstarších ročníků a těch, jež s desetiletým odstupem vyšly v období let 1924 – 1932, zrcadlí zejména zájem veřejnosti o problematiku národopisného charakteru,³⁰ pak neobeznámeným čtenářům vyvstává před očima na základě zmiňovaných příspěvků torzovitý, ve výsledku až karikaturní obraz valašského regionu. Dnes se již lze jen domnívat, zda výběr informací byl podmíněn dobovými sklony popularizovat zejména archaické a „exotické“ relikty lidové kultury či minimálním zájmem o oblast jako takovou.

Už v předmluvě k I. svazku Českého lidu z roku 1892, datované zářím 1891, redakce (Zíbrt, Niederle) konstatovala, že Český lid nemá být „sborníkem prací jedné vědy, ale sborníkem prací, jež s různých stanovisek osvětlovati budou vznik, vývoj a život, slovem, celé bytí lidem represaentovaného národa českého“. Připustíme-li též záměry redakce ve smyslu „účinků mravních a povznášejších“, pak lze pochopit, proč se uveřejňované příspěvky nevyhnuly často ani populistickému ladění evokujícímu etnicitu – tradice češství, respektive slovanství v kontrastu germanizujících tlaků.

²⁹ Viz ČL 6, 1897, s. 573 – 577.

³⁰ Dále Kunz, L.: Soupis prací Zíbrtova Českého lidu. Ročník I – XXXII, 1892 – 1932. Praha 1960, s. 9.

Předsednictvo Valného shromáždění Národopisné společnosti a čestný host, prezident Rady vědeckých společností České republiky Prof. MUDr. Ivo Hána, Csc.

Pohled do sálu – volby členů Hlavního výboru Národopisné společnosti.

Účastníci vědecké konference Čeněk Zíbrt historik a etnograf.

Zpráva o činnosti Hlavního výboru Národopisné společnosti ve volebním období 1999 –2002

Jiřina Veselská

Na Valném shromáždění, které se konalo v polovině září 1999 v Rožnově pod Radhoštěm, byl zvolen devítičlenný Hlavní výbor, v jehož složení, oproti předcházejícímu volebnímu období, došlo k velmi malým změnám.

Členové byli pracovníky dvou pražských a sedmi mimopražských pracovišť, ale tato rozptýlenost, na první pohled omezující, byla určitou výhodou při zaznamenávání potřeb a problémů i mimo centrální instituce. Naproti tomu možnosti společného rozhodování a jednání se omezovaly na pravidelné schůze výboru a komunikaci prostřednictvím pošty a telefonu. Předsedkyně byla opět z mimopražského pracoviště a tak zkušenosti z organizace práce, získané v minulém období, se velmi dobře uplatnily i v tomto funkčním období.

Hlavní výbor se scházel pravidelně čtvrtletně, podle potřeby se frekvence schůzek zvyšovala.

Ve své činnosti jsme se soustředili zejména na plnění usnesení Valného shromáždění, které nám uložilo:

Vyvíjet aktivní úsilí o rozšíření členské základny a usilovat o systematické a soustavné doplňování sítě dopisovatelů.

Dále aktualizovat adresář národopisných pracovníků, v této souvislosti publikovat ve Zpravodaji seznam členů a předtištěné odpovědní lístky k získání kompletních údajů, soustavně ve Zpravodaji informovat o činnosti odborných komisí NS k získání přehledu o jejich aktivitách.

Nadále aktivně podporovat záměr regenerace a revitalizace Letohrádku Kinských jako národopisného odd. NM, oslovit potencionální sponzory s cílem získat na činnost NS sponzorské příspěvky.

Jak se nám plnění úkolů dařilo, posoudíte laskavě v diskusi ke Zprávě.

Po celé funkční období jsme se všichni potýkali s řadou ryze praktických a zejména finančních problémů, které v některých případech byly příčinou omezení aktivit edičních i organizačních.

K jednotlivým částem usnesení:

Rozšíření členské základny se stalo úkolem, který předpokládal provedení pořádku ve vlastních řadách. Po dvou letech upozorňování a výzev bylo na základě usnesení HV z počátku letošního roku překročeno ke zrušení členství více jak 45 řádných členů a 12 mimořádných členů bylo převedeno mezi členy řádné ve smyslu schválených Stanov z roku 1999.

Tento radikální krok, který zřejmě nemá v historii naší společnosti obdobu, byl pouze odpovědí na znění Stanov, které obsahují ustanovení o dvouleté lhůtě neplnění členských povinností a také reakcí na neutěšenou finanční situaci – vždyť všem, kterým bylo oznámeno ukončení členství jsme bez úhrady zaslali minimálně 6, zpravidla ale 8 – 10 let Věstníky, 6 let Zpravodaje.

V roce 2001 byly předány průkazy dopisovatelům a revidován jejich adresář, který v současné době obsahuje na 120 adres.

V květnu a červnu letošního roku byly rozeslány průkazy řádného člena NS celkem 198 adresátům, 10 mimořádným členům, čestnými členy je v současné době 9 osobností. To je také současný stav členské základny.

Členství bylo nabídnuto studentům a absolventům etnologie a dalším spolupracovníkům, díky tomu se zastavil neutěšený vývoj věkové struktury členů.

Otevřena zůstává otázka kolektivních členů a členství institucí – v poslední době nám byly adresovány dotazy o možnosti členství vlastivědných a regionálních sdružení, zabývajících se lidovou tradicí. Stanovy jejich přijetí nevylučují a je jen na stanovisku nového hlavního výboru, jak se ke spolupráci s dobrovolnými sdruženími postaví.

Rezervy na tomto úseku jsou zejména v podchycení nových studentů a absolventů oboru na vysokých školách a také doplnění společenství dopisovatelů o další spolupracovníky.

Platební kázeň členů se poněkud zlepšila, náklady na každou upomínku jsou však velmi vysoké a je otázkou, na kolik bude možné přetrvávat u dosud obvyklé praxe zasilání opakovaných výzev k vyrovnání nedoplatků.

Třetí bod usnesení - aktualizovat adresář členů, se podařilo realizovat s velkými potížemi. Ale díky mimořádnému úsilí celého výboru a všech spolupracovníků, zejména pak redaktora dr. Války, spatřila světlo světa Národopisná ročenka, mapující současný stav etnografického muzejnictví, instituce a vysoké školy v oboru působící a také zaznamenávající osobní kontakty těch, kteří je zaslali. Přes všechna vysvětlování na stránkách Zpravodaje nepochopili někteří členové limity plynoucí ze zákona o ochraně osobních údajů a nevěnovali biografickým heslům náležitou pozornost. Nemohla se již opakovat praxe Adresáře národopisných pracovníků, vydaného v roce 1995, kdy byly převzaty automaticky údaje ze členských karet, soupisu spolupracovníků atd. Ve dvou případech nebyly údaje doručeny a budou dodatkem Zpravodaje v podobě, která umožní jejich založení do výtisku Ročenky.

Zpravodaj Národopisné společnosti, vydávaný třikrát ročně, se stal, podle názoru členů Hlavního výboru velmi dobrým, i když rozsahem skromným pojátkem mezi vedením, členy a dopisovateli.

Odborné komise zůstaly mimo střed zájmu nejen Hlavního výboru, ale zejména členů. Z celé široké škály zůstali v kontaktu členové komise lidového stavitelství a bydlení pod vedením dr. Mevaldové a dr. Války, aktivitu vyvíjí, i když mimo rámec společnosti, komise pro obyčeje, zejména díky působení dr. Tarcalové.

Kauza Letohrádku Kinských se přece jen dostala na pořad dne a podle informací dr. Langhammerové se začíná pracovat na jeho revitalizaci, i když se zpožděním. Nezbyvá než doufat, že některé z našich příštích jednání se už uskuteční, tak jak bylo původně zamýšleno, v renovovaných prostorách.

Poslední úkol, kterým byl hlavní výbor pověřen, bylo získání sponzorů, kteří by podpořili naši činnost. Přiznám se, že nebylo

v možnostech členů úkol splnit a jediným podporovatelem našich aktivit zůstala Rada vědeckých společností, u níž jsme se každoročně ucházeli o příspěvky zejména na vydávání Věstníku, výzkumy a odborná setkání. Realizace řady úkolů se pak děla ve spolupráci s jinými institucemi.

Nyní k jednotlivým oblastem činnosti:

Na úseku výzkumů lze naše aktivity rozdělit do dvou částí:

První je spolupráce na výzkumech – v roce 2000 byl realizován ve spolupráci s brněnskou pobočkou EÚ AV ČR a dopisovateli výzkum věnovaný současnému stavu zvyků a obyčejů v městských sídlištích, o rok později pak ve spolupráci s VMP Rožnov proběhl dotazníkový průzkum současného stavu tradičních řemesel a podomácké výroby s dobrými výsledky.

Hlavní výbor finančně podporoval studentské výzkumy, jejich výsledky byly publikovány v Národopisných věstnících a přivedly k zájmu o lidovou kulturu nejen studenty etnologie, ale také dalších oborů, zejména těch, kteří se zajímají o regionální kulturu. Zájem o finanční podporu ale značně poklesl a zdá se, že geografické omezení projektu na výzkumy věnované lidové kultuře na území ČR, není pro studující příliš inspirativní.

S výzkumy souvisí velmi úzce odborná setkání: po ohlasu, jaký měla konference věnovaná 100. výročí narození doc. Drahomíry Stránské, jsme se podíleli na realizaci odborného semináře věnovaného podomácké výrobě spolu s NO NM v Praze a Městským úřadem v Měčíně a v loňském roce na setkání, jehož tématem byly sbírkové předměty v muzeích v přírodě.

Hlavní výbor připravil na letošní rok další vědeckou konferenci, jejímž tématem je opět život a dílo jedné z osobností národopisu – dr. Čeňka Zírta. Zdá se, že odborná setkání, mapující život a dílo významných osobností oboru, by naší práci nejvíce náležela, když na metodologické a shrnující konference nemáme potřebné zázemí organizační a personální.

K jednomu z významných, každoročně naplňovaných úkolů, náleží vydávání Věstníku NS a již zmiňovaného Zpravodaje. Po vydání

příspěvků z vědecké konference v roce 1999 jsme se soustředili na přípravu a vydání Národopisné ročenky, která nahradila tisk za rok 2000. Její realizace byla velmi náročná, ale přece jen se podařilo a výtisky jste obdrželi. Věstník za rok 2001 je distribuován a obsahuje statě věnované jubilatům roku – to je generaci národopisců z let 1921-1931.

Letošní věstník bude opět obsahovat referáty z konference věnované Čeňku Zíbrtovi.

Poněkud jednodušší se jeví vydávání Zpravodaje, sloužícího k aktuálním sdělením a kontaktu mezi členy a Hlavním výborem. Je až neuvěřitelné, že se dočkal svého 5. ročníku, i když jeho rozsah je velmi omezen. Ke škodě věci zůstává, že neměla redaktorka dostatek informací o konání akcí v jednotlivých místech a o vydaných titulech. Nebylo také dost informací o národopisném dění na Slovensku. Zde je nutno oživit kontakty a pokusit se o rozšíření obsahu na 4 listy.

O práci společnosti se zajímala také redakce Akademického bulletinu a v loňském roce jsme byli, jako jedna z prvních vědeckých společností, představeni na jeho stránkách. Spolupracujeme pravidelně s redakcí Českého lidu, která nám vychází velmi vstříc.

Zájmu veřejnosti se těší od počátku hlasování členů o nejvýznamnější počin oboru, jehož výsledky jsou slavnostně vyhlášovány při příležitosti Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Prostřednictvím této slavnosti se tak o výsledcích práce v oboru dozvídá také laická veřejnost. Na základě dohody mezi porotou a Hlavním výborem byly poprvé u hlasování za rok 2001 uplatněny nominace pro publikaci, výstavu a jiné projekty a akce, samostatně pak čestná cena. Rok od roku se hlasování účastní více členů a také ohlas u odborných institucí je poměrně značný. Celému projektu chybí malá popularizace aktivit z regionů.

V loňském roce se dostalo veřejného ocenění některým členům NS: pan dr. Karel Pavlišťík se stal prvním držitelem Ceny ministra kultury v oblasti lidová kultura a tradice, v letošním roce obdržely paní Zdenka Jelínková a předsedkyně společnosti Cenu za šíření dobrého jména české kultury.

Významnou částí naší práce byla spolupráce s odbornými institucemi, jednotlivci, sekretariátem Rady vědeckých společností. Mezi naše tradiční partnery patří také Slovenská národopisná spoločnosť. Zde ale vidíme, zejména v posledním období, velkou rezervu a bude na novém výboru, aby tento nedostatek napravil, neboť je jistě v zájmu nás všech dozvědět se co nejvíce o tom, čím se spřátelené vědecké společnosti zabývají a jak řeší problémy spojené s činností odborného sdružení.

Se všemi aktivitami, které se členové HV snažili připravit a realizovat souvisí finanční prostředky. Na tomto poli máme značné rezervy, systém poskytování příspěvků na programy vědeckých společností určuje minimálně 30% příspěvek z vlastního rozpočtu a tak všechny projekty a žádosti o finance jsou limitovány možnostmi našeho podílu. Tak se např. v roce 2001 stalo, že jsme museli vrátit RVS peníze, neboť jsme nemohli poskytnout dostatek prostředků z vlastního účtu.

Podrobněji o financích bude hovořit zpráva o hospodaření, zde pouze několik postřehů:

Členský příspěvek řádného a mimořádného člena činí podle rozhodnutí minulého Valného shromáždění 200,- studenta polovic. Čestní členové a dopisovatelé neplatí. Dalším přínosem do rozpočtu je prodej publikací, což je částka nepatrná.

Řada cest a jednání v zájmu společnosti se děje díky pochopení našich zaměstnavatelů, kteří tolerují náklady na cestovné v případě, že konáme ještě jiná jednání. Dosud je nevyjasněna otázka úhrady cestovného členům výboru, což je zejména v naší situaci, kdy téměř každý člen výboru působí v jiném místě, poměrně svízelné.

Náklady na tisk a zejména poštovné, bez něhož nelze rozesílat Věstníky a Zpravodaje, stoupají rok od roku. Např. poštovné jen za jedno volební období se zvýšilo o 2 koruny na obyčejném psaní, o balíčcích a posílání tiskovin do zahraničí ani nemluvě.

Mnohé práce, které je třeba pro zajištění fungování našeho společenství, konají členové výboru ve svém volném čase. Proto se může zdát, že Vaše žádosti jsou vyřizovány zdlouhavě, ale snaha vyhovět nechybí. Vždyť časy, kdy bylo možné na adrese společnosti

najít vždy ochotnou sekretářku, která plnila kancelářské a organizační úkoly rychle a beze zbytku, jsou dávnou minulostí.

Přes všechny naznačené problémy, s nimiž jsme se jako členové Hlavního výboru ve své práci potkávali, si dovoluji konstatovat, že všichni pracovali velmi odpovědně a snažili se podle svých možností přispět k naplnění úkolů, jimiž nás poslední Valné shromáždění pověřilo. Ne všechno se podařilo učinit tak, jak jsme předpokládali, naopak některé nové úkoly byly splněny podle našeho názoru dobře a v termínu.

Na konec jednu osobní poznámku: ráda bych poděkovala kolegyním a kolegům – členům Hlavního výboru za podporu a spolupráci, nejsou to slova povinná, neboť bez jejich obětavosti a ochoty by nebylo mnoho vykonáno. Za nevšední pochopení a podporu děkuji také svému panu řediteli, Ing. Vítězslavovi Koukalovi, který nepovažoval mou činnost pro Národopisnou společnost za přítěž, ale poctu pro naše muzeum.

Při prosincovém jednání Hlavního výboru v Rožnově jsme odlévali olovo, abychom zjistili, kam se bude náš další osud ubírat. Odlili jsme loďku – docela stabilní, pěkného vzhledu s nahoru zvednutou přídí, rozrážející vlny. Myslím, že je to symbolická dobrá zpráva pro činnost našich nástupců, kterým přeji pevné zdraví, invenční a realizovatelné nápady ve prospěch Národopisné společnosti i celého národopisu, kterému jsme se i my snažili sloužit podle svých sil.

Závěrem bych Vás ráda vyzvala k diskusi o přednesené zprávě a pokud shledáte činnost Hlavního výboru za uplynulé volební období přínosnou, o schválení předložené Zprávy a vyslovení absolutoria odstupujícímu výboru.

Zápis z valného shromáždění Národopisné společnosti konaného dne 17.9.2002 v Lázních Sedmihorky.

- I. Zahajovací jednání
 1. Zahájení – Mgr. Veselská
 2. Organizační pokyny - dr. Jakouběová
 3. Pozdravný projev prof.dr. Ivo Hány, presidenta Rady vědeckých společností ČR
 4. Pozdravný projev dr. H. Hlôškové, zástupkyně Národopisné spoločnosti Slovenska

- II. Pracovní jednání
 1. Navržený program schválen – konstatování Mgr. Veselské po hlasování
 2. Nadpoloviční počet členů není přítomen, jednání se o hodinu odročuje
 3. Volba volební komise – dr. Jiřikovská, dr. Frolec a dr. Prudká
 4. Volba návrhové komise – dr. Dvořáková, dr. Zastávková, Mgr. Šimša
 5. Volba zapisovatele – dr. Šťovíček
 6. Zpráva o činnosti hlavního výboru NS za uplynulé období (Mgr. Veselská). Rererentka se zmínila o členství a zrušení členství, ediční činnosti, příspěvcích od Rady vědeckých společností, o spolupráci na výzkumu jiných organizací, členském příspěvku a dalších přínosech do rozpočtu
 7. Pokladní zpráva doc. dr. Ireny Štěpánové
 8. Zpráva revizní komise – přednesla dr. Šenfaldová – hospodaření shledáno pozitivní
 9. Změna stanov (návrh přednesla Mgr. Veselská)
Hlavním výborem NS navržena změna názvu společnosti a to:
 - aa/ Národopisná společnost České republiky
 - ab/ Česká národopisná společnost
 - ac/ Národopisná společnost (ponechání dosavadního názvu)Po hlasování přijato většinou hlasů změnit název na Česká národopisná společnost

- Navržena změna času zahájení Valného shromáždění NS, není-li přítomna polovina členů a to z 1 hodiny na 1/2 hodiny - přijato většinou hlasů

- III. Volby do Hlavního výboru
návrh složení nového Hlavního výboru přednesla dr. Jiřikovská.
Kandidátka předem připravena, doplněna o další návrhy na členy výboru z pléna a přistoupeno k tajnému hlasování.
Průběh voleb řídila komise za předsednictví dr. Jiřikovské

IV. Výsledky voleb.

S výsledky seznámila dr. Jiříková: přítomno 47 členů, odevzdáno 47 lístků

Zvolení:	Mgr. Veselská	43 hlasů	Dr. Jakoubčová	31 hlasů
	Dr. Vojancová	36 hlasů	Dr. Dvořáková	30 hlasů
	Dr. Válka	35 hlasů	Mgr. Šimša	27 hlasů
	Mgr. Drápala	31 hlasů		

Volby předsedy: odevzdáno 47 hlasů, předsedou ČNS zvolen 18 hlasy dr. Válka

V. Volby komisí:

1. Volba revizní komise

Navržena a většinou hlasů zvolena komise ve složení dr. Šenfeldová a dr. Lenderová

2. Počet členů Hlavního výboru

Bylo odsouhlaseno, aby při volbě v příštím volebním období bylo voleno 9 členů.

VI. Volby čestných členů

Návrh předkládá Mgr. Veselská na základě návrhů níže uvedených institucí:

PhDr. Jelena Látalová – návrh Národopisného odd. Národního muzea v Praze

PhDr. Josef Jančář, CSc. – návrh Slováckého muzea v Uherském Hradišti

PhDr. Karel Pavlišťík, CSc. – návrh Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně

PhDr. Jaroslav Štika, CSc. – návrh Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radh.

Všechny návrhy přijaty většinou přítomných.

VII. Diskuse

1. Dr. Hlůšková informace o Národopisné společnosti Slovenska a národopisu na Slovensku

2. Prof. Hána – informace o korespondenčních volbách (per rolam)

3. Dr. Kovářů – k činnosti Komise pro lidovou architekturu

4. Dr. Plessingerová poděkování odstoupjícímu výboru

VIII. Usnesení Valného shromáždění České národopisné společnosti podle návrhu předneseného PhDr. Hanou Dvořákovou přijato jednomyslně.

Zapsal: PhDr. Jan Štoviček

Usnesení valného shromáždění Národopisné společnosti, Lázně Sedmihorky 17.9.2002

Valné shromáždění Národopisné společnosti dne 17. 9. 2002 po projednání všech bodů ze svých řad:

1. zvolilo členy volební komise, členy návrhové komise a zapisovatele
2. schválilo zprávu o činnosti společnosti za uplynulé období, přednesenou předsedkyní NS Mgr. J. Veselskou.
3. schválilo zprávu o hospodaření, přednesenou doc. I. Štěpánovou
4. schválilo zprávu revizní komise za uplynulé zúčtovací období, přednesenou H. Šenfeldovou
5. schválilo změnu stanov a z toho plynoucí přejmenování Národopisné společnosti na Českou národopisnou společnost a procedurální úpravu, týkající se délky zahájení valného shromáždění - tato doba se zkracuje na 30 minut.
6. udělilo čestné členství členům ČNS: dr. J. Jančářovi, CSc., dr. K. Pavlišťíkovi, CSc., dr. J. Štikovi, CSc., dr. J. Látalové.
7. zvolilo hlavní výbor ČNS ve složení: J. Veselská, V. Jakouběová, I. Vojancová, H. Dvořáková, M. Válka, M. Šimša, D. Drápala. Dodatečně byly kooptovány: H. Mevaldová, L. Landová.
8. zvolilo předsedu ČNS PhDr. M. Válku, PhD.
9. uložilo novému výboru zaregistrovat změnu stanov (název společnosti) a pokusit se aktivovat práci komisí.

PhDr. Hana Dvořáková
předsedkyně návrhové komise

STANOVY

ČESKÉ NÁRODOPISNÉ SPOLEČNOSTI

**V zájmu rozvoje a cílů české vědy byla vytvořena
Česká národopisná společnost,
občanské sdružení, které se spravuje těmito stanovami:**

Základní ustanovení

Čl. 1

1. Česká národopisná společnost (dále jen ČNS) je nezávislá a dobrovolná organizace vědeckých, vědecko-pedagogických a odborných pracovníků, studentů národopisu - etnologie a zájemců o práci v této disciplíně z jiných příbuzných oborů.

Její účelem je napomáhat rozvoji národopisu, realizaci, propagaci a popularizaci výsledků oboru.

2. Česká národopisná společnost je občanským sdružením podle zákona 83/1990 ve znění pozdějších předpisů o sdružování občanů.

Čl. 2

1. Sídlem České národopisné společnosti je Praha.
2. Česká národopisná společnost působí na celém území České republiky.

Čl. 3

1. Ve své činnosti se Česká národopisná společnost řídí cíli hospodářského, kulturního a sociálního rozvoje české společnosti.

2. Hlavní zásady činnosti stanoví Valné shromáždění.

Úkoly České národopisné společnosti

Čl. 4

1. Česká národopisná společnost plní zejména tyto úkoly:

- a) podněcuje a rozvíjí vědeckou, hlavně teoretickou a výzkumnou činnost v národopisu
- b) vytváří předpoklady pro optimální rozvoj národopisné vědy
- c) rozšiřuje poznatky z teorie vědeckého výzkumu a získává vědecké pracovníky k aktivní spolupráci pro rozvoj národopisné vědy
- d) přispívá ke zvyšování odborné úrovně členů
- e) propaguje a popularizuje výsledky národopisné vědy
- f) poskytuje členům pomoc při vědecké, odborné i popularizační činnosti
- g) pořádá národní, republikové i mezinárodní konference, semináře, symposia, přednášky, diskuse, zájezdy a jiné akce
- h) rozvíjí vlastní ediční a publikační činnost, k tomu účelu vydává zejména Národopisný věstník a Zpravodaj
- i) vypisuje soutěže a uděluje odměny za vědecko-výzkumnou činnost, sběratelskou, přednáškovou, výstavní a publikační činnost, zejména za díla a činnost vysoké teoretické a metodologické úrovně
- j) spolupracuje s jinými národopisnými pracovišti a institucemi (vysokými školami, muzei, výzkumnými pracovišti apod.)
- k) aktivně prosazuje principy svobodného vědeckého bádání, publikování a otevřené vědecké diskuse
- l) ochraňuje profesionální zájmy a práva svých členů a zasazuje se zejména o:
 - neomezené právo členů na analýzy kulturních a sociálních jevů
 - přístup ke všem informacím a údajům státních a společenských organizací, pokud jejich ochrana není součástí Ústavy
 - dodržování základních norem etiky vědecké práce
 - ochranu členů proti osočování, diskriminaci a negativním sankcím za vědeckou činnost
 - zastupování zájmu členů ve vztahu ke státním, odborným a jiným institucím

Čl.5

Česká národopisná společnost podle možností spolupracuje s vědeckými společnostmi evropských i zámořských zemí v rámci uzavřených smluv.

Čl.6.

K efektivnímu zajišťování úkolů může ČNS zřizovat územní pobočky a odborné skupiny podle tématického zaměření.

Čl.7

Pobočky jsou zřizovány podle územního principu v místech, kde jsou pro jejich činnost předpoklady. Sdružují členy ČNS zejména ve významných vědeckých, pedagogických, kulturních a společenských centrech.

Čl. 8

Odborné skupiny (sekce, komise) jsou zřizovány podle odborného zaměření členů ČNS a problémů, které chtějí řešit. Sdružují členy ČNS podle jejich odborného zájmu nebo podle specializace.

Členství v České národopisné společnosti

Čl. 9

1. Členství je individuální a kolektivní.
2. Členství ve společnosti je řádné, čestné a mimořádné.

Čl. 10

1. Řádným členem se může stát vědecký, vědecko-technický, vědecko-pedagogický nebo odborný pracovník, který aktivně pracuje v oboru etnografie a folkloristiky nebo etnologie, vykazuje nebo vykázal tvůrčí činnost, jestliže se písemně přihlásí za řádného člena a prohlásí, že souhlasí s posláním a úkoly České národopisné společnosti a je ochoten se zúčastnit na jejich plnění.

2. Mimořádným členem se může stát ten, kdo se na práci v oboru připravuje studiem projevuje zájem o tvůrčí činnost, pracovník jiného oboru, který má zájem o spolupráci s ČNS a jejími členy, jestliže se písemně přihlásí za mimořádného člena a prohlásí, že souhlasí s posláním a úkoly České národopisné společnosti a chce se zúčastnit svou činností na jejich plnění. Mimořádnými členy ČNS se mohou stát rovněž aktivní dopisovatelé.

3. Čestným členem ČNS se může stát významný domácí nebo zahraniční vědecký pracovník, který se zvláště významně zasloužil o rozvoj národopisné vědy. Čestné členství uděluje Valné shromáždění ČNS na návrh Hlavního výboru ČNS. Čestný člen má všechna práva řádného člena.

4. Přihláška za mimořádného člena vyžaduje doporučení dvou řádných členů ČNS.

Mimořádné členství toho, kdo se na práci v oboru připravuje studiem, končí s ukončením studia. Přihlášku za člena schvaluje na svém pravidelném zasedání Hlavní výbor ČNS.

5. Členství vzniká přijetím za člena, zaplacením zápisného a členských příspěvků na jeden rok.

Proti rozhodnutí Hlavního výboru ČNS o členství je možné se odvolat do 30 dnů k Hlavnímu výboru ČNS.

Čl. 11

1. Kolektivním členem se mohou stát subjekty, podílející se na práci v oborech etnografie a folkloristika, projeví-li o členství zájem podáním přihlášky.

2. V přihlášce subjekt prohlásí za jakých podmínek a jako formou se hodlá účastnit práce České národopisné společnosti, navrhne také jednoho až čtyř pracovníků, kteří jej budou zastupovat vůči ČNS a budou jednat jejím jménem (dále jen delegáti).

3. O přijetí rozhoduje Hlavní výbor ČNS. Proti rozhodnutí je možné se odvolat do 30 dnů k Hlavnímu výboru ČNS.

4. Každý člen se může zúčastnit práce v jedné z poboček nebo v jedné či několika odborných skupinách

Práva členů

Čl. 12

Členům přísluší právo:

- zúčastnit se Valného shromáždění a podílet se na jeho jednání
- volit a býti volen do orgánů ČNS. Za členy Hlavního výboru a do funkce revizorů nemohou být voleni mimořádní členové.
- být členy komisí, pracovních skupin, delegací apod., vytvářených orgány ČNS
- podávat návrhy a hlasovat o návrzích podaných na všech schůzích, konferencích a jiných odborných akcích ČNS
- být informováni o akcích ČNS
- zúčastnit se hlasování o nejvýznamnější počinu oboru
- podávat žádosti o finanční podporu své výzkumné činnosti podle předem schválených pravidel
- získávat přednostně za stanovenou cenu publikace vydávané ČNS
- dostávat Národopisný věstník a Zpravodaj ČNS
- užívat ke studiu či odborné a vědecké činnosti materiály uložené v archivu ČNS
- obrátit se na Hlavní výbor v případě, že potřebuje ochranu před diskriminací a negativními sankcemi za svou profesionální činnost
- obrátit se na ČNS se žádostí o pomoc při řešení otázek profesionálního uplatnění

Povinnosti členů

Čl. 13

1. Zachovávat stanovy České národopisné společnosti.
2. Odpovědně plnit funkce, kterými byli pověřeni a zajišťovat konkrétní úkoly
3. Platit členské příspěvky schválené pro tříleté období na Valném shromáždění.

Zánik členství

Čl. 14

1. Individuální členství v ČNS zaniká:
 - a) písemným prohlášením člena, že ze společnosti vystupuje
 - b) nezaplacením členských příspěvků po dobu dvou let, ač byl o zaplacení písemně upomenut
 - c) vyloučením člena.

2. Člen může být vyloučen z vážných důvodů, zejména jedná-li v rozporu s povinnostmi, jež mu ukládají stanovy, anebo jestliže hrubě porušil obecné zásady etiky vědecké práce. O vyloučení rozhoduje Hlavní výbor ČNS. Proti rozhodnutí se může vyloučený člen odvolat k Valnému shromáždění ČNS.

Čl. 15

3. Kolektivní členství v ČNS zaniká:
 - a) písemným prohlášením organizace, že nadále nehodlá být kolektivním členem ČNS
 - b) rozhodnutím Hlavního výboru ČNS o zrušení kolektivního členství, neplní-li organizace po dobu jednoho roku podmínky účasti na práci v NS, aniž by toto neplnění projednala a odůvodnila předsednictvu.

Orgány České národopisné společnosti

Čl. 16

1. Orgány ČNS, které zajišťují a řídí všechny úseky její činnosti jsou:
 - a) Valné shromáždění členů

b) Hlavní výbor s lichým počtem členů.

2. Kontrolním orgánem ČNS pro hospodářskou činnost jsou dva revizoři.

Valné shromáždění

Čl. 17

1. Valné shromáždění všech členů je nejvyšším orgánem České národopisné společnosti

2. Valnému shromáždění přísluší:

a) určovat směry činnosti ČNS

b) schvalovat zprávu Hlavního výboru o činnosti ČNS za období od posledního valného shromáždění

c) schvalovat zprávu revizorů za období od posledního Valného shromáždění

d) určovat počet členů Hlavního výboru, počet revizorů a počet náhradníků uvedených orgánů

e) usnášet se na zásadních hospodářských opatřeních

f) určovat výši zápisného a členských příspěvků

g) zřizovat nebo rušit odborné skupiny

h) volit : členy Hlavního výboru a jejich náhradníky
revizory a jejich náhradníky

předsedu ČNS z již zvolených členů Hlavního výboru

tajným hlasováním na základě předložené kandidátní listiny

i) volit čestné členy;

j) usnášet se na stanovách a jejich změnách

k) usnášet se na zrušení České národopisné společnosti.

Čl. 18

1. Řádné Valné shromáždění se koná jednou za tři roky. Svolává je Hlavní výbor ČNS.

2. Hlavní výbor ČNS může svolat mimořádné Valné shromáždění z vlastního podnětu na žádost alespoň jedné třetiny členů, nejpozději do jednoho měsíce od předložení písemné žádosti.

3. Hlavní výbor ČNS oznámí termín konání řádného Valného shromáždění všem členům nejméně 40 dnů před tímto termínem, spolu s programem.

4. Hlavní výbor ČNS oznámí termín mimořádného Valného shromáždění nejméně 15 dní před tímto termínem, spolu s důvodem svolání mimořádného Valného shromáždění.

Čl.19

1. Valnému shromáždění ČS předsedá a jeho jednání řídí předseda nebo jiný člen předsednictva, který byl pověřen řízením.

2. Valné shromáždění je způsobilé se usnášet, je-li přítomna alespoň polovina všech členů. Nesejde-li se v určenou dobu potřebný počet členů, koná se Valné shromáždění o třicet minut později a je způsobilé se usnášet za jakéhokoliv počtu přítomných.

3. Usnesením Valného shromáždění je návrh, pro který hlasovala většina přítomných.

4. K usnesení o změně stanov nebo o zániku NS se vyžaduje souhlas dvou třetin přítomných členů.

5. Valné shromáždění volí členy a náhradníky Hlavního výboru, revizory a jejich náhradníky, tajným hlasováním na základě předložené kandidátní listiny.

Hlavní výbor

Čl.20

1. Hlavní výbor řídí činnost ČNS v období mezi Valnými shromážděními.

2. Hlavní výbor může volit ze svého středu místopředsedu, vědeckého tajemníka a hospodáře.

Čl. 21

Hlavnímu výboru přísluší:

- a) volit místopředsedu, vědeckého tajemníka a hospodáře ze svých členů
- b) po celé volební období pracovat společně i jednotlivě dle pověření a usnesení z jednání v zájmu ČNS a jejích členů
- c) zajišťovat běžné úkoly týkající se činnosti ČNS
- d) schvalovat plán činnosti ČNS na následující rok
- e) schvalovat finanční plán na následující rok
- f) schvalovat zprávu o činnosti ČNS za běžný rok
- g) schvalovat zprávu o hospodaření ČNS za běžný rok
- h) pověřovat členy Hlavního výboru plněním konkrétních úkolů
- i) zabezpečovat přípravu Valného shromáždění, včetně návrhů kandidátních listin
- j) zřizovat pobočky ČNS, popřípadě stanovit územní obvod jejich působnosti
- k) zřizovat komise a jmenovat jejich členy

- j) rozhodovat o přijetí za řádné a mimořádné členy těch, kteří o členství projeví zájem
- k) vést kartotéku mimořádných, řádných a čestných členů a dopisovatelů
- l) v zájmu oboru a členů ČNS připravovat žádosti o granty a účastnit se v zastoupení členů přípravy a realizace petičních akcí, pokud to zájem oboru vyžaduje
- m) jmenovat porotu pro zpracování výsledků Ankety členů ČNS o nejdůležitější počin oboru

Čl. 22

1. Schůzi Hlavního výboru svolává předseda nebo místopředseda, který ho zastupuje, podle potřeby, zpravidla však čtyřikrát do roka.

2. Předseda svolá schůzi Hlavního výboru vždy do dvou týdnů byl-li o to požádán alespoň třetinou členů Hlavního výboru.

Nesvolá-li předseda v takovém případě schůzi Hlavního výboru, může tak učinit místopředseda.

3. Jednání Hlavního výboru řídí předseda anebo pověřený člen předsednictva.

4. Hlavní výbor je způsobilý usnášet se, je-li přítomna alespoň polovina jeho členů.

5. Usnesením Hlavního výboru je návrh, pro který hlasovala většina přítomných nebo pro nějž při rovnosti hlasů hlasoval předseda.

6. O jednání Hlavního výboru je pořizován zápis, jež je závazný pro další postup členů Hlavního výboru.

7. Do stejné funkce v Hlavním výboru může být volen člen nejvíc po dvě volební období za sebou. Ve výjimečných případech může Valné shromáždění tajným hlasováním rozhodnout o jeho dalším zvolení.

8. Za členy Hlavního výboru, kteří trvale přestanou vykonávat funkci, povolává Hlavní výbor náhradníky. Náhradníky se stávají členové uvedení na kandidátce, kteří nezískali potřebný počet hlasů při volbě za řádné členy Hlavního výboru a to v pořadí podle počtu získaných hlasů.

Revizoři

Čl. 23

1. Dohled na hospodářskou činnost vykonávají revizoři, kteří z hospodářského hlediska posuzují i plnění úkolů ČNS.

2. Revizoři podávají zprávu o hospodaření Valnému shromáždění a Hlavnímu výboru, který se bez přihlídnutí k jejich návrhům nemůže usnést o uzávěrce ani o úhradě ztráty.

3. Revizory a jejich náhradníky volí Valné shromáždění z řádných členů ČNS na funkční období totožné s funkčním obdobím Hlavního výboru. Revizoři nemohou být členy jiných rozhodujících orgánů ČNS.

4. Revizoři a jejich náhradníci se mohou zúčastňovat na zasedání orgánů ČNS s hlasem poradním.

Organizace vnitřních složek České národopisné společnosti

Čl. 24

1. Činnost pobočky řídí výbor volený na plenárním zasedání pobočky.

2. Výbor pobočky se skládá z předsedy, místopředsedy, tajemníka popř. dalších členů, vždy lichého počtu.

3. Předseda pobočky se zúčastňuje schůzí Hlavního výboru projednávají-li se věci týkající se pobočky.

Čl. 25

1. Činnost odborné skupiny řídí vedoucí, na němž se členové skupiny dohodnou.

2. Odborné skupiny a pobočky svolávají plenární schůzi svých členů podle potřeby, nejméně jednou v období mezi dvěma valnými shromážděními

Čl. 26

1. Hlavní výbor ČNS může vytvářet komise pro koordinaci a spolupráci s ostatními vědeckými společnostmi nebo s jinými vědeckými a výzkumnými institucemi.

2. Členy komisí takto zřízených se mohou stát jen řádní členové ČNS.

3. Pro přípravu a plnění některých úkolů, zejména hospodářských, mohou orgány ČNS vytvořit pracovní komise z řádných i mimořádných členů ČNS. Do pracovních komisí mohou být přizváni nečlenové jako odborní poradci.

4. Pracovní komise jednají podle pokynů orgánu, který je zřídil.

Hmotné prostředky České národopisné společnosti

Čl. 27

1. K hospodářskému zajištění úkolů ČNS slouží:
 - a) členské příspěvky
 - b) převzatý majetek
 - c) prostředky poskytované jinými institucemi a AV
 - d) příjmy vyplývající z vlastní činnosti ČNS
 - e) dary a dědictví
2. Při hospodaření se ČNS řídí obecnými předpisy.

Zastupování České národopisné společnosti

Čl. 28

1. ČNS zastupuje a její jménem jedná předseda.
2. Za ČNS se předseda podpisuje tak, že k názvu ČNS připojí svůj podpis s uvedením funkce.
3. Hlavní výbor může zmocnit jiné členy předsednictva, popř. další členy, aby v rozsahu, jež určí, ČNS zastupovali a jednali jejím jménem. Osoby takto zmocněné připojují k podpisu dodatek vyjadřující jejich zmocnění.

Čl. 29

1. Usnesení orgánů ČNS, jež se týkají jejich členů a jiné závažné skutečnosti, se členům oznamují prostřednictvím Zpravodaje České národopisné společnosti, který je rozeslán členům a dopisovatelům třikrát ročně. Za jeho obsah odpovídá předseda nebo místopředseda
2. Odborné statě jsou publikovány v Národopisném věstníku, který je vydáván jedenkrát ročně a členům rozeslán. Za jeho obsah odpovídá vědecký tajemník.

Čl. 30

Hlavní výbor ČNS může zřídit sekretariát společnosti, kterému rámcově určí strukturu a náplň činnosti, kterou kontroluje.

Čl. 31

Česká národopisná společnost je právním nástupcem Národopisné společnosti československé při ČSAV a přebírá její práva, úlohy, majetek a pokračuje v její činnosti.

Čl. 32

Jestliže ČNS zanikne, případně její majetek, jenž zbude po úhradě závazků, Akademii věd ČR - Radě vědeckých společností s podmínkou, že ta jej odevzdá jiné dobrovolné organizaci, která by se do tří let po zániku ČNS ustavila pro plnění obdobných úkolů v oboru etnografie a folkloristiky či etnologie.

Návrhy na udělení čestného členství Národopisné společnosti

PhDr. Jelena Látalová

Etnografka, fotografka, znalkyně lidového umění a muzejní problematiky se narodila v Praze 23. 8. 1921. Po absolutoriu grafické školy se specializací na fotografii vystudovala v Praze na FF UK obor národopis a dějiny umění. Po vysokoškolském studiu nastoupila v roce 1958 do Národopisného muzea – národopisného oddělení Národního muzea v Praze, kde pracovala do roku 1988. Národopisnému muzeu tedy věnovala své celoživotní profesní úsilí. Je žákyní Doc. Drahomíry Stránské a patřila k týmu klasické muzejní éry pražského Národopisného muzea, představovanému osobnostmi Dr. H. Johnovou a Dr. A. Plessingerovou.

Třicet let byla oporou odbornosti této muzejní instituce, především ve znalectví národopisných hodnot a předmětové dokumentace. Její rukou jsou navždy zapsány cenné údaje o muzejních fondech do celé řady muzejních inventářů. Vedle odborné práce na poli klasifikace sbírek a významné akviziční a terénní práce se věnovala i své původní profesi umělecké fotografky. V této sféře činnosti propojila obě odbornosti – národopis a fotografii. Fotografovala především postavy v krojích, ženské tváře a lidské typy spjaté s tradičním životem. Druhým okruhem byla lidová plastika. Její citlivý projev je orientován na klasickou černobílou fotografii. Řada z jejich dokumentů je součástí odborných publikací i fondů Národopisného muzea.

Třeba připomenout, že vyšla z rodiny, kde národopis byl dlouholetým tématem a uměleckým zázemím jejích členů.

Jelena Látalová je osobností zakořeněnou v podstatách české lidové kultury a plně si zaslouží být čestnou členkou Národopisné společnosti.

Jiřina Langhammerová

PhDr. Josef Jančář, CSc.

Josef Jančář ukončil studium na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně obor národopis v roce 1958. Jako odborný pracovník nastoupil do Slováckého muzea v Uherském Hradišti, odkud po třech letech odešel na místo vedoucího dokumentace Ústředí lidové umělecké výroby v Uherském Hradišti. Od roku 1964 působil jako ředitel Slováckého muzea. Za pětileté působení ve Slováckém muzeu se mu mimo své bohaté odborné publikační činnosti podařila řada muzejních počinů, namátkou vzpomeňme zorganizování sběrové akce na Slovácku v roce 1968, spolu s dalšími institucemi, uspořádání řady národopisných výstav doma i v zahraničí, položení základů muzejní dokumentace a uložení sbírek. Na vysoké odborné úrovni začal vydávat sborník Slovácko a další publikace. V této době působil Josef Jančář i v řadě redakčních rad – sborníku Slovácko, časopise Národopisné aktuality, Muzeologické sešity a Národopisný věstník československý, byl členem Národopisné společnosti československé a Ústřední muzejní rady.

Po krušném období sedmdesátých let docílil dr. V. Volavý, že se dr. Jančář dostal do ÚLU jako odborný pracovník. Od roku 1990 nastoupil do funkce ředitele, kde setrval do roku 1996. Na tomto pracovišti se zapojil do vedení časopisu Národopisná revue a stal se členem redakce časopisu Slovenský národopis. V letech 1993 – 1996 byl prezidentem České národní sekce CIOF – Conseil International des Organisations de Festivals de Folklore et d'Arts Traditionnels. V této nevládní organizaci pořadatelů folklorních festivalů se za své zásluhy stal prvním a zatím jediným čestným členem české sekce. Od roku 1994 je prezidentem Nadace pro obnovu městské památkové zóny v Uherském Hradišti.

Když se zřizovatelem ÚLK stalo Ministerstvo kultury ČR věnoval Josef Jančář největší pozornost koncepci ústavu, zejména jeho odborné a vědecké činnosti. Za podpory Ministerstva kultury ČR Josef Jančář vytvořil v roce 1992 podmínky k zahájení velkého videoprojektu „Lidové tance v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“ a dodnes se angažuje v projektu ústavu „Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice“

K dalším velkým pracím Josefa Jančáře mezinárodního dosahu patří vypracování podkladů pro UNESCO k ochraně tradiční a lidové

kultury a expertní studie o opatření proti nevhodným formám komercializace lidové kultury, a také projekt o etice a tradiční lidové kultuře. Všechny projekty, které vypracoval Josef Jančář měly velký úspěch. Zcela nejnovějším počinem dr. Jančáře je projekt MK ČR Nositel tradice lidových řemesel.

Za svoji odbornou činnost získal J. Jančář resortní medaili od ministerstva kultury Artis Bohemiae Amicis. Čestné členství pro dr. Josefa Jančáře navrhujeme proto, že se zasloužil o rozvoj české kultury, o uchování a ochranu tradiční lidové kultury a především pro osobní příspěvěk k šíření dobrého jména české kultury v zahraničí. Josef Jančář je významným českým etnografem, který si čestné členství v NS zaslouží.

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

PhDr. Karel Pavlišťík, CSc

PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., etnograf, folklorista a muzejník, se významně zapsal do etnografického bádání v oblasti jihovýchodní Moravy. Svoji dráhu etnografa zahájil v roce 1962 v oblastním muzeu v Gottwaldově, kam nastoupil po ukončení studia etnografie na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy (1956-1960). Jeho učiteli byli naši přední etnografové: Otakar Pertold, Otakar Nahodil, Karel Dvořák, Karel Chotek, Drahomíra Stránská, Jaromír Jech, Antonín Robek, Soňa Švecová, Jaroslav Šťastný.

Již v průběhu studia se Karel Pavlišťík výrazněji orientoval na slovesný folklor. Po nástupu do zlínského muzea (tehdy Krajského vlastivědného ústavu v Gottwaldově) v roce 1962 se však orientoval všestranně na region.

Jeho terénní výzkumná a dokumentační práce v regionu Podřevnicka, jižního Valašska, luhačovického Zálesí a východní Hané se soustředila mimo jiné i na možnost řešit problémy přechodových etnografických oblastí. Zaměřil se na dokumentaci doplňkových

zaměstnání venkovského obyvatelstva na Podřevnicku a výsledkem výzkumu byla jednak specializovaná expozice, jednak publikace *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*, která však mohla být vydána až v roce 1993 a která je významným počinem v dokumentaci technologií.

Druhým velkým okruhem dokumentace byly a jsou zvykoslovné aktivity regionu, všech etnografických oblastí v působnosti zlínského muzea.

Velkou pozornost věnoval Karel Pavlišťík osobnosti a dílu Františka Bartoše. Inicioval založení specializovaného pracoviště historického oddělení Muzea jihovýchodní Moravy - Bartošova studijně dokumentačního střediska, které se věnuje soustavně dokumentaci Bartošova života a díla a výsledky již zúročuje ve specializovaných publikacích.

Neméně důležitou sférou etnografické práce K. Pavlišťíka je organizace odborných seminářů (mimo jiné inicioval uspořádání první celostátní konference muzejníků a pedagogů k tomuto problému spolupráce muzea a škol).

Z iniciativy K. Pavlišťíka vznikl výjimečný projekt dalšího dokumentačního střediska, Archivu H+Z, střediska shromažďujícího osobní fondy významných cestovatelů, v jejichž obsahu jsou zastoupeny jedinečné materiály pro studium etnologické, pro studium mimoevropských národů. Přitom vytvořil i expozici s názvem *S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadíly*, která spolu se satelitními projekty v podobě Vzdělávacího střediska pro mládež, cyklu putovních výstav *Fotografie z trezoru*, v nichž jsou prezentovány materiály, které H+Z v rámci normalizačních postihů nesměli zveřejnit, Fonotéky etnické hudby a přednáškovými cykly zaměřenými k poznávání zemí světa přispěla k výrazné odborné i společenské profilaci zlínského muzea v devadesátých letech 20. století.

Erudovaný etnograf a muzejník, choreograf s dlouholetými pedagogickými zkušenostmi byl v 70. a 80. letech normalizačním režimem tvrdě postižen. Na návrat k profesi etnografa musel čekat Karel Pavlišťík až do roku 1990.

Svoji odbornou erudici a zkušenost nyní zúročuje Karel Pavlišťík nejen při každodenní muzejní práci se sbírkami, při terénních výzkumech, při činnosti publikační, při koncepční práci Muzea jihovýchodní Moravy. I při plném pracovním nasazení v muzeu spolupracuje s dalšími spřízněnými institucemi. V letech 1991-1995 pracoval ve funkci předsedy programové rady MMF Strážnice a od roku 1995 je předsedou senátu programové rady, je členem programové rady Rožnovských slavností, pracuje v redakčních radách oborových a všeobecně kulturních periodik (Národopisné revue, Malovaného kraje, Valašska, Zvuku, Act musealií). Byl také jedním z iniciátorů strážnického projektu videoencyklopedie Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska, k problematice ručního zpracování dřeva se vrátil účastí na realizaci videokazety a zpracováním textu doprovodné publikace Práce ze dřeva III, kterou jako součást videodokumentárního cyklu Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice vydal v roce 1998 Ústav lidové kultury ve Strážnici.

Shrneme-li výsledky muzejní práce Karla Pavlišťíka, jsou úctyhodné a lze jen litovat dvaceti let jeho nedobrovolné absence v práci ve zlínském muzeu. Přesto se s materiálem jím shromážděným a příkladně zpracovaným každodenně setkáváme. Vybudoval etnografické pracoviště muzea s širokým nadregionálním záběrem, s jedinečnými specifiky, významné odborně a sehrávající i důležitou kulturní a společenskou funkci. Položil dobrý základ, z nějž těžili a budou těžit další muzejní etnografové, a nejen oni.

Pracovníci Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně

PhDr. Jaroslav Štika, CSc.

Narodil se dne 1. dubna 1931 v Rožnově pod Radhoštěm. V roce 1955 ukončil studia etnografie na Filozofické fakultě UJEP Brno a 1962 obhájil kandidátskou dizertační práci a získal titul CSc.

Od roku 1955 byl správcem Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. V letech 1956-1971 působil jako vědecký

pracovník Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Brně. Od 1972 – 1999 stál v čele Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Po odchodu do důchodu v roce 1999 – dosud vědecký pracovník tamtéž.

Dr. Jaroslav Štika, CSc. je jedním z mála evropských specialistů a znalců terénních reálií v širokém geografickém záběru, které zúročil v dosud nepřekonaných studiích, věnovaných tzv. valašské kolonizaci a salašnickému chovu dobytka. Při výzkumu pastevectví se dostal ze všech etnografů nejdále v historickém pojetí problémů a v kombinaci metod historické a etnografické práce. Po mnoho let vedl subkomisi Mezinárodní komise pro studium lidové kultury Karpat a Balkánu s výsledkem čtyř mezinárodních vědeckých konferencí Agricultura Carpatica ve Valašském muzeu v přírodě (1973, 1979, 1981, 1985).

Druhým tématem výzkumů dr. Štiky v době jeho působení na brněnském pracovišti Akademie věd bylo bádání k vymezení hranic etnografického regionu Moravské Valašsko a hranic národopisných oblastí obecně. Při realizaci projektu, jehož závěry publikoval krátce po příchodu do čela rožnovského muzea, kombinoval subjektivní a objektivní kritéria ve vztahu k časovým proměnám znaků kultury a postojů obyvatel. Tato metoda hodnocení postojů a pramenů byla zcela původní a vedla k originálním závěrům. Kniha Etnografický region Moravské Valašsko mu přinesla mimořádné uznání odborné veřejnosti.

Výběr další oblasti vědeckého zájmu – „lidová strava“, velmi úzce souvisel s tradičním zemědělským hospodařením a jeho proměnami. Dané téma sledoval také z hlediska vztahu stravy ke změnám v systému zemědělského hospodaření a jeho prosperity.

V současné době je plně zaujat redakční přípravou a realizací vydání pětidílné monografie Těšínsko. Závěrečné statě 5. dílu, věnované problematice vymezení a obsahu pojmu Těšínsko z hlediska historického, etnografického i folkloristického z pera dr. Štiky přinesou jistě mnoho nového k této problematice.

Zvláštní pozornost zasluhuje působení dr. Štiky v etnografickém muzejnictví. Muzeum v přírodě dává odborníkovi, zejména znalci reálií každodenního života, lidové obřadnosti, písní a hudby, široké možnosti experimentování.

Dr. Štika je za svého více jak čtvrtstoletí trvajícího vedení rožnovského skanzenu využil mírou nebývalou. Záhy po svém nástupu inicioval vytvoření libreta pro dostavbu vesnické části muzea, obsahujícího vedle výběru objektů také návrh modelace typicky osídlené historické krajiny. Na počátku osmdesátých let stál u realizace nového areálu technických staveb - Mlýnská dolina.

V programových aktivitách navázal na tradiční, již zavedené folklorní slavnosti, organizované Muzejním spolkem a později muzeem (Valašský rok, Rožnovské slavnosti a Národopisné léto). Stále rostoucímu počtu návštěvníků připravoval za pomoci spolupracovníků programy, zaměřené na roční zvykoslovný kalendář, staré způsoby hospodaření a vedení domácnosti, lidové hry, písně a tance. Specifikou takto pojatých programů bylo jejich prostředí – originální lidové obytné a hospodářské stavby, zahrádky, interiéry a také sbírkové předměty, využívané v původním významu. Návštěvníci tak měli a mají stále ojedinělou příležitost spojit pojem známý z četby s konkrétním předmětem a činností, o jejichž existenci neměli dosud žádný pojem.

Od pracovně koncipovaných programů byl jen krok k pořadům připravovaným pro folklorní festivaly, tvorba scénářů pro televizi a rozhlasové pořady.

Vynikající hudební nadání a neobyčejný cit pro lidovou píseň promítl do přípravy repertoáru ženského souboru Polajka, který založil a dosud vede.

Soustředění odborného zájmu na duchovní kulturu lidu a nositele tradic ve všech známých podobách, mu umožnilo ukázat je odborníkům z evropských muzeí v přírodě, jako novou cestu prezentace a působení na návštěvníky. Většina specialistů z muzeí v přírodě, kteří velmi záhy objevili možnosti, jaké tento typ programů návštěvníkům přináší, přiznala dr. Štikovi roli téměř zakladatelskou a mnoha, v Rožnově připravovanými programy, se inspirovala při sestavování vlastních programů.

Prezentaci folklóru spolu s uplatňováním nových dramaturgických a scénických se jubilant věnuje i v současné době. Svědčí o tom tituly, obohacující programy Rožnovských slavností i strážnického festivalu.

V současné době se soustředil na realizaci grantového programu Lidová kultura Těšínska, z něhož již byly publikovány čtyři z pěti plánovaných dílů. Poslední díl, jehož je autorem, je završením jeho teoretické práce, věnované hranicím etnografických regionů a přináší zcela originální poznatky k soužití tří etnik na historickém území ležícím na rozhraní tří zemí.

Členové Národopisné společnosti,
pracovníci Valašského muzea v přírodě

Členové Hlavního výboru České národopisné společnosti pro volební období 2002-2005

PhDr. Miroslav Válka, PhD., **předseda ČNS**

Ústav evropské etnologie FF MU, Arne Nováka 1, 660 88 Brno

Tel.: 541121442

e-mail: valka@phil.muni.cz

Mgr. Daniel Drápala, **tajemník**

Valašské muzeum v přírodě, Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

Tel: 571757112

e-mail: dra@vmp.cz

portash@centrumcz.

PhDr. Hana Dvořáková,

Etnografický ústav MZM, Koblišná 1, 602 00 Brno

Tel: 542422374

e-mail: hdvorakova@mzm.cz

PhDr. Vladimíra Jakouběová,

Muzeum Českého ráje, Skálova 71, 511 01 Turnov

Tel: 481321216; 481321148

e-mail: jakoubeova@muzeum-turnov.cz

PhDr. Ludmila Landová, **pokladní**

Etnologický ústav AV ČR, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

Tel: 222828610

e-mail: landova@eu.cas.cz, llandova@seznam.cz

PhDr. Helena Mevaldová,

Národopisné odd. Národního muzea, Kinského zahrada 97, 150 00 Praha-Smíchov

Tel: 257327307

e-mail: mevaldovah@centrum.cz

Mgr. Martin Šimša,

Ústav lidové kultury, Zámek 672, 696 62 Strážnice

Tel: 518332132

e-mail: martin.simsa@ulk-straznice.cz

Mgr. Jiřina Veselská, **místopředsedkyně**

Na Veselém 781, 738 01 Frýdek-Místek

Tel: 558626781

e-mail: ljveselsky@volny.cz

PhDr. Ilona Vojancová,
Soubor lidových staveb Vysočina, Příčná 350, 539 01 Hlinsko
Tel: 469326415
e-mail: sls.vysocina@atlas.cz
ilona.vojancova@seznam.cz

Personálie

Výročí dvou významných československých národopisců

Miroslav Válka

Před deseti lety ztratila československá etnografie a folkloristika dvě výrazné osobnosti - 14. května 1992 nečekaně zemřel ve vestfálském Münsteru během svého studijního pobytu etnograf, vysokoškolský profesor Václav Frolec a o prázdninách 31. července téhož roku ho stejně nenadále následoval Oldřich Sirovátka, folklorista a vedoucí brněnského pracoviště Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. O. Sirovátka zemřel na Vysočině, v Sádku u Poličky, v kraji, který si oblíbil a kam se rád vracel.

Rozsáhlé vědecké i popularizační dílo obou badatelů se náhle uzavřelo. O jeho rozsahu a tematické šíři informují personální bibliografie, které oběma autorům zanedlouho vydal strážnický Ústav lidové kultury v ediční řadě Bibliografická příloha Národopisné revue, jako č. 5 - *Oldřich Sirovátka 1925-1992* (Strážnice 1993) a č. 6 - *Václav Frolec 1934-1992* (Strážnice 1994).

Osobnost a vědecké dílo V. Frolce zhodnotila u příležitosti nedožitých šedesátin konference, uspořádaná na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně za účasti českých a slovenských etnografů, historiků a zástupců různých institucí, s nimiž spolupracoval. Příspěvky byly publikovány ve sborníku *Vědecký odkaz Václava Frolce* (Brno 1995), který redakčně připravili spolu s Věrou Frolcovou Ivan Dorovský a Vladimír Nekuda. Na vydání publikace se podílela také Národopisná společnost. Posmrtně byly vydány některé z dokončených rukopisů V. Frolce např. v časopise *Ethnologia Europaea Centralis*, který založil, jiná, jen rozpracovaná témata převzali další badatelé, jako projekt syntézy karpatského domu nebo práce o Velikonocích v české lidové tradici. Vydávání časopisu EEC pokračuje s novými redaktory a letošní číslo má být dílu a odkazu V. Frolce věnováno.

O vědecký odkaz O. Sirovátky náležitě pečuje jeho pracoviště, dnes Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Brně. Ústav získal nejen Sirovátkovu písemnou pozůstalost, ale také bohatou knihovnu, specializovanou na domácí a zahraniční folkloristickou literaturu. Oba fondy jsou postupně katalogizovány a zpracovávány pro badatelské účely. K Sirovátkovým nedožitým sedmdesátinám v roce 1995 ústav uspořádal vědeckou konferenci, zaměřenou na život a kulturu etnických minorit a malých sociálních skupin. Ve sborníku z konference pojednal o Sirovátkově díle a odkazu Richard Jeřábek. Ústav vydal tiskem také antologii z jeho významných komparativních studií (*Srovnávací studie o české lidové slovesnosti*. Brno 1996) i některé dosud nepublikované Sirovátkovy práce (*Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno 1998). Desáté výročí Sirovátkova úmrtí bylo příležitostí k vydání další antologie z jeho časopiseckých a sborníkových studií a článků (*Oldřich Sirovátka. Folkloristické studie*. Brno 2002) s úvodem slovenské folkloristky Hany Hlôžkové a s životopisným medailonem od Jany Pospíšilové. Sborník uvítají nejen folkloristé, ale i literární vědci a vysokoškolští pedagogové.

I když se česká národopisná věda za uplynulé desetiletí změnila, a to nejen přijetím nového názvu, zůstává dílo obou významných badatelů stále zdrojem, k němuž se nejen česká etnologie vrací.

Životní jubileum Zdeňka Škorpíka

Miroslav Válka

Národopis, vlastivěda, regionální historie, tak by se daly charakterizovat oblasti zájmu letošního jubilanta Zdeňka Škorpíka, vzděláním středoškolského profesora. Jeho životní dráha ukazuje, že přes nepřízeň osudu nezatrpknul a že pozitivní životní filozofie vyrůstající z křesťanské víry mu pomohla překonat všechny životní zkoušky.

Z. Škorpík se narodil 12. února 1927 v Borači u Tišnova. Otec byl učitel na několika školách, naposledy na měšťanské škole v Tišnově, z matčiny strany vedou rodové kořeny na Pernštejn, kde byl jeho děd u hraběte Mitrovského fořtem. Z. Škorpík vyrůstal ve vesnickém prostředí, kde životní rytmus udávaly církevní svátky a koloběh zemědělských prací. I když v době jeho mládí, za první Československé republiky mnoho starých tradic upadlo v zapomnění a život se modernizoval, ve vzpomínkách pamětníků zůstaly a on, jako vnímavý posluchač, mohl lidové tradice později zaznamenat. Svět se jeho rodné obci přiblížil už před první světovou válkou, po vybudování železniční trati, která hory, jak se Vysočině lidově říkalo, spojila s Tišnovem a průmyslovým Brnem.

Po maturitě na tišnovském gymnáziu začal Z. Škorpík studovat v roce 1945 na obnovené Masarykově univerzitě v Brně obory historii a zeměpis a ze zájmu také etnografii. Ke studiu tohoto oboru, přednášeného profesorem Antonínem Václavíkem, ho vedl zájem o lidovou kulturu rodného kraje na rozmezí Horácka a Podhorácka. Studium národopisu ukončil monografií rodné obce: *Borač. Geograficko - historicko - národopisný obraz* (1950).

Existenční důvody způsobily, že si po studiu hledal zaměstnání ve školství. Centrálně řízený státní aparát mu určil jako místo působení jihomoravské Valtice, novoosídlenecké město, kde se v poválečné době sešli noví obyvatelé z různých koutů Moravy. Tato skutečnost se mj. projevila v repertoáru národopisného souboru, který na škole vedl - soubor tančil tance z Boskovicka, z Kořence na Dražanské vrchovině a českou i moravskou besedu.

Ve Valticích Z. Škorpík navázal trvalá přátelství, z nichž jedno ho zavedlo na Horňácko do Nové Lhoty. S rodinami Mikésků a Režňáků ho spojilo kmotrovství, instituce nepokrevního příbuzenství závažného obsahu. Kmotr se považoval za člena rodiny, vztah mezi kmotřenci a kmotry byl úzký. Návštěvy na Horňácku byly časté, Z. Škorpík si zde všiml lidového života a poznával životní formy, které v jeho rodišti patřily minulosti. Své zpěvácké schopnosti, řečnické nadání a organizační vlohy uplatnil zde jako družba na svatbách, nejen v rodině svých kmotřenců. Jak dokládají fotografie v jeho rodinném albu, šlo o velké tradiční svatby, kde převážná část svatebčanů byla ještě v horňáckém kroji. Že byl jako družba oblíbený ukazuje, že ještě od dětí svých kmotřenců je o tuto službu žádán.

Valtická pedagogická dráha jubilanta netrvala dlouho. Důvod byl jednoznačný: nebyl vyrovnán s náboženskou otázkou. Když musel opustit učitelské místo, vrátil se do rodné Borače, kde našel manuální zaměstnání v místním výrobním družstvu Javor. Zde pracoval až do roku 1990.

"Dělnické" povolání na druhé straně umožnilo Z. Škorpíkovi věnovat se církevnímu životu v obci i v doubravnické farnosti, kam je Borač přifařena. Pokračoval tak v rodinné tradici, kterou převzal od svého dědečka, který vodil poutníky ještě pěšky až do rakouského Maria Zell. Z. Škorpík byl dlouhá léta doubravnickým kostelním hospodářem, v Borači se staral a dosud stará o kapli P. Marie Růžencové. Jako předřikávač se každoročně účastní doubravnické pouti ke kapli sv. Maří Magdaleny na Bozince, organizuje poutní zájezdy po českých zemích i do zahraničí, do Rakouska, na Lužici, do Polska. Vypomáhal jako varhaník v okolních farnostech, v Bystřici nad Pernštejnem, Nedvědicí, případně v Olší, při pohřbech také v Rožné a Štěpánově nad Svratkou.

Ve společenském životě rodné obce jsme se s ním mohli setkat také o hodech při stínání berana, které se v Borači udrželo podnes. Četl tzv. ortel, který satirickou formou pranýřuje prohřešky občanů v uplynulém roce.

Z. Škorpík si po celý život shromažďoval se zájmem poznatky o historii rodného kraje, jehož jednou dominantou je majestátní Pernštejn, druhou Brána nebes, jak se v latinské podobě Porta coeli nazývá ženský cisterciácký klášter v Předklášteří u Tišnova. Je

zasvěceným znalcem také jevů národopisných, proto se na něho obraceli s prosbou o pomoc mnozí badatelé i amatérští zájemci. Vlasta Svobodová z Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV Brno u Škorpíků získala materiál k práci o horáckém kroji, publikovanou ve Vlastivědném věstníku moravském (1959). V 60. letech v Borači prováděl výzkum domácké a řemeslné výroby (tkalcovství) Jaroslav Orel z Ústředí lidové umělecké výroby Brno. V úzkém kontaktu s jubilantem jsou také pracovníci Podhoráckého muzea.

I když osud neumožnil Z. Škorpíkovi působit v povolání, kde by mohl uplatnit své vzdělání a vědomosti, hřivnu, kterou dostal, zúročil jinak. Už J. Orel v roce 1964 napsal, že Škorpíkova monografie o Borači nezastarala, ale její dokumentační hodnota naopak vzrostla. O to více tato slova platí dnes po více jak padesáti letech od jejího vzniku. Doufejme, že se najde vydavatel, který toto hodnotné dílo vydá tiskem, a tak splatíme dluh, jenž jsme z minulosti zdělili. Přejeme jubilantovi, aby to bylo co nejdříve.

Recenze

Miroslava Ludvíková: Lidový kroj na Hané. Přerov, Muzeum J. A. Komenského 2002, 120 stran, fotografie, kresby, slovníček nářečních a odborných výrazů, místní rejstřík, literatura, anglické a německé resumé.

Miroslav Válka

Lidovému oděvu na Hané byla věnována pozornost od 18. století. Vedle ikonografických dokladů a různě podrobných literárních zpráv se dočkal odborného zpracování od řady regionálních badatelů i národopisců z centrálních institucí. Vedle časopiseckých prací předního znalce moravských krojů J. Klvani (1901) nelze neuvést regionální monografii Lidové umění na Hané (1941), přinášející hodnotnou studii J. Kühndla k ikonografii hanáckého kroje a detailní popis mužského a ženského hanáckého kroje od J. R. Bečáka a J. Zbořila.

Hanáckým krojem se badatelsky zabývala také PhDr. M. Ludvíková, CSc., dlouholetá vědecká pracovnice Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Publikovala analytické studie o regionálních variantách hanáckého kroje na Kroměřížsku a Vyškovsku (včetně tradičního oděvu německého obyvatelstva bývalého jazykového ostrova) nebo práce o jednotlivých oděvních součástkách jako byl ocáskový kožich či vyšivané plachty. Neobyčejně cenná je také její antologie pramenů k hanáckému kroji a tři studie, v nichž analyzuje a interpretuje tradiční lidový oděv na Hané a v přilehlých regionech, jak byl zobrazen v jedinečném konvolutu kvašů z roku 1814, který se jí podařilo zakoupit do muzejní sbírky. Završením jejího badatelského zájmu o region je uvedená monografie *Lidový kroj na Hané*, jejímž prvotním impulsem byla nová expozice přerovského muzea.

Barevná kresba kroměřížského Hrubého rynku (1856), která je situována na počátek výkladu, zobrazuje zástupce různých společenských vrstev, kteří v „hanáckých Athénách“ žili. Na první pohled je podle oděvu patrné, k jaké společenské vrstvě kdo patřil. Vedle měšťanů, kléru, trhovců a vojáků jsou to příslušníci selských

vrstev, Hanáci, etnografická skupina moravského lidu, která byla pro ostatní lidové vrstvy sociálním vzorem.

Při koncipování práce se M. Ludvíková snažila zasadit hanácký lidový oděv do širších souvislostí historických, společenských i geografických. Po vymezení hanáckého území, jež se z povodí stejnojmenné říčky postupně rozšířilo na celý úrodný Hornomoravský úval a přilehlý kraj, autorka hodnotí rámcově pramennou základnu bádání, tj. ikonografické, literární a hmotné doklady. Jádrem knihy tvoří detailní popis mužského a ženského kroje podle jednotlivých součástí. Prostřednictvím bohatého obrazového materiálu (kresby, barevné a černobílé reprodukce) ukazuje na jejich vývojové proměny v časovém horizontu 18. - 19. století. Samostatnou kapitolu věnuje textilním materiálům domácího původu, lněnému a konopnému plátnu, z nichž byl oděv hlavně zhotovován, a jeho údržbě a ukládání. Relativní mohovitost hanáckého obyvatelstva se odrazila i ve výzdobě svátečního a obřadního oděvu, provedenou aplikací různobarevnými stuhami (paterka) a stříbrnou či zlatou krajkou, ale zejména výšivkou na plátěných součástkách (mužské košile, ženské rukávce, úvodní plachty, šatky a šátky) a krejčovskou výšivkou na soukenných a kožených součástech (koženice, vesty a živůtky, mužské a ženské svrchní kabátky, kabáty).

Kapitola *Kroj v životě* charakterizuje jednak dětské oblečení, ale středem pozornosti je postižení rozdílů mezi všedním oblečením dospělých a jejich oděvem ve svátečních chvílích nebo přelomových životních okamžicích, jako byla svatba (nevěstinský pantlák a jeho lokální varianty).

I když Haná vystupuje jako více méně přesně vymezený region, nebyla z hlediska lidové kultury a ani z hlediska tradičního oděvu jednotná. Všimli si toho badatelé již dříve a o této diferenciaci pojednává i M. Ludvíková. Oproti členění J. Klvani i O. Pische je její třídění jednodušší: I. Jižní Haná s centrem v Kroměříži (Baňáci, hulínsko-holešovská východní část), II. Sever Hané od Prostějova přes Přerovsko k Litovelsku (Blaťáci, severovýchodní část), III. Jihozápadní vyústění Hané, Nezamyslicko - Vyškovsko (Žluťáci, německý ostrůvek u Vyškova, západní hraniční území), IV. Východní vyústění hanáckého kroje, hostýnské Záhoří.

Maloměstské oblečení tvoří mezistupeň mezi lidovým oděvem a stylovou módou. Autorka konkretizuje tento vztah na příkladu městeček a venkovských měst, jako je Fryšták, Hulín, Konice, Kojetín a Hranice.

I když hanácký kroj byl postupně odložen v druhé polovině 19. století, na západní Hané a v okolí velkých měst dříve, než na Hané východní, jeho zánik byl neodvratný. Posledním dozvukem byl po hanácky uvázaný šátek u žen. Protože kroj představoval výrazný identifikační znak "národní" kultury, objevuje se na různých slavnostech, jak lokálního významu nebo celonárodních, jako byla Národopisná výstava československá 1895. Počíná éra hanáckého folklorismu, na jejímž počátku stojí činnost F. X. Běhákové z Tovačova. M. Ludvíková plasticky zdokumentovala prostřednictvím dobových fotografií jeho starší fázi až do třicátých let 20. století.

K tzv. Národopisné mapě Hané jen poznamenáváme, že nepochází z konce 18. století (str. 9), ale podle výzkumů historických geografů vznikla až kolem roku 1805, jak to dokazuje nová trasa císařské silnice z Brna přes Olomouc do Opavy. Také Komenského mapa Moravy sedatuje o něco dříve, než je uvedeno na s. 10 (1627). Pochází už z roku 1624. Mezi ikonografické doklady hanáckého kroje z poloviny 19. století lze uvést ještě také kolorovanou rytinu Hanáků v knize E. Dullera o Německu a německém lidu (viz A. a R. Jeřábkovi: *Tři nevyužitě doklady k ikonografii lidového kroje z poloviny 19. století. Haná - Plzeňsko - Kraňsko. Český lid* 83, 1996, s.1-11). Význam vyobrazení nespočívá ani tak v detailním vykreslení hanáckého páru, jako v tom, že je dokladem povědomí o moravských Hanácích v širším evropském kontextu.

Monografie M. Ludvíkové o hanáckém kroji je svědectví vysoké odborné erudice autorky a jejich širokých vědomostí o tradičním lidovém oděvu. Publikace, která je na první pohled přitažlivá svou vazbou a grafickou úpravou s množstvím barevných reprodukcí, jistě potěší nejen veřejnost, ale i samu autorku a pomůže jí překonat nelehkou životní etapu, jež na ni dolehla.

Z Čech do Vídně. Životní vzpomínky kováře Josefa Pšeničky / Von Böhmen nach Wien. Lebenserinnerungen des tschechischen Schmiedes Josef Pšenička. Do tisku připravil Gero Fischer. Brno 2001.

Miroslav Válka

Význam osobních vzpomínek docenila v posledních letech vedle jiných disciplín také historie, zejména její část orientovaná na kulturu všedního dne. V národopisné vědě je tento pramenný zdroj využíván už dlouho, stejně jako ve folkloristice, kde vyprávění ze života (memoráty) patří mezi živé žánry. V soudobé terminologii se hovoří o oral historii.

Osobní vzpomínky vídeňského Čecha Josefa Pšeničky (1854-1941) vznikly z popudu jeho dcery Anny. Jiná jeho dcera, Hermine, otcovy česky psané vzpomínky přeložila do němčiny. Rukopis zůstal v rodině, až ho Pšeničkova vnučka, paní dr. Friederike Lessingová předala do Institutu sociálních a hospodářských dějin vídeňské univerzity. Protože se ve Vídni nenalezla možnost vydání tohoto zajímavého dokumentu doby, byla hledána možnost jeho publikování v České republice. S finanční podporou nadace AKTION Česká republika – Rakousko se to podařilo v Brně v nakladatelství Doplněk. Kromě editora díla Gero Fischera, profesora slavistiky na vídeňské univerzitě, se o vydání knihy zasloužili pracovníci Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, pracoviště Brno.

Pšeničkovy vzpomínky jsou zajímavé ze dvou důvodů. Z hlediska etnologického a historického představují cenný zdroj informací pro poznání kultury všedního dne druhé poloviny 19. století a první čtvrtiny století následujícího. Názorně ukazují, jak se chudý kovářský tovaryš, narozený 1854 v Lečicích u Roudnice, vlastní pílí a úsilím vypracoval na majitele realit ve Vídni. Detailně rozvádí rodinné poměry poznamenané chudobou, svá učňovská a tovaryšská léta i práci ve Vídni. Zajímavé jsou poznámky o vztahu k rodičům a sourozencům, hledání životní partnerky, politické názory a celá jeho životní hodnotová orientace.

Publikované texty skrývají, vedle faktografické báze, zároveň pramenný materiál z oblasti filologické. Ukazují na postup jazykové

integrace a asimilace do jihoetnického, v tomto případě majoritního prostředí v první a druhé generaci vídeňských Čechů. Tato skutečnost vedla editora k tomu, že se snažil maximálně zachovat autentičnost textu a vyjma mezititulků ho dále neupravoval. Ponechal tedy v původní podobě jak jeho pravopis, který se podstatně liší od dnešní ortografické normy, tak také záležitosti stylistické a lexikální. Důsledkem autentičnosti vzpomínek je obtížnější čtení, ke kterému text čtenáře nutí. Tyto své ediční zásady G. Fischer uvedl a zdůvodnil v úvodu publikace.

Kniha Pšeničkových vzpomínek se objevila v recenzní rubrice Národopisné revue 4/2002 (s. 240-241) a časopisu KUDĚJ (4, 2002, č. 2, s. 92-93), kde jim recenzent, školený historik vytýká právě nedůsledné ediční zpracování. Jako důvod uvádí Fischerovu neznalost našich reálií a zásad edičního zpracování českých textů. I když nepopíráme skutečnost, že při vydávání starých rukopisů je třeba dodržovat určité zásady, které jsou pro historiky normativně stanoveny, v případě Pšeničkových vzpomínek bylo třeba vycházet z edičních zásad filologů, protože editor sledoval také stránku jazykovou. Domníváme se tedy, že text byl editorem připraven zodpovědně s dodržáním všech kritérií, která si stanovil.

Kromě nápadité grafické úpravy Václava Houfa, který dal knize formát deníku, její autentičnost zvyšují ještě dobové fotografie Josefa Pšeničky, jeho rodiny i rodných Lečic a okolního kraje pod horou Říp.

Jana Nosková

Publikace *Folkloristické studie* je již třetí knihou, kterou se brněnský Etnologický ústav AV ČR snaží přiblížit dílo jednoho z největších českých folkloristů druhé poloviny 20. století, Oldřicha Sirovátky. (Z pozůstalosti byly již publikovány knihy *Srovnávací studie o české lidové slovesnosti*, 1996 a *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, 1998.)

Editorky Jana Pospíšilová a Hana Hlůšková zahrnuly do výběru celkem 17 studií Oldřicha Sirovátky, které publikoval v 70. – 90. letech 20. století a které se týkají základních okruhů problémů, jimž věnoval svou pozornost.

Sborník statí O. Sirovátky především ukazuje, jak obdivuhodný byl rozsah jeho znalostí, jak dovedl zužitkovat poznatky z několika dalších vědeckých disciplín – do folkloristického bádání promítal znalosti sociologie, teorie komunikace, literární vědy a literární historie. Právě toto propojení poznatků mu umožnilo nahlédnout na problematiku folkloru z nových úhlů pohledu, v jeho širokých vazbách.

O. Sirovátka neviděl proměny, které zasáhly společnost v minulém století, její sociální a profesionální skladbu a daly jí novou podobu, jako negativní jev, ale jako jev, který vyzývá k novým výzkumům. Mohl tak například v mnohem větší míře podporovat rozšíření výzkumů na městské prostředí.

Celá řada studií přináší podněty k ekologii folkloru, problematice nositelů folkloru. O. Sirovátka zdůrazňoval velkou roli folklorní komunikace. Právě ta se mu stala jedním ze základních hledisek pro zkoumání masové literatury, populární literatury a jejich začlenění do sféry folkloru naší doby. Za folklor považoval O. Sirovátka pouze ty jevy, které existují jako „přirozená, mezosobní, přímá kulturní komunikace v malých a lokálních sociálních skupinách“ (*Populární literatura, masová literatura, paraliteratura z folkloristické perspektivy*, s. 86).

Knihla obsahuje také dvě stati srovnávací (množství komparatistických studií lze najít v již zmíněném výběru *Srovnávací studie o české lidové slovesnosti*). Je důležité, že komparatistika

v Sirovátkově podání je vědou, která staví na širokém interetnickém výzkumu, nepočítá pouze s národní tradicí, protože tak by zůstala neobjektivní. Je úzce spojena s výzkumy literární vědy, „srovnávací folkloristika, interetnické bádání o lidové kultuře a komparatistika literární vytvářejí spojitě nádoby: pouze v tomto komplexu lze řešit a důkladně poznat folklorní slovesnost v širokém mezinárodním kontextu“ (*K poměru mezi českou a slovenskou lidovou baladou*, s. 120).

Publikaci doplňují Sirovátkovy texty věnované problematice vztahu folkloru a literatury, folklorismu, osobnostem, které věnovaly pozornost přesahům folkloru (K. Čapek, B. Václavek), nebo například žánru anekdoty.

Možná jen malá poznámka na okraj k ediční přípravě sborníku. Ačkoliv je v ediční poznámce slíbeno sjednotit a upravit časové údaje, např. „minulé století“ přepsat jako 19. století, nebo doplnit údaj „20. století“, nestalo se tak důsledně ve všech statích, a to je podle mého názoru mírně matoucí.

Sborník by se mohl stát učebnicí pro studenty etnologie a folkloristiky, jak píše Hana Hlôšková. Inspirativní jsou všechny otištěné studie. Nezbývá než litovat, že jako o inspirativní musíme stále hovořit také o závěrečné Sirovátkově stati, která byla původně uveřejněna v Českém lidu v roce 1992. Její název *Hledání cest české slovesné folkloristiky* shrnuje jeho základní myšlenky o dalším vývoji této disciplíny. Nastínil zde řadu návrhů možných výzkumů, praktických i teoretických problémů. Bohužel valná část z těchto návrhů, o kterých navíc O. Sirovátka přemýšlel a o nichž publikoval již v 70. a 80. letech 20. století, zůstává i dnes neuskutečněna.

Národopisný věstník XIX (61) za rok 2002

Vydala Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR v Praze v roce 2002

Referáty z konference „Čeněk Zíbrt, historik a etnograf“, konané 17.-18. září 2002 v Sedmihorkách u Turnova

Za obsah referátů odpovídají autoři.

Redakce: Mgr. Jiřina Veselská a PhDr. Miroslav Válka, PhD

Technická redakce: Ing. Martin Papcun

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Obálka: Lenka Kovalová

Náklad: 300 ks

Tisk: ČKD Služby a.s., Praha 9, Klečákova 3

ISSN 0323-2492